

MEVLÂNÂ'NINTASAVVUF ÖĞRETİSİNİN TOPLUMA YANSIMASI

Saffet Nur ALHAN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Dr. Öğr. Üyesi Mikail DUMLU

AĞRI-2023

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SAFFET NUR ALHAN

MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ÖĞRETİSİNİN TOPLUMA
YANSIMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MİKAİL DURLU

AĞRI-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Önemi	1
1.1.1. Araştırmanın konusu ve kapsamı	1
1.1.2. Araştırmanın amacı	2
1.1.3. Araştırmanın önemi	2
1.1.4. Araştırmanın kaynakları	2
1.1.5. Araştırmanın yöntemi	5
1.2. Mevlânâ'nın Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri	5
1.3. Siyasi ve Sosyal Özellikleri	5
1.4. İlmi ve Tasavvufi Özellikler	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	9
2.1. Hayatı	9
2.1.1. Doğumu, nesebi ve lakapları	9
2.1.2. Babası Bahâeddin Veled	10
2.1.3. Bahâeddin Veled'in Belh'ten göç etmesi ve Anadolu'ya yerleşmesi	11
2.1.4. Gençliği ve ilim tahsili	14
2.1.5. Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin karşılaşması	16
2.1.6. Mevlânâ'nın manevi tekâmülü	18
2.1.7. Şems'in ilk defa ortadan kayboluşu	20
2.1.8. Şems'in tamamen kaybolması/ölümü	21
2.1.9. Mevlânâ'nın vefatı	24
2.1.10. Yakın müridleri	27
2.2. Eserleri	35
2.2.1. Mesnevi	35
2.2.2. Divân-ı Kebîr	37
2.2.3. Fihri Mâ Fih	37
2.2.4. Mektuplar	38
2.2.5. Mecâlis-i Seb'a	38
2.2.6. Rubâiler	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ÖĞRETİSİNİN TOPLUMA YANSIMALARI	40
3.1. Ferdi Yaşama Yönelik Yansımaları	40
3.1.1. Tasavvuf anlayışı	40
3.1.2. Vahdet-i Vücûd anlayışı	42

3.1.3. Kalbin manevi dönüşümü.....	44
3.1.4. Mevlânâ'da seyr-ü sülûk	45
3.1.5. Mürid ve mürşid anlayışı.....	48
3.1.6. İbadet ve ubûdiyyet anlayışı.....	53
3.1.7. Namaz anlayışı	55
3.1.8. Oruç anlayışı	58
3.1.9. Kulluk anlayışı	59
3.1.10. Zikir anlayışı	61
3.1.11. İnsân-ı kâmil anlayışı	64
3.1.12. İlâhi aşk anlayışı.....	65
3.1.13. Semâ anlayışı	69
3.2. Toplumsal Hayata Yönelik Yansımaları.....	73
3.2.1. Toplum anlayışı.....	73
3.2.2. Mevlânâ ve insan.....	74
3.2.3. Eğitim anlayışı	76
3.2.4. Aile kavramı.....	78
3.2.5. Ev halkı	81
3.2.6. Halk içinde Mevlânâ	81
3.2.7. Arkadaşlık ve dostluk anlayışı.....	82
3.2.8. Helâl ve haram anlayışı	85
3.2.9. Çalışmanın önemi ve haksız kazanç	85
3.2.10. Ekonomi ve yardımlaşmaya bakışı.....	87
3.2.11. Gayrimüslimler ile münasebeti.....	91
3.2.12. Mevlânâ ve yöneticiler	94
3.2.13. Mevlânâ ve Moğollar	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ÖĞRETİSİNİN TOPLUMA YANSIMASI

SAFFET NUR ALHAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr.Üyesi Mikail DUMLU

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mevlevîyye Tarîkatının kurucusudur. 604/1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî'dir. "Mevlânâ" ismi kendisine sevenleri tarafından verilmiştir. "Mevlânâ" efendimiz mânasına gelmekte olup, üstün özelliklerine atıfta bulunmak için söylenmiştir. Babası Bahâeddin Veled (v.628/1231) kendisine sultan anlamına gelen "Hudâvendigâr" ünvanını vermiştir. Çok iyi derecede ilim tahsili gören Mevlânâ Şems-i Tebrîzî (v.645/1247) ile tanıştıktan sonra tasavvuf yoluna intisab ederek gerek yaşadığı dönemde gerekse sonrasında asırlar boyunca kendisinden söz ettiren meşhur bir sûfî haline gelmiştir. Şöhreti müslim-gayr-i müslim bütün insanlığı kuşatan Mevlânâ'nın sevgisi ülke sınırlarını aşarak bütün dünyaya yayılmıştır. Öyle ki UNESCO 2007 yılını Dünya Mevlânâ yılı olarak ilan etmiştir.

Mevlânâ bugün dahi toplumun bütün kesimleri tarafından sevilen, özellikle sevgi ve hoşgörü eksenli olmak üzere görüşleri takdirle karşılanan, öğretileri tasavvufa meraklı olan insanları cezbeden bir mutasavvıftır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Tasavvuf, Din, Toplum

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE REFLECTION OF MEVLANA'S SUFI TEACHING ON SOCIETY
SAFFET NUR ALHAN
Thesis Advisor: Dr. Teach Member. Mikail DUMLU

Mevlana Celaledin-i Rumi is the founder of the Mevleviyye Sect. he was born in 604/1207 in the city of Balkh in Khorasan. His real name is Muhammad b. Muhammad b. Hussein al-Belhi. The name "Mevlana" was given to him by his lovers. "Mevlana" means our lord and was said to refer to his superior qualities. His father Bahaeddin Veled (v.628/1231) gave him the title of "Hudavendigar", which means sultan. Mevlana Shams-i Tabrizi, who saw a very good degree of knowledge collection (v.645/1247) after meeting him, he became a famous sufi who followed the path of Sufism and talked about him both during his lifetime and for centuries afterwards. The love of Mevlana, whose fame encompasses the whole Muslim-non-Muslim humanity, has spread all over the world, crossing the borders of the country. So much so that UNESCO has declared 2007 as the World Year of Mevlana.

Even today, Mevlana is a sufi who is loved by all segments of society, whose views are appreciated, especially on the axis of love and tolerance, and whose teachings attract people who are interested in Sufism.

Keywords: Mevlana, Sufism, Religion, Society

ÖNSÖZ

Tasavvuf ilim dalının anlaşılması ve yaşanması bağlamında geniş kitlelerce önder kabul edilen Mevlânâ'yı anlayabilmek adına yapılmış ve yapılacak çalışmaların sayısız olacağını kabul etmekteyiz. Kendisine dair yapılmış araştırmalar, akademik çalışmalar onu daha da iyi tanımamıza imkân sağlamaktadır. İlâhi aşk mertebesinde ve ilim deryasında bir umman olan Mevlânâ'yı anlamak ve anlatmak adına bir damla kabilinden çalışmamızı hazırladık.

Araştırmamızda ailesini, çocukluğunu, eğitimi, seçkin bir âlim olan babası Bahâeddin Veled'i ve Şems-i Tebrîzî ile olan ilişkilerini, hocalarını, dini anlayışını, yaşamış olduğu toplumdaki sosyal, siyasi ve kültürel özelliklere olan etkilerini detaylı bir şekilde ele almaya çalıştık.

Mevlânâ toplum içinde üstlendiği rollerin her birinde örnek şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâmi düşünce ve yaşayış bağlamında kendine has üslûp ve yöntemleriyle öne çıkan Mevlânâ bu paralelde içinde bulunduğu topluma dini, fikri ve sosyal ilişkilerde rehberlik etmiştir. Mevlânâ'nın içinde yaşadığı topluma her yönden önemli tesirleri olmuştur. O toplumun yapısını oluşturan en küçük birim insandan başlayarak, eğitimci, rehber, arkadaş, dost, yönetici kavramlarına, birlik ve beraberliğe çok önem vermiştir. Mevcut dönemin siyasi, dini, kültürel değerleri toplumdaki huzur ve barışı doğrudan etkilemektedir. 13. Yüzyılın Anadolu'sunda Mevlânâ'nın toplumun neredeyse her tabakasını etkilediğini görmek mümkündür.

Çalışmamız dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, yöntemi ve önemi ele alınmıştır. Ayrıca Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin genel özelliklerine değinilmiştir.

İkinci bölümünde Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Mevlânâ'nın tasavvuf öğretisinin, bireysel ve toplumsal bağlamdaki görüşleri incelenmiş, gerek dini gerekse sosyal hayatta huzur ve birliğin sağlanması adına ortaya koyduğu tavsiyelere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümümüz sonuç bölümü olup çalışmamızın genel ve özel çerçevesi çizilerek ana çıkarımlar üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızı nihayete erdirmeyi lütfeden Yüce Rabbimize sonsuz hamd, üsve-i hasene olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimize, âline ve ashâbına sonsuz salât ve selâm olsun. Çalışmamızın başlangıcından nihayetine kadar maddi ve manevi her türlü destekleriyle bizi yalnız bırakmayan saygıdeğer, muhterem **Dr. Öğr. Üyesi Mikail DUMLU** hocamıza göstermiş olduğu özveri için sonsuz hürmet ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca öğrencisi olma şerefine nail olduğum saygıdeğer, muhterem **Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU** hocama da emekleri için sonsuz şükranlarımı ve hürmetlerimi arz ederim. Tezimin savunmasında jüri üyeliği yapan çok muhterem **Dr. Öğr. Üyesi Nazım ÇINAR** ve **Dr. Öğr. Üyesi Hacı SAĞLIK** hocalarıma katkılarından dolayı sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Bunun yanında her şart ve koşulda, eğitim-öğretim hayatım ve çalışmalarım boyunca maddi ve manevi varlığıyla her an yanımda olan biricik annem Aysel ALHAN'a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden Tevfik Yüce Allah'tandır.

SAFFET NUR ALHAN

AĞRI-2023

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	:Aleyhisselâm
AÜ.	:Atatürk Üniversitesi
b.	:İbn
Bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev	:Çeviren
d.	:Doğumu
DİA.	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Dü:	:Düzenleyen
Ed.	:Editör
h.	:Hicrî
haz.	:Hazırlayan
Ktp.	:Kütüphane
m.	:Miladî
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
nr	:Numara
nşr.	:Neşreden
Nu:	:Numara
ö.	:Ölümü
SayfaSad.	:Sadeleştiren
s	:Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:Tahkik eden
trs.	:Baskı tarihi yok
trc.	:Tercüme
ts.	:Tarihsiz
t.y.	:Tarih yok
v.	:Vefâtı
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve devamı
Yay.	:Yayınları/Yayınevi
y.y.	:Baskı yeri yok
yy.	:Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Önemi

1.1.1. Araştırmanın konusu ve kapsamı

Bilimsel şekilde hazırlanmış olan çalışmamız Mevlânâ'yı dini ve toplumsal görüşleri üzerinden anlamak ve anlatmak üzere hazırlanmıştır. Bu sebeple tezimizde Mevlânâ'yı önce hayatı ve yaşadığı dönem üzerinden ele alarak anlatmayı uygun gördük.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamış görüşlerinin temelinde din olan ünlü mutasavvıflardan biridir. Yaşadığı toplumun büyük bir kısmını ve dünya çapında birçok toplumu dini ve toplumsal olarak derinden etkilemiştir. Bu etkilerin derinliğinin en büyük ispatı günümüzde de etkisini koruyor olmasıdır. Bugüne kadar yapılmış çalışmaların çeşitliliği ve yoğunluğu da konunun önem ve derecesini bize göstermektedir.

Toplumu insanların ortak değerler ekseninde bir araya gelerek oluşturdukları bir yaşam alanı olarak tanımlayabiliriz. Bireyler bu alanda toplumsallaşarak maddi ve manevi değerleri paylaşırlar. Biliyoruz ki mevcut dönemin siyasi, dini, kültürel değerleri toplumdaki huzur ve barışı doğrudan etkilemektedir. Özellikle Mevlânâ'nın yerleştiği Konya'da bilhassa siyasi ve sosyal karışıklığın yaşandığını görmekteyiz. Başta Moğol sıkıntısı olmak üzere yöneticiler ve halk arasındaki gerginlikler toplumdaki huzuru oldukça etkilemektedir. (Turan, 1971: 293-328) İşte Mevlânâ böyle bir ortamda ilmîne başvurulmuş bir âlim olarak öne çıkmaktadır. Fikirlerine fazlasıyla önem verilen Mevlânâ 13. yüzyıl Anadolu'sunda oldukça önemli bir şahsiyet olarak kabul görmüştür. Ayrıca dini ve manevi yönden halkı bilinçlendirmesi onlara önderlik etmesi ile birleştirici rol üstlenmiştir. Gerek ferdi gerekse toplumsal bağlamda toplumun birlik ve beraberliği için kilit olacak görüşlerde bulunmuştur. Çalışmamız bütün bu bilgiler ışığında Mevlânâ'nın hayatı, yaşadığı dönemdeki ferdi ve toplumsal, dini ve manevi bağlamda görüşlerinden ibarettir.

1.1.2. Araştırmanın amacı

Çalışmamızda Mevlânâ'nın tasavvufî öğretilerinin ve görüşlerinin yaşamış olduğu toplum üzerindeki dini ve toplumsal etkileri hakkında bilgiler sunarak, araştırmacı ve okuyuculara farklı bir pencere açmak hedeflenmiştir.

Çalışmamız Mevlânâ'nın tasavvufî yönünü, İslâmî tebliğ metot ve yöntemlerini, eğitim anlayışını, aile, akraba, komşu, uzak ve yakın çevre ile olan ilişkilerini, halk ile kurmuş olduğu bağ, arkadaşlık, dostluk ve misafirlik âdâbını, helal ve haram hassasiyeti ve esnafla ilişkilerini içermektedir. Ayrıca ilim tahsil ettiği hocaları, mürşidi Şems-i Tebriz-i ve tarikat kardeşleri (ihvân) ile olan ilişkileri, ilmî sohbet ve faaliyetleri, medreseler ile olan ilişkileri, gayr-i müslimler ile olan ilişkileri, Sarayla münasebeti, Baycu Noyan ve Moğollara karşı tavrı, kanun ve hukuk kurallarına karşı tutum ve davranışlarını içermektedir. Yine toplum üzerinde bıraktığı izleri ve kendisinden sonra Mevlevilik geleneğinin oluşma aşaması ele alınmıştır.

1.1.3. Araştırmanın önemi

Mevlânâ XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış önemli bir mutasavvıftır. Bu dönemdeki etkilerini kaynaklarda açıkça görüyoruz. Bilhassa yaşadığı dönemde halka mal olmuş bir âlimdir. Sadece yaşadığı döneme değil günümüze uzanan tesirini açıkça görmektediriz. Bugüne kadar daha önce de belirttiğimiz gibi kendisi üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Sahip olduğu ilmi derinliği, tasavvufî yaşam ahlâkı ve insani yönünün sevgi ve hoşgörü üzerine kurulu olması kendisine gösterilen teveccühü arttırmıştır.

Özellikle dini ve tasavvufî yönüyle ön plana çıkan Mevlânâ hemen hemen hayatın her alanına temas etmiştir. Biz de çalışmamızda özellikle dini ve toplumsal yaşantı üzerine serdettiği görüşlerine yer vermeye çalıştık. Onun bu görüşlerinin günümüzde de yeniden hatırlanmasını sağlayarak toplumsal birlik ve beraberliğe, İslâm ve yaşam ahlâkına katkı sağlamasını diliyoruz.

1.1.4. Araştırmanın kaynakları

Çalışmamızın temel kaynaklarını Mevlânâ'nın kendisine ait olan eserleri, oğlu Sultan Veled (v.712/1312) tarafından yazılmış ve Mevlânâ hakkında detaylı bilgiler veren “İbtidânâme” Mevlânâ ve çevresini anlatan ilk menâkıbnâmelerden olan “Sipehsâlar” ve

torunu Ulu Ârif Çelebi'nin (v.719/1320) müridlerinden Eflâki'nin (v.761/1360) “*Menâkıbü'l-Ârifîn*” adlı eserleri oluşturmaktadır.

Ayrıca Mevlânâ üzerine yapılmış biyografik eserler, akademik çalışmalar, bildiri, sempozyum ve araştırma çalışmaları incelenip değerlendirilmiştir.

A. Mevlânâ'ya Ait Olan Eserler

1- “*Mesnevi*”: Mevlânâ'nın bizzat kendisine ait olan eseridir. İlk on sekiz beytini kendisi kaleme almıştır. Eserin diğer kısımlarını Mevlânâ söylemiş onun halifesi ve müridi olan Hüsâmeddin Çelebi (v.683/1284) kaleme almıştır. Farsça olarak yazılmıştır. “İkişer ikişer” anlamına gelen beyitlerden oluşur. Çeşitli konulara temas etmekle beraber merkeze dini alarak tasavvuf üzerinde yoğunlaşmış bir eserdir. Özellikle âyetlerin tefsir edilmesi dikkat çekmektedir. Nadiren farklı olmakla beraber genellikle giriş, konu ve bitiş olarak üç temel bölümden oluşmaktadır. Eser altı ciltten meydana gelmektedir. Ankaravî tarafından yedi cilt olduğu öne sürülmüş olsa da genel kabul eserin altı ciltten oluştuğuna dairdir. (Şafak, 2004: 16-24;)¹

2- “*Dîvân-ı Kebîr (Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî)*”: Gazel ve rubailerden oluşmaktadır. Gazellerde Şems mahlası kullanıldığı için “*Dîvân-ı Şems*”, “*Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*” olarak da bilinmektedir. İçinde bulunan şiirlerin çoğunluğu Şems ve Mevlânâ'nın bir araya gelmesinden sonraki zamanı içerir. Eserin dili Farsça'dır. Beyt sayısı otuz bin ile elli bin arasında değişir. Eserin içeriği yaşanan döneme dair sosyolojik ve teolojik olarak detaylı bilgiler vermektedir. Âyetler, hadisler, atasözü ve geleneksel yaşam şekillerini içermektedir. (Fürûzanfer, 2005: 179-180; Şafak, 2004: 71-74)²

3- “*Fîhi Mâ Fîh*”: Mevlânâ'nın hayatta iken oğlu Sultan Veled veya başka bir müridi tarafından sohbetlerinin kayıt altına alınarak, Mevlânâ'nın vefatından sonra düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. “İçindekiler içindedir, ondaki ondadır, ne varsa ondadır” gibi anlamlara gelmektedir. Eser yaklaşık yetmiş beş bölümden oluşmaktadır. Altı bölümü Arapça, kalan bölümleri Farsça olarak yazılmıştır. Bölümler genel itibariyle âyet, hadis veya soru cevap ile başlamaktadır. Eserde güncel konulara değinilmekle beraber ağırlık olarak tasavvufi konular ele alınmıştır. Özellikle tasavvuf üzerinden

¹ “*Mesnevi*”, bkz. Konya Mevlânâ Müzesi, Ktp.,nr. 4740.

² “*Dîvân-ı Kebîr*”, bkz. Kültür Bakanlığı, Ed/3518.

anlatılan ahlâki konular, müridlerin sözlerinin açıklaması ve atasözleri ile anlatılan kıssalardan oluşmaktadır. (Şafak, 2004: 85-86; Fûrûzanfer, 2005: 194-196)³

4-“Mecâlis-i Seb’a”: Mevlânâ’nın vermiş olduğu dini sohbet ve nasihatlerden meydana gelmektedir. Eser âyet ve hadisler merkezde olmak üzere diğer eserlerden de alıntıları içermektedir. Yedi meclis anlamına gelmektedir. (Şafak, 2004: 96)⁴

5-“Mektûbât”: Mevlânâ’nın özellikle yaşamış olduğu dönemdeki Selçuklu vezirlerine, çeşitli kesimlerden dost ve yakınlarına yazmış olduğu mektuplardan oluşmaktadır. (Şafak, 2004: 90)⁵

6-“Rubâiler”: Bu eser Mevlânâ’nın Dîvân-ı Kebîr’inden alıntılardan oluşmaktadır. Eserin içinde 1659 rûbai veya 3318 beyitten oluşmaktadır. Bunların çoğu Mevlânâ’ya ait olmakla beraber bazı kısımlarının ona ait olduğu şüphelidir. Eserin içeriği tasavvufî konular ağırlıklı olmak üzere farklı konulardan da bahsetmektedir. (Fûrûzanfer, 2005: 194)⁶

B. Mevlânâ’ya Yakın İsimler Tarafından Yazılmış Eserler

1-“İbtidânâme”: Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled (v.712/1312) tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Sultan Veled tarafından *Mesnevî-yi Veledî* adı verilmiş olsa da “*Velednâme*” olarak tanınmıştır. “İbtidâ” kelimesi ile başlamasından dolayı “*İbtidânâme*” olarak da anılmaktadır. Eserde Mevlânâ ve yaşadığı döneme dair en sağlıklı bilgiler yer almaktadır. Eser manzum ve mensur şekilde kaleme alınmıştır. 165 bölüm ve 9007 beyitten meydana gelmektedir. Beytlerin yetmiş altısı Türkçe, yüz sekseni Arapça, yirmi üçü Rumca olarak kaleme alınmıştır. (Değirmençay, 2009: XXXVII/521-522)

2-“Sipehsâlâr”: Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr (v.712/1312) tarafından kaleme alınmıştır. Sultan Veled’in “*İbtidânâme*”sinden sonra Mevlevilik geleneğinin ilk menâkıbnâmesi sayılmaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Bahâeddin Veled’den, diğer bölümlerden daha geniş olan ikinci bölüm Mevlânâ’dan, son bölümü ise Mevlânâ’nın yakın dostlarından ve halifelerinden bahsetmektedir. (Şimşekler, 2009: XXXVII/260)

³ “*Fîhi Mâ Fîh*”, bkz. Mevlânâ Müzesi, nr. 3895.

⁴ “*Mecâlis-i Seb’a*”, bkz. Mevlânâ Müzesi, nr. 79.

⁵ “*Mektûbât*”, bkz. Mevlânâ Müzesi, nr. 79.

⁶ “*Rûbaîler*”, bkz. Kültür Bakanlığı, nr. 3388.

3-“Menâkıbü’l-Ârifin”: Mevlânâ’nın torunu olan Ulu Ârif Çelebi’nin müridlerinden olan Şemseddîn Ahmed el- Eflâki el- Ârifi (v.761/1360) tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Ulu Ârif Çelebi’nin isteği üzerine yazıldığı rivâyet edilmektedir. Mevlânâ ve Mevlevilik geleneği ile ilgili en kapsamlı bilgileri içermektedir. Eserin iki defa kaleme alındığı ve ikinci defa kaleme alınan eserin girişle beraber on bölümden oluştuğu nakledilmiştir. İlk dokuz bölüm Bahâeddin Veled, halifeleri, Mevlânâ ve dostlarından bahsetmektedir. Onuncu ve son bölümde Mevlânâ’nın çocuklarından, Mevlevilik geleneğinin sürecinden bahsetmektedir. Eserde dönemin siyasi ve sosyal yapısına dair geniş bilgilere yer verilmiştir. İlâveten eserin içinde dönemin mimarisine, musiki sanatına ve geleneksel dokumacılık hakkında da ilginç kayıtlar yer almaktadır. (Yazıcı, 2004: XXIX/114-115)

1.1.5. Araştırmanın yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılarak genel yargılardan ziyade konunun anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmiştir. Araştırma konumuz bütüncül olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Birincil kaynak olarak Mevlânâ’nın kendisine ait olan eserleri incelenerek güvenilir veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Yine kendisine en yakın kişiler tarafından onunla ilgili kaleme alınmış eserler veri analizi ve bilgilerin sağlanması incelenmiştir. Ayrıca dünden bugüne Mevlânâ üzerine yazılmış eserler, yapılmış araştırmalar, sempozyum, bildiri, panel vb. çalışmalar da ele alınarak bilimsel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.2. Mevlânâ’nın Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri

Tarihe mal olmuş her şahsiyeti tam anlamıyla anlamak için öncelikle onun yaşadığı döneme ve şartlara bakmak gerekmektedir. Bütün olarak tanımak ve objektif olarak değerlendirmek için gerek sosyal, gerek siyasi, gerekse bireysel olarak ele almak gerekmektedir. (Küçük, 2016: 13)

1.3. Siyasi ve Sosyal Özellikleri

Mevlânâ’nın Anadolu’ya gelmesi babasının Belh’ten göç etmesi ile başlamıştır. Bu göçün sebebi dönemin fikir âlimleri ile Bahâeddin Veled’in arasında geçen fikri ayrılıklardır. Bu ayrılıkların dönemin Sultanı Harzemşâh ve Bahâeddin Veled arasında yanlış anlaşılmalara neden olduğu kaynaklarda geçmektedir. İlişkilerin gerilmesi

sonucunda Bahâeddin Veled'in Belh'ten göç ettiği rivayet edilmektedir. Bahâeddin Veled Anadolu üzerinden pek çok şehre uğrayarak Konya'ya yerleşmiştir. Bu ikâmette Sultan Alâeddin'in Bahâeddin Veled'e gösterdiği hürmet ve sevginin büyük rolü olduğu söylenir. Kendisine manen de çok bağlı olan Sultan Alâeddin'in vefatından sonra bile Bahâeddin Veled'e bağlılığını devam ettirdiği kaynaklarda geçmektedir. Mevlânâ da bu muhabbet ve hürmete şahit olmuş, eserlerinde Sultandan övgü ile bahsetmiştir. (Küçük, 2016: 47)

Mevlânâ'nın fikri ve ilmi olgunlaşma döneminde Selçuklu devletinin başkenti olan Konya'da yaşaması yöneticiler ile de belirli münasebetlerde bulunmasına sebep olmuştur. Özellikle de Mevlânâ'nın yaşadığı topluma olan derin tesirleri yöneticileri de etkilemiştir. Kaynaklara baktığımız zaman Mevlânâ'nın Selçuklu yöneticileri ile görüşme sıklığının diğer âlim ve dönemin önemli şahsiyetlerine nazaran çok daha az olduğunu görüyoruz. (Küçük, 2007: 41-42)

Küçük, Mevlânâ'nın "*Fîhi mâ fîh*" adlı eserine "*Âlimlerin kötüsü, emîrleri ziyaret eden; emîrlerin iyisi âlimleri ziyaret edendir. Fakirin kapısına gelen emîr ne kadar iyi; emîrlerin kapısındaki emir ne kadar kötüdür.*" (İbn-i Mâce, Sünen, Mukaddime,23) hadisi ile başladığını belirtir. Bu hadisi örnekler vererek açıklayan Mevlânâ'nın âlim olan kişinin kim olursa olsun bulunduğu bütün ilişkilerde sadece Allah rızasını gözetmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca gerçek muhatabının daima Allah olduğunu unutmaması gerektiğini vurgulamaktadır. (Küçük, 2007: 43-44)

Mevlânâ'ya baktığımızda bir kişinin hem idareci hem de derviş olmasının doğru olamayacağı düşüncesini görürüz. Bu nedenle de idarecilik yapanların tasavvuf ile çok fazla ilgilenmelerini doğru bulmadığını görebiliriz. Dervişliğin getirdiği sorumluluk ile idarecilik arasındaki ince çizginin ayrımını en güzel şekilde yapmıştır. O idareci olan kişinin tasavvufta derinleşemeyeceğini, çünkü yönetim işlerini yürütmesi gerektiğini ve halkın madden ve manen huzurunu sağlamanın birinci önceliği olduğunu söylemiştir. Dervişlik yapanlarında yöneticilere menfaatsiz duada bulunmaları gerektiğini düstur olarak sunmuştur. Hatta tasavvuf tarihine bakıldığında birçok mürşide yöneticiler tarafından dervişlik talebinin geldiği ancak yöneticilik ve dervişliğin derin olarak devam ettirilemeyeceği söylenerek dervişlik isteklerinin geri çevrildiğini kaynaklarda görmek mümkündür.

1.4. İlmî ve Tasavvufî Özellikler

Anadolu toprakları birçok karışıklıktan sonra XIII. yüzyılın başlarında Selçuklu Devleti'nin yönetimi ile bir nevi olsun nefes almıştır. Selçuklu Devleti'nin sûfî ve mutasavvıflara olan ılımlı yaklaşımı Anadolu'ya birçok sûfinin yerleşmesine vesile olmuştur. (Köprülü, 2016: 200; Sucu, 2017: 42)

Selçuklu devleti İslami yapılara, medreselere oldukça önem vermiştir. Eğitimi ücretsiz hale getirip herkesin istifadesine sunmuştur.⁷ (Sucu, 2017: 42) Selçuklu Devleti'nin dini olarak ılımlı ve destekleyici olmasının yanında, Moğol istilaları da Anadolu'ya göçü artırmıştır. Böylece tasavvuf ve tarikatlar halk arasında yayılmaya başlamıştır. (Köprülü, 2012: 48; Sucu, 2017: 43) Mevlânâ'nın Konya'ya geldiği zamanda Selçuklu askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan oldukça güçlüydü. (Togan, 1981: 194; Sucu, 2017: 43)

Mevlânâ yaşadığı dönemin sosyal yapısında gerek ilmi gerekse tasavvufî yönden oldukça derin tesirlerde bulunmuştur. Öyle ki sadece Müslümanlar değil gayrimüslimler tarafından da oldukça sevilen bir âlim olmuştur. İnsan odaklı bir felsefeye sahip olması, hoşgörü ve merhamette bir derya olması onu halk gözünde ve gönlünde yüce bir yere koymuştur diyebiliriz. (Sucu, 2017: 43)

Bahâeddin Veled'in Anadolu'ya gelmesi, özellikle Konya'da yerleşmesi ile tasavvufî anlamda büyük etkileşim yaşanmıştır. Babasının vefatından sonra tasavvufta ilerleyip zirveye ulaşması, Konya'dan dünya geneline ulaşan bir köprü kurduğunu görüyoruz.

Mevlânâ tasavvufta sevgi ve hoşgörü dilini kullanmıştır. Öyle ki onun sahip olduğu mürid profili üzerinden de eleştirilere maruz kaldığını görüyoruz. Halkın ileri gelenleri daha aşağıda gördükleri avam tabakasını Mevlânâ'ya layık görmemişler ve onların müridliğe kabul edilmelerini bir türlü anlayamamışlardır. Bunun üzerine Mevlânâ'nın bizzat kendisinin yaptığı açıklama ve diyaloglar mevcuttur.⁸

Mevlânâ dönemin hem siyasi hem de sosyal yapısına ithafen “*Mesnevi*”sinde birçok hikâyeye anlatmaktadır. O hikâyeler üzerinden vermek istediği mesajları daha

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “*İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri*” s.279-304.

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Eflâki, age., C.,I, 137-8

anlaşılır hale getirmektedir. Bu hikâyeleri en gerçekçi haliyle sunarak çıkarılacak dersi kolaylaştırmaktadır. Mevlânâ hikâyelerinin iyileştirici ve geliştirici özelliğinin olduğunu vurgular. (Karaismailoğlu, 2007: 96-97)

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu, nesebi ve lakapları

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 604/1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. (Sipehsâlâr, 2011: 41; Eflâki, 1995: I/242) Diğer taraftan “*Dîvân-ı Kebir*” de yer alan şu dizelere dayanılarak; *Kırk senelik akıl beni düşüncelere boğdu; altmış iki yaşımda av oldum, avlandım da hazırlıklardan, fikirlerden sıyrıldım.*” (Mevlânâ, 1992: III/49)

Şems-i Tebrîz-î ile karşılaştığında (h.642/m.1244) yaşının altmış iki olmasından dolayı doğduğu tarihin 580 (m.1184) olabileceği de söylenmiştir. (Öngören, 2004: XXIX/ 441-448)

Mevlânâ ismini “*Mesnevi*” adlı eserinin giriş bölümünde Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin el- Belhî (Devletsâh, 1977: II/248) olarak yazmıştır. “Celâleddin” ismi onun lakabıdır ve Bahâeddin Veled tarafından kullanılmıştır. (Eflâki, 1995: I/242) “Mevlânâ” adı ise efendimiz mânasına gelmekte olup, üstün özelliklerine atıfta bulunmak için söylenmiştir. “Hudavendigâr” ünvanı ise sultan anlamında olup, babası tarafından verilmiştir. (Eflâki, 1995: I/241) Bunların yanında doğduğu şehre ithafen “Belhî”, (Karaismailoğlu, 2010: 13) yaşamını geçirdiği Anadolu’ya ithafen “Rûmî”, “Mevlânâ-i Rûm”, “Mevlânâ-i Rûmî” (Fürûzanfer, 2005: 51), olarak anılır. Ayrıca müderrisliği sebebiyle de “Molla Hünkâr” ve “Mollâ-yı Hünkâr” olarak anılmaktadır. (Öngören, 2004: XXIX/441-448) Mevlânâ’nın beytlerinin altındaki kelimeden yola çıkarak “Hâmuş” (Fürûzanfer, 2005: 51) olarak da anıldığını söyleyenler olmuştur. Ayrıca yerleşip bütünleşmiş olduğu Konya’ya nispeten 13. yüzyıldan başlayarak “Konevi” (Konyalı) lakabı da adının yanında eserlerinde yer almıştır. (Karaismailoğlu, 2010: 13)

Mevlânâ’ya ait eserlerde nesebine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. (Öngören, 2004: XXIX/441-448) Ancak Feridun b. Ahmed’in *Risâle-i Sipehsâlâr* adlı eserinde Mevlânâ’nın babası Bahâeddin Veled’in nesebinin Hz. Ebubekir’e dayandığı

belirtilmektedir. (Sipehsâlâr, 2011: 23) Ayrıca Eflâki ve Devletşâh da soyunun Hz. Ebu Bekir'e dayandığını nakletmiştir. (Eflâki, 1995: I/166, Devletşâh, 1977: II/248) Yine Eflâki, Bahâeddin Veled'in sözlerinden yola çıkarak onun nesebinin annesi tarafından Hz. Ali'ye kadar uzandığını nakleder. (Eflâki, 1995: I/243) Bunun yanında Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ali'ye kadar dayandığı bilgisi “*Sipehsâlâr*”da da mevcuttur. (Sipehsâlâr, 2011: 23) Abdülbâki Gölpınarlı ise “*Mevlânâ*” adlı eserinde Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebûbekir'e dayandığı bilgisini gerçekçi bulmamıştır. Bu fikrinin gerekçesi olarak üç farklı soy silsilesinden bahseder. Bu silsilelerin birinde 634/1237 yılında vefat eden Hz. Ebûbekir ve 1231/1816 yılında vefat eden Bahâeddin Veled'in aralarında dokuz, bir diğerinde altı, sonuncu silsilede ise yedi şahsın olduğunu ve bu şahısların hiçbirinin kabir yazıtlarındaki soy bilgisi ile Mevlânâ'nın soy bilgisinin tutmadığını söylemektedir. (Gölpınarlı, 2014: 7-8)

2.1.2. Babası Bahâeddin Veled

Mevlânâ'nın babası Belh şehrindeki Hüseyinî Hatibî oğlu Muhammed Bahâeddin Veled'dir. (Fürûzanfer, 2005: 52) Devletşâh “*Tezkire*” adlı eserinde Mevlânâ'nın adını Muhammed b. El-Hasan el-Belhi el-Bekri olarak vermiştir. (Devletşâh, 1977: II/248) Burada Hasan isminin bulunması kuvvetle muhtemel dedesinin adının yazılmış olması veya Hüseyin yerine Hasan yazılmış olmasıdır. (Fürûzanfer, 2005: 52/14) Bahâeddin Veled “Sultânü'l-Ulemâ”: Bilginler padişahı” anlamındaki lakap ile anılıyordu. (Eflâki, 1995: I/169) Böyle anılmasının sebebini Sultan Veled “*İbtidânâme*” de; birçok âlimin rüyasında Peygamber efendimizi gördüğünü, Bahâeddin Veled'i tazim ettikten sonra ona “Sultânü'l-Ulemâ” denmesini istediğini kayıt eder. (Sultan Veled, 2017: XCII/4130; Fürûzanfer, 2005: 53; Gölpınarlı, 2014: 9) Bahâeddin Veled, Belh şehrinde yaşayan âlim ve meşhur bir aileye mensuptu. Annesinin Harizmşahlar soyundan geldiği söylenmektedir. Ancak bu soyun hangi koluna bağlı olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. (Fürûzanfer, 2005: 53) “*Sipehsâlâr*”daki kayıtlara göre Bahâeddin Veled'in soyu âlim ve bilgin zatlardan oluşuyordu. “*Sipehsâlâr*”da ki diğer bir bilgi ise tasavvûfî yönünü babası Ahmed Hatibî'den aldığı ve bu tarikat silsilesinin Ahmed el-Gazzâlî'den başlayıp en son Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar dayandığıdır. (Sipehsâlâr, 2011: 23) Eflâki de “*Menâkıbü'l- Ârifîn*” adlı eserinde Bahâeddin Veled'in anne tarafından Hanefî âlimlerinden Şemsü'l- Eimme Serahsî'ye dayandığını (Eflâki, 1995: I/243) ve Sultan

Alâeddin Muhammed Hârizmşah'ın kızı olduğunu aktarmaktadır. (Eflâki, 1995: I/165) “*Sipehsâlâr*”da ise Alâeddin Muhammed Hârizmşah'ın Bahâeddin Veledin müridi olduğu ve sohbetlerine katıldığı bilgisi yer almaktadır. (Sipehsâlâr, 2011: 25) Bahâeddin Veled'in annesi ile ilgili böyle bir bilgi mevcut değildir. “*Sipehsâlâr*”ın, “*Menâkıbü'l Ârifin*”den önce neşredildiği bilgisine dayanılarak, böyle bir bilgidan hiç bahsetmemiş olması bu bilginin gerçekçi olmadığı kanaatini doğurmuştur. (Öngören, 2004: XXIX/441-448)

2.1.3. Bahâeddin Veled'in Belh'ten göç etmesi ve Anadolu'ya yerleşmesi

Eflâki'ye göre, Bahâeddin Veled devrin âlimlerinden olan ve Yunan felsefesini benimsemiş Fahreddin er-Râzî ve Zeyn-î Kîşî'ye olan yakınlığından dolayı Hârizmşah Alâeddin Muhammed'i yaptığı vaazlarda aşırı şekilde tenkit etmiştir. (Eflâki, 1995: I/170) Fahreddin er-Râzî ve onunla aynı görüşü benimseyen kişilerin bid'atçı olduklarını söylemiştir. Fahreddin er-Râzî'de bundan rahatsız olmuş, fikirlerini destekleyen ve oldukça yakın olduğu Hârizmşah'a bu durumu şikâyet etmiştir. (Fürûzanfer, 2005: 55) Ayrıca Bahâeddin Veled'in görüşlerini benimsemeyen diğer gruplar da bu durumu fırsat bilerek onun amacının siyasi bir isyan olduğunu iddia etmişlerdir. Bundan dolayı Hârizmşah Alâeddin Muhammed, Bahâeddin Veled'in ülkeden gitmesini istemiş, Bahâeddin Veled' de yakınları ile birlikte ülkeden ayrılmıştır. (Eflâki, 1995: I/169-174) “*Risâle-i Sipehsâlâr*”da Bahâeddin Veled'in ülkeden gönderilmesinde Fahreddin er-Râzî'nin özel gayretleri olduğu (Sipehsâlâr, 2011: 27) belirtilse de Eflâki'ye göre Bahâeddin Veled Fahreddin er-Râzî'nin vefatından (ö.606/1210) yaklaşık üç yıl kadar sonra 609 yılında Belh'ten ayrılmıştır. (Eflâki, 1995: I/169-175) Ancak Fahreddin er-Râzî ile Bahâeddin Veled'in sûfi ve felsefi akılcı düşünceden dolayı aralarında bir fikir ayrılığı olduğu gerçeğini de belirtmiştir. (Fürûzanfer, 2005: 55) Devletşâh da Bahâeddin Veled'in halk tarafından aşırı şekilde sevilmesini Sultan Hârizmşah'ın kışkırttığını, Bahâeddin Veled'in de bu duruma kırılıp ülkeden ayrıldığını aktarır. (Devletşâh, 1977: II/248) Mevlânâ'nın bu dönemde beş yaşlarında olduğu bilinmektedir. (Eflâki, 1995: I/175) Sultan Veled “*İbtidânâme*”de Bahâeddin Veled'in Belh'ten çıkartılması ile ilgili bir bilgi vermemiştir, sadece Belh halkına kışkırtıldığını ve aldığı mânevi bir işaret üzerine Hicâz'a gitmeye karar verdiğini söyler. Belh şehrinin de Moğollar tarafından istila edildiğinde Bahâeddin Veled'in Hicâz yolunda olduğunu belirtir. (Sultan Veled, 2017: 251)

Fürûzanfer Mevlânâ'nın beş yaşlarında olmasından yola çıkarak ve farklı rivâyetlere dayanarak Eflâki'nin verdiği bilgileri çelişkili bulmuştur. (Fürûzanfer, 2005: 54-62) Bahâeddin Veled'in Belh'ten ayrılmasının daha çok Moğol ordusunun acımasız ve katledici olmasından duyduğu endişe kaynaklı olabileceğini söylemiştir. (Fürûzanfer, 2005: 60)

Eflâki'ye göre ise, Bahâeddin Veled müridleri ve ev halkı ile birlikte Bağdat yakınlarına geldiklerinde kentin girişini koruyan kişiler onlara kim olduklarını ve nereye gittiklerini sormuştur. Bahâeddin, *“Allah'tan geldik, Allah'a gidiyoruz, Allah'tan başka hiç kimsede kuvvet ve kudret yoktur. Biz mekânsızlıktan gelip mekânsızlığa gidiyoruz”* demiştir. Bu sözler Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye ulaştınca, bunları söyleyen Bahâeddin Veled'den başkası olamaz demiş ve onu karşılamaya gitmiştir. Şeyh'in ve halifenin isteği ile Mustansırîye medresesine yerleşmiştir. Burada şeyh ve halife tarafından çok iyi bir şekilde ağırlanmış, halifenin tazimine ve ikramlarına nail olmuştur. Halifenin ikram ve hediyelerini geri çevirmiş, onun haram üzere olduğunu söylemiş ve ağır eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca Bağdat'ta çok az kalmış ve halifeye Moğolların saldırısıyla yenileceğini söylemiştir. (Eflâki, 1995: I/176-180) Fürûzanfer Bahâeddin Veled'in halifeye eleştiri ve Moğol saldırısını haber vermesini gerçekçi bulmayarak, Belh'ten çıkış tarihleri 618/1221 ile Mustansırîye medresesinin inşa tarihlerinden 631/1234 yola çıkarak burada kalmalarının mümkün olamayacağını kayıt eder. (Fürûzanfer, 2005: 63-65) Ayrıca *“İbtidânâme”*de ve Eflâki'de geçtiğine göre Bahâeddin Veled, Hicaz'a gitmek için Bağdat'tan çıkmak üzereyken, Belh'in Moğollar tarafından istila edildiğini öğrenmiştir. (Eflâki, 1995: I/177-182; Sultan Veled, 2017: 251-252) Moğollar Horasan'ı 617/1220 senesinde işgal ettiğine (İbnü'l-Esîr, 1399/1979: XII/390-393, Çetin, 1998: XVIII/234-241) göre Belh'ten ayrılma tarihlerinin 616/1219 olması daha doğrudur. (Karaismailoğlu, 2010: 14)

Eflâki, Bahâeddin Veled'in Hicaz dönüşünde geçtiği güzergâhları şöyle kaydetmiştir. Önce Şam'a uğradığını, buradan 614/1217 yılında Malatya'ya, 616/1219 yılında Sivas'a, sonrasında da Erzincan Akşehir'e geçtiğini, Erzincan hükümdarı Fahreddin Paşa'nın da Bahâeddin Veled'in isteği üzerine bir medrese yaptırdığını onun da burada dört sene boyunca ders verdiğini söyler. (Eflâki, 1995: I/182)

Bahâeddin Veled hükümdarın vefatından sonra Konya'ya bağlı olan Karaman'a (Lârende) gitmiştir. Burada Sultan Alâeddin Keykubad'ın vekili Emîr Musa Bahâeddin Veled için şehrin merkezine bir medrese yaptırmıştır. Bu medresede de yedi yıl veya daha çok süre müderrislik yapmıştır. Burada Mevlânâ'yı Semerkantlı âlim bir zat olan Şerefeddin Lâlâ'nın kızı olan Gevher hatunla evlendirmiştir. Bu izdivaçtan bir yıl ara ile 623/1226 yılında Sultan Veled, arkasından da oğlu Alâeddin doğmuştur. Sonrasında Bahâeddin Veled Sultan Alâeddin Keykubad'ın rica ile çağırması üzerine ailesini ve yakınlarını alarak Konya şehrine gitmiş, burada da Altunpa medresesine yerleşerek daimi olarak Konya'da kalmıştır. (Eflâki, 1995: I/182-187) Eflâki'nin verdiği bilgiden Mevlânâ'nın Karaman'da bulunan medresede sekiz yıla yakın eğitim aldığı ve eğitimi tamamladıktan sonra evlendiği bilgisi Mevlânâ'nın evlilik yaşı ve çocuklarının doğum yılı ile çelişmektedir. Buradaki tarihlere bakıldığında Mevlânâ'nın Karaman'a yerleştikten bir veya iki sene sonra evlenmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. (Öngören, 2004: XXIX/441-448)

“*Sipehsâlâr*”daki kayıtlarda, Mevlânâ Konya'ya geldiği zaman henüz on dört yaşındadır. (Sipehsâlâr, 2011: 29) Bu bilgiden de Bahâeddin Veled'in 618/1221 tarihinde Konya'ya geldiğine ulaşılmaktadır. (Öngören, 2004: XXIX/441-448) “*İbtidânâme*”de ise Sultan Veled hiçbir detay belirtmeden sadece Bahâeddin Veled'in Hicaz'dan Anadolu'ya gelmiş olduğunu ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın da kendisine ziyarette bulunduğunu aktarır. (Sultan Veled, 2017: 251) Mevlânâ'nın “*Fîhi mâ fih*” adlı eserine baktığımızda ise onların Semerkant'ta oldukları sırada Harizmşah'ın burayı muhasara ettiğini anlatması (Mevlânâ, 2020: 157) Bahâeddin Veled'in bu yolculuk esnasında Semerkant'a da uğramış olduğunu göstermektedir. (Öngören, 2004: XXIX/441-448) Devletşâh'ın kayıtlarına göre uğradıkları bir diğer yer ise Nişâbur'dur. (Devletşâh, 1977: II/249) Devletşâh burada Şeyh Attâr'ın Bahâeddin Veled'i görmeye geldiğini ve bu sırada Mevlânâ'nın henüz küçük olduğunu, Şeyh Attâr'ın “*Esrârname*” adlı eserini Mevlânâ'ya verdiğini, daha sonra da Bahâeddin Veled'e, “*Çok süre geçmeyecek ki şu senin evladın âlemin gönlü yanıklarının gönüllerine odlar salacaktır*” dediğini kaydeder. (Devletşâh, 1977: II/249) Mevlânâ'nın bu esere çok değer verdiği ve yanından ayırmadığı nakledilir. (Fürûzanfer, 2005: 62) Ferîdüddin Attâr'ın bizzat kendisi, Necmeddîn-i Kübra ve Mecdüddin el-Bağdâdî'den dersler almıştır. Bahâeddin Veled'de Kübreviyye yoluna bağlı olduğundan Şeyh Attâr'ın onu ziyarete gelmesi imkân dahilindedir. Ayrıca Şeyh

Attâr'ın 618/1221 senesine kadar hayatta olması da tarih olarak bunu kanıtlamaktadır. (Fürûzanfer, 2005: 62; Şahinoğlu, 1991: IV/95-98)

2.1.4. Gençliği ve ilim tahsili

Mevlânâ ilk ilim terbiyesini ve tasavvufî görüşlerini babasından almıştır. Mevlânâ babasının vefatından sonra ilim tahsil ve terbiyesine devam etmiştir.

İlk İlim tahsilini babasından alan Mevlânâ 628/1231 yılında babasını kaybetmesi üzerine ilim tahsiline hocası Muhakkık-ı Tirmîzî ile devam etmiştir. (Gölpınarlı, 2014: 7-8) dokuz yıl kadar kendisinden ilim tahsil ettikten sonra onun da vefat etmesi üzerine beş yıl kadar tebliğ faaliyetinde bulunan Mevlânâ 642/1244 yılında nihayet mürşidi Şems-i Tebrîzî ile buluşmuştur. (Fürûzanfer, 2005: 75)

Eflâki'nin rivâyetinde, babası vefat ettiği sırada Mevlânâ yirmi dört yaşındadır. (Eflâki, 1995: I/212) “*İbtidânâme*” ye göre ise Mevlânâ babasının vefatından sonra halkın istek ve ricası üzerine onun yerine müderrislik yapmaya başlamıştır. (Sultan Veled, 2017: 254-255)

Kaynaklar Mevlânânın ilk mürşidi olan Muhakkık-ı Tirmizî, ile görüşmesini ve kendisine intisab etmesini şöyle naklederler:

Seyyid Burhâneddîn Mevlânâ ile görüşmelerinde babasının zâhirî ve bâtınî ilimlerde kâmil bir zat olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın da zâhir ilimlerdeki yüksek makamı hal ilimlerinde de kazanması gerektiğini belirtmiştir. Bu olaydan sonra Mevlânâ Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî'nin müridi olmuştur. Tam dokuz sene mürşidinin hizmetinde bulunmuş ve riyâzet yapmıştır. Bu sürede Seyyid Muhakkık, Bahâeddin Veled'in “*Ma'ârif*” adlı eserini Mevlânâ'ya tevhid sırrını yakalaması için birçok kez tekrar etmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 142) Mevlânâ'nın çok daha önce babasının hayatta olduğu zamanlarda Seyyid Burhâneddin'e bağlı olduğunu söyleyenlerde olmuştur. (Eflâki, 1995: I/222-224)

Eflâki'ye göre Mevlânâ Bahâeddin Veled'in vefatından iki yıl sonra, Seyyid Burhâneddîn'in talebi ile zâhiri ve bâtınî ilmini arttırmak için Şam'a gitmiştir. Bu onun Şam'a ilk gidişidir. Burada Halep kentindeki Hallâviyye Medresesi'nde kalmıştır. (Eflâki, 1995: I/245) Bu yolculukta Muhakkık Tirmizî de Mevlânâ ile beraber yola çıkmış, Kayseri'ye Sâhib İsfahânî'nin yanına gitmiştir. (Eflâki, 1995: I/251) Halep'e

giden Mevlânâ burada Halep emiri ve bilgin bir zat olan Kemâleddin İbnü'l-Âdim'den Hallâviyye Medresesi'nde dersler talim etmiştir. Mevlânâ'daki anlayış ve istidadı gören Âdim ona verdiği dersleri arttırmıştır. (Sipehsâlâr, 2011: 98; Eflâki, 1995: I/245-246) Kemâleddin Âdim Hanefî mezhebi âlimlerindendir, dolayısıyla Mevlânâ'da Hanefilik ile ilgili bilgileri ondan tahsil etmiştir. Mevlânâ bütün ilimlerde özellikle Hadis rivâyeti ve Fıkıh ilimlerinde o kadar derinleşmiştir ki, devrinin en önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. (Fürûzanfer, 2005: 82) Mevlânâ Halep'teki ilim terbiyesini tamamladıktan sonra Şam'a gitmiş ve burada şehrin ileri gelenleri tarafından hürmet ve izzetle karşılanmıştır. Burada Mukaddemiyye Medresesi'nde ağırlanmıştır. Mevlânâ Şam'da dört veya yedi sene kalmıştır. Burada riyâzet ve din ilimleri ile meşgul olmuştur. (Eflâki, 1995: I/250-251) Fürûzanfer Mevlânâ'nın Şam'da kaldığı sürenin dört yıl olması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü onun önce Halep'te kaldığını ardından Şam'a gittiğini ve Şam'dan döndükten sonrada Şeyhi ile riyâzet ve halvete devam ettiğini belirtir. Seyyid Burhâneddin'in (638/1241) vefatında da Konya'da olduğunu ve Kayseri'ye Şeyhinin kabrini ziyarete gittiğini söyler. Yolculuğa başlama tarihi olan 630/1232-33 ile yedi sene kaldığı bilgisi uyuşmamaktadır, der. (Eflâki, 1995: I/254, Fürûzanfer, 2005: 86)

“*Sipehsâlâr*” daki rivayete göre Mevlânâ öncelikle Şam'da Arap dili ve Edebiyatı, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Lügat ilimlerini tahsil etmiştir. Ardından aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek bütün ilimlerden icâzet almıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sa'deddîn-i Hammûye, Osmân-ı Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddin Konevî ile görüşmelerde bulunmuştur. (Sipehsâlâr, 2011: 43-44)

Eflâki'nin rivayetine göre Mevlânâ Şam'dan Kayseri'ye geldiğinde şehrin ileri gelen bilginleri onu hürmetle karşılamıştır. İsfahânî Sâhib Şemseddin Mevlânâ'yı sarayına davet etmiştir. Ancak Seyyid Burhâneddin Muhakkık, Bahâeddin Veled'in âdetinin medreseye yerleşmek olduğunu söyleyerek, Mevlânâ adına bu daveti geri çevirmiştir. Mevlânâ'ya “zâhiri ilimlerde babasını çok geride bıraktığını, artık bâtni ilimlere yönelerek ledün ilminden incileri alması için çile çıkarması gerektiğini” söylemiştir. Mevlânâ şeyhinin sözüne uyarak, kendisi için hazırlamış olduğu çilehâneye girmiştir. Burada arka arkaya her biri kırk gün olan üç çile çıkarmıştır. Çile sonunda Seyyid Burhâneddin Muhakkık Mevlânâ'nın ulaştığı bâtni ve gaybi ilimlerdeki derecesini görünce ağlayarak şükür secdesi yapmış, arkasından Mevlânâ'yı hak yoldan

sapmış, manevi olarak darda kalmış insanlara tebliğde bulunmasını için görevlendirmiştir.(Eflâki, 1995: I/251-254)

“*İbtidânâme*”deki kayıtlara göre ise Bahâeddin Veled’in vefatından sonra bütün halk Seyyid Burhâneddîn’e mürid olmuştur. Mevlânâ da Seyyid Burhâneddîn’e canı gönülden bağlanarak, tam teslimiyet ile dokuz yıl boyunca müridlik yapmıştır. Müridliği süresince şeyhinden her çeşit ilmi tahsil etmiş, riyâzet ve çile ile gizli sırlara mazhar olmuştur. (Sultan Veled, 2017: 256-259) Mevlânâ şeyhinin ahirete intikal etmesinden sonra derin üzüntüler içinde kalmış, dünyalık her şeyden yüz çevirerek, bütün benliği ile Allah’a iltica etmiştir. Bu şekilde beş yıl boyunca riyâzete devam etmiş, ilmi sırlara mazhar olmuştur. Halka sohbetle devam eden Mevlânâ’nın manevi şöhreti dört bir tarafa yayılmış, halktan, ârif zatlardan, din âlimlerinden, uzaktan yakından on binlerce müridi olmuştur. (Sultan Veled, 2017: 258-259) Devletşâh da “*Tezkire*” sinde Mevlânâ’nın ilim ve kemâlatta babasını geride bıraktığını, sohbetlerinde dört yüz müridin bulunduğunu nakleder. Ayrıca devrin hükümdarının da kendisine hürmetle bağlı olduğunu söyler. (Devletşâh, 1977: II/250)

2.1.5. Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî’nin karşılaşması

Mevlânâ’nın manevi yolculuğunda şeyhi ve en yakın dostu olan Şems-i Tebrîzî’nin asıl adı Şemsüddîn Muhamed b. Ali b. Melikdâd-i Tebrîzî’dir. En çok Şemseddin, Şemsü’l-hak ve’d-dîn, Şems ve Şems-i Tebrîzî rumuzlarıyla tanınmıştır. (Ceyhan, 2010: XXXVIII/511-516) Devletşâh’a göre Şems-i Tebrîzî’nin babası Kaya Büzürg’ün soyundan Havend Celâleddin’dir. (Devletşâh, 1977: II/251) Devletşâh ayrıca Havend Celâleddin atalarının sapkın inançlarından ayrılıp, İslam’ın inanç esaslarını benimsediğini, Şemseddin’i ilim tahsili için kimseye söylemeden Tebrîz’e gönderdiğini nakleder. (Devletşâh, 1977: II/251) Fûrûzanfer ise bu bilginin tamamen yanlış olduğunu söylemiştir. Çünkü eski kaynakların hiçbirinde böyle bir bilgi mevcut değildir. (Fûrûzanfer, 2005: 92-93) Eflâki’ye göre de asıl adı Muhammed b. Ali b. Melekdâd-i Tebrîzî’dir. Tebrîz’li olup, Tebrîz’in şeyh ve bilginleri tarafından “Kâmil-i Tebrîzî”, sık sık seyahat ettiği için “Şemseddin-i Perende (Uçan Şems)” olarak anılmaktadır. Şems kıyafet olarak da sadece siyah keçeden oluşan bir elbise giyerdi. Şems’in ilk şeyhinin Zembilci Ebû Bekr-i Tebrîzî Sellâbaf olduğu kaydedilmiştir. Şems, Ebû Bekr Sellâbaf’tan eğitimini tamamladıktan sonra, daha üst mertebelere ulaşmak için yeni bir Şeyh aramaya

çıkıştır. Diyar diyar gezen Şems Abdal, Evtâd, Aktâb, Efrâd, fütûr ve mestûr sahibi ârifler ile karşılaşmıştır. (Eflâki, 1995/1989: I/254-II/36-37) Devletşâh Şems'in, büyük Şeyh Rûkneddin-i Secâsi'den de ders aldığını, manevi ilimlerdeki derecesini arttırdığını söyler. Devletşâh ayrıca Şems'in Anadolu'ya gitmesi gerektiğini de Şeyh Secâsi'nin söylediğini belirtmiştir. (Devletşâh, 1977: II/252) Eflâki ise Şems'in Allah'tan aldığı ilham üzere Anadolu'ya geldiğini, Şems'in Şam'dan veya Tebriz'den Anadolu'ya geldiği hakkında farklı rivâyetler olduğunu belirtmiştir. (Eflâki, 1995: I/255) Şems bu arayışları sırasında Bağdat şehrine de uğramıştır. Burada Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî ile karşılaşmıştır.

Eflâki'ye göre ise Mevlânâ ve Şems ilk olarak Şam'da karşılaşmıştır. Mevlânâ Şam'da halkın içinde siyahlar giymiş, başında külahı olan tuhaf birini görür. Bu kişi Mevlânâ'nın yanına gelerek elini öper ve *“Dünyanın sarrafı beni anla”* der. Mevlânâ şaşkınlığından kurtuluncaya kadar bu kişi ortadan kaybolur. Eflâki bu kişinin Şems olduğunu söylemektedir. (Eflâki, 1995/1989: I/251-II/39) Aradan uzun bir süre geçtikten sonra 26 Cemâziyelâhir 642 (29.11.1244)'de Şems Konya'ya gelmiş ve Konya'da bulunan Şekerciler Hanı'na yerleşmiştir. (Eflâki, 1995: I/254-256) Mevlânâ bu sıralarda Konya'daki Pembe Fûrûşân (Pamukçular) Medresesinde müderrislik yapıyordu. Mevlânâ bir katır üzerinde öğrencileri ve diğer hocalar yaya olarak yanında giderken Şekerciler hanının önünden geçiyordu. Şems Mevlânâ'yı görünce hızlıca yanına gitti ve katırın yularını sıkıca tutarak Mevlânâ'ya, *“Ey dünya ve mâna hazinelerinin kuyumcusu, Hazreti Muhammed mi daha yücedir yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi?”* der. Mevlânâ bu soru karşısında yaşadığı şaşkınlığı daha sonraları anlatırken *“Âdeta yedi kat semâ birbirlerinden koparak hızla arza çarptı, kocaman bir od başımın içini sardı, orada tüten sisler de gökyüzünü sardı”* diye söylemiştir. Mevlânâ'nın Şems'e cevabı *“Hayır, Hazreti Muhammed Mustafa peygamberlerin ve velilerin tamamının önderidir”* demiştir. Bu cevap üzerine Şems, *“Tamam ama o, “Allah'ım seni tesbih ederim, bizler seni hakkıyla bilemedik”* derken Bâyezîd, *“Benim ünüm ne kadar büyüktür. Ben Meliklerin Melikiyim”* der, buna cevaben Mevlânâ, *“Bâyezîd'in susaması daha az olduğundan birkaç damla su ile doydu idrak bardağı hızlıca tamamlandı. Oysaki Hz. Muhammed'in(s.a.v.) susuzluğu çoğaldıkça çoğalıyordu. O'nun göğsü Allah tarafından açılmıştı (el-inşirâh 94/1). Devamlı susamışlığını söylüyor, her gün Allah'a çok daha yakın olmayı istiyordu.”* der. Eflâki, bu cevap üzerine bir bölümde Şems'in bir müddet baygın kaldığını, başka bir

bölümünde ise Mevlânâ'nın bayıldığını söyler. Daha sonra Şems ile beraber Mevlânâ'nın medresesine giderek bazılarının göre kırk gün, bazılarının göre ise üç ay hücrede halvette kaldılar. (Eflâki, 1995/1989: I/256-II/39-41)

2.1.6. Mevlânâ'nın manevi tekâmülü

Devletşâh, Şems'e Anadolu'ya gitmesini söyleyen kişinin Şeyh Rükneddin Secâsi olduğunu ifade eder. Orada kalbinde Hak aşkı olan birinin ona ihtiyacı olduğunu söyler. Şems de bunun üzerine Konya'ya gelmiştir. Burada Mevlânâ'yı yanında öğrencileriyle beraber bir katır üzerinde, giderken görmüştür. Şems engin feraseti ile Mevlânâ'nın aradığı kişi olduğunu anladı ve önüne koşarak katırını durdurdu ve *“Mücâhede, riyâzet, tahsil-i ilim ve tekrarından maksat nedir?”* sorusunu sordu. Mevlânâ cevaben *“Sünnet ve islâmın âdâplarını bilmektir”* dedi. Şems, *“Bunların hepsi zâhir ile ilgilidir”* dedi, Mevlânâ cevaben, *“Bunun ötesinde başka ne vardır?”* dedi. Şems de, *“İlim o dur ki insanı bilinene erdirir”* dedikten sonra ardından Senâî'nin:

“Cahillik seni senden etmeyen bir ilimden çok daha değerlidir”

beytini okudu. Bu sözlerin tesiri altında kalan Mevlânâ da artık kitap incelemekten ve ders vermekten vazgeçerek sadece Şems ile beraber olmaya başlamıştır. (Devletşâh, 1977: II/252-253)

Başka bir rivâyet İbn-i Battûta'nındır. Battûta, Mevlânâ'nın medresesinde öğrenciler yetiştiren iyi bir fakîh olduğunu söyler. Bir zaman Mevlânâ'nın Medresesine bir helva satıcısı gelir. Mevlânâ bu helvacıdan helva satın almak ister. Satıcı sadece Mevlânâ'ya bir parça helva verdikten sonra medreseden ayrılır. Helvayı yiyen Mevlânâ kimseye bir şey söylemeden bu adamın arkasından hızlıca çıkıp gider. Öğrencileri Mevlânâ'yı merak içinde beklerler ancak Mevlânâ gelmez. Yıllarca kendinden haber alamazlar. Her şeyi arkasında bırakan Mevlânâ uzun zaman sonra geri döner. Döndüğünde anlaşılması güç olan Farsça beytler söylemektedir. Talebeleri onun bu şiirlerini kaydederler ve böylece *“Mesnevi”* denilen eseri meydana gelmiş olur, der. (Bâttuta, 2000: I/413)

Sultan Veled'in aktardığı rivâyete göre, Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in ahirete intikalinden beş yıl sonra Şems-i Tebrîzî ile Konya'da karşılaşmıştır. (Sultan Veled, 2017: 259-260)

“*Risâle-i Sipehsâlâr*”da bu karşılaşma şöyle anlatılır; Şems-i Tebrîzî’nin bir gece vakti Konya’ya geldiğini, orada bulunan Pirinç-furûşân (Pirinççiler) adlı Han’da konakladığını söyler. Sabah olduğunda da Şems’in hanın önünde otururken, o sırada oradan geçen Mevlânâ ile göz göze geldiğini, mânevî olarak ilk etkileşimlerinin burada yaşandığını anlatır. Ardından da bu etkinin tesiri ile Mevlânâ’nın Şems-i Tebrîzî’nin karşısına geçip oturduğunu, birbirleri ile hiç konuşma yapmadan uzunca süre sadece birbirlerine baktıklarını söyler. (Sipehsâlâr, 2011: 148)

Mevlânâ ve Şems’in hal dili ile gerçekleşen bu konuşmasından sonra aralarında sualleşme başlar. Şems-i Tebrîzî Mevlânâ’ya “Bâyezîd-i Bistâmî Hz. Peygamber’in kavunu yerken nasıl davrandığı konusunda bir bilgisi olmadığı halde, Hz. Peygambere sadakat ve muhabbetinden sebep hayatı boyunca hiç kavun yememiştir. Buna rağmen Bâyezîd-i Bistâmî’nin, “*Kendimi tespih ederim, şöhetim ne uludur*”; “*Giydiğim cübbenin içinde Allah’tan gayri hiç kimse yoktur*” biçiminde sözler söylediğini, Hz. Peygamberin ise, “*Bazan kalbimin perdelendiği olur. Ama ben Allah’a günde yüz defa istiğfar ediyorum*” (Müslim, Zikir: 41, Ebû Dâvûd, Vitir: 26) dediğini söyleyerek, bu sözlerinin tabirini sormuştur. Mevlânâ bu soruya Bâyezîd’in kemâlat sahibi bir veli olarak ulaşmış olduğu tevhid mertebesindeki makamının kendisine bildirilmesinden dolayı hâlini bu sözlerle açıklamaya gayret ettiğini söyler. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ise her gün birbirinden farklı yetmiş bin makamdan geçerek, eriştiği makamın yüksekliğinin yanında daha önce ulaştığı makamın zayıflığını görerek buna tövbe ettiğini bildirir. Bu cevap üzerine Şems’in sevinçle Mevlânâ’nın yanına geldiğini ve ona sarıldığını nakleder. Daha sonra beraber Selâheddin-i Zerkûb’un evine gittiklerini, yanlarına da Zerkûb’dan başka kimseyi almadan altı ay boyunca halvette kaldıklarını belirtir. (Sipehsâlâr, 2011: 149-150)

Fürûzanfer, Eflâki ve Devletşah’ın rivâyetlerini daha olası bulmuştur. Sadece aralarında geçen sualleşme bakımından Devletşah’ın rivâyetinin daha zayıf kaldığını belirtmiştir. Gerekçe olarak da Mevlânâ’nın almış olduğu ilmi tahsilin yüksekliğini ve derinliğini göstererek Mevlânâ’ya atfedilen tepkilerin abartılı olduğunu söylemiştir. Fürûzanfer, Battûta’nın rivâyetinin ise mantığa aykırı ve gerçek dışı olduğunu, bu rivâyete yakın bir naklin hiçbir kaynakta geçmediğini söylemiştir. Kaldı ki Mevlânâ gibi bir zatın böyle bir olayla özdeşleştirilmesini imkân dışı bulmuştur. (Fürûzanfer, 2005: 100-101)

Sultan Veled ise “*İbtidânâme*”de, Mevlânâ’nın Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmasının ardından kendisini ve bütün zamanını Şems’e teslim ettiğini, öğrendiği her şeyin yeni baştan öğrencisi olduğunu, hiç bilinmeyen ilim ve âlem kapılarının kendisine açıldığını, Allah aşkının hakikatini görmeye başladığını anlatır. Mevlânâ’nın bu âlemde hiç çıkmak istemediğini ve Şems’ten başka herkesle görüşmesini kestiğini söyler. Halk ile olan münasebetini tamamen koparması, medresede verdiği dersleri ve müridlerinin irşad eğitimini bırakması, Şems’e bu kadar bağlanmış olması etrafındakileri rahatsız etmeye başlamıştır. Mevlânâ’dan ayrılmak zorunda kalan müridleri ise bu ayrılık karşısında hiç tanımadıkları Şems’e karşı öfke ve kıskançlık duymaya başlamışlardır. Mevlânâ’yı artık göremiyor olmaları, sohbetinden, nasihatlerinden mahrum kalmış olmaları Şems’e düşmanlık beslemelerine sebep olmuştu. Sürekli aralarında konuşuyor, bu kim olduğu bile belli olmayan adam Mevlânâ’mızı bizden aldı diyorlardı. Bazıları onun sihirbaz ya da muskacı olduğunu düşünüyor, bazıları da Şems’i tamamen ortadan kaldırmak yani öldürmek istiyordu. (Sultan Veled, 2017: 53-54)

2.1.7. Şems’in ilk defa ortadan kayboluşu

Eflâki, halkın verdiği asılsız ve yersiz bu tepkiden dolayı Şems’in 21 Şevvâl 643 (09.03.1246)’de yılında Konya’dan ayrılarak Şam’a gittiğini beyan eder. Bir ay kadar bulunamadığını, kendisinden hiç haber de alınmadığını söyler. Mevlânâ bu ayrılıkla beraber yas tutanların kullandığı “hindibârî” cinsi bir kumaştan ferace diktirip, başı için yünden bal rengi bir külâh yaptırmıştır. Önü açık feracesini, Mevlevî çizmelerini ve ayakkabılarını giyip, sarığına da şekerâviz sardığı, dört hâneli olan rebabını da altı hâneliye düşürdüğünü ve ardından ilk semâsını başlattığını söyler. Bu ayrılıktan dolayı gam ve keder içinde olan Mevlânâ’nın çoğu zamanını semâda geçirdiğini kaydeder. (Eflâki, 1995: I/258-259)

“*Risâle-i Sipehsâlâr*”da ise Mevlânâ’nın semâ yapmaya Şems ile Selâheddin Zerkûb’un odasında altı aylık halveti tamamladıktan sonra Şems’in söylemesiyle başladığı kaydedilir. (Sipehsâlâr, 2011: 150) Bir süre sonra Mevlânâ, Şems’in Şam’da olduğunu öğrenir ve geri dönmesi için ona mektuplar yazar. Bu mektuplarda önce Şems’in ona Şam’dan mektup yazdığı anlaşılmaktadır. (Eflâki, 1989: II/111-120) Ayrıca “*Sipeshsalar*”da da Şems’in Konya’dan ilk ayrılmasından sonra gittiği Şam’dan Mevlânâ’ya mektup yazdığı nakledilir. Mevlânâ aldığı mektubun sevinci ve içindeki

özlem ile yeniden semâ yapmaya ve şiirler söylemeye başlamıştır. (Sipehsâlâr, 2011: 151) Mektuplardan birinci mektubun tarihine bakıldığında 21 Şevval 643 (11 Mart 1246) (Eflâki, 1989: II/49) Şems'in Konya'da on altı aya yakın kaldığı anlaşılmaktadır. (Fürûzanfer, 2005: 107) Mevlânâ'daki bu derin üzüntüyü görenler yaptıklarına çok pişman olmuş ve gözyaşları içinde Mevlânâ'ya gelerek af dilemişlerdir. Mevlânâ onların pişmanlığını kabul etmiştir. (Sultan Veled, 2017: 58-59)

Devletşâh ise Şems'in ilk olarak Şam'a değil Tebrîz'e gittiğini Mevlânâ'nın Tebrîz'e giderek onu Konya'ya geri getirdiğini nakleder. (Devletşâh, 1977: II/253) Fürûzanfer bu bilgiyi diğer kaynaklarda hiç geçmemesinden dolayı asılsız bulur. (Fürûzanfer, 2005: 111) “*İbtidânâme*”de, Mevlânâ'nın Sultan Veled'i Şems'i bulması için Şam'a gönderdiği aktarılır. Sultan Veled yanındaki kişiler ile zorlu yolculuklardan geçerek Şam'a ulaşır ve Şems'i Şam'da bulur. Şems'e Mevlânâ'nın kederini, hasretini ve ona olan sevgisini anlatır. Ona değerli hediyeler sunar. Arkasından Mevlânâ'nın ona yazdığı mektubu verir. Şems bu hediyelerin hiçbir değerinin olmadığını, geri dönmesi için Mevlânâ'nın arzusunun yeterli olduğunu söyler. Şems meşgalelerini hallettikten sonra Sultan Veled ile beraber Konya'ya dönmüştür. (Sultan Veled, 2017: 60-63; Sipehsâlâr, 2011: 153)

2.1.8. Şems'in tamamen kaybolması/ölümü

Sultan Veled Mevlânâ'nın hayatında Şems'in Mevlânâ ile Şems arasındaki bağın Hz. Mûsâ ile Hızır arasındaki bağ gibi olduğunu söyleyerek, peygamber olan Hz. Mûsâ'nın Hızır'a ihtiyaç duyduğu gibi, Mevlânâ'nın da bulunduğu makama rağmen Şems'e ihtiyacının olduğunu nakletmiştir. (Sultan Veled, 2017: 50-51) Ayrıca “*Sipehsâlâr*”da Sultan Veled'in de Şemsi Tebrîzî'nin müridi olduğu kaydedilir. (Sipehsâlâr, 2011: 145)

Şems hakkında farklı ve yer yer ihtilaf içeren rivâyetler mevcuttur. Eflâki ve Sultan Veled'in ortak rivâyetine göre, Şems Şam'dan Konya'ya dönünce Mevlânâ'yı sevenler pişmanlık içinde O'ndan özür dileyip af isterler. Şems onların özrünü kabul eder ve yeniden Mevlânâ ile uzunca bir süre sohbet ve halvete başlar. Medresede bulunan odada tam altı ay boyunca mârifetullah makamını hasbihal ederler. Bulundukları odaya Sultan Veled ve Selâhaddîn-i Zerkûb dışında hiç kimse alınmıyordu. Mevlânâ'dan uzak

kalan sevenleri ve ilmi çevrelerin bir kısmı yine yersiz ve iftira içeren konuşmalar yapmaya başladılar. (Eflâki, 1989: II/108; Sultan Veled,2017: 66-68)

“*Sipehsâlâr*”daki rivâyete göre Şems, asılsız iftiralarından kurtulmak için Mevlânâ’nın manevi kızı olan Kimyâ hatun ile evlenmek ister, Mevlânâ da bu teklife sevinerek onları evlendirir. (Sipehsâlâr, 2011: 154) Ancak Mevlânâ’nın müridleri ve halkın bazı kesimleri yersiz söylentilerine devam eder. Şems Sultan Veled’e bu kişilerin kendisi ile Mevlânâ’nın arasına girmek istediklerini ve bu sefer izini yıllar geçse bile kimsenin bulamayacağı halde kaybolacağını, söyleyerek ortadan kaybolmuştur. (Sipehsâlâr, 2011: 155; Sultan Veled,2017: 68)

Eflâki’nin kayıtlarında ise, Şems’e ikinci kayboluşundan önce öldürülme girişiminde bulunulduğunu belirtilmiştir. (Eflâki, 1989: II/102-103) Eflâki Şems’i öldürenlerin içinde Mevlânâ’nın oğlu Alâeddin de olduğunu söylemektedir. (Eflâki, 1989: II/104)

Şems’in ortadan kaybolması veya ölümü hakkında birçok farklı rivayet vardır;⁹

Fürûzanfer ise bütün bu rivâyetleri değerlendirmiş içlerinde en güvenilir olanının “*İbtidânâme*”de yer alan kayıtlar olduğunu söylemiştir. Çünkü Sultan Veled Mevlânâ’nın oğlu olup yaşanan olaylara birinci dereceden şahittir. Şems’in bilerek ölüme gitmesini, Mevlânâ’dan tamamen ayrılmayı göze almasını ve Mevlânâ’nın öldüğünü bilerek onu aramak için defalarca Şam’a gitmesini bilgilerin tutarsızlığına delil olarak gösterir. Fürûzanfer Şems’in Konya’da öldürülmüş olma ihtimalini de kabul etmeyerek, onun Konya’dan ayrıldıktan sonra izini kaybettirip bir daha kimseyle irtibata geçmediğini daha olası bulur. (Fürûzanfer, 2005: 117) Şems, 645 (1247-1248) yılında tamamen kayıplara karışmıştır. (Eflâki, 1989: II/104)

Sultan Veled ise, Şems’in ikinci kez ortadan kaybolmasının ardından Mevlânâ’nın aşk dolu şiirler söyleyerek saatlerce gece gündüz semâ ettiğini nakleder. Bu semâlar sırasında da aşk, hasret ve keder dolu beytler söylemiştir. (Sultan Veled, 2017: 74-75)

Şems’in öldüğü haberleri yayılınca Mevlânâ bu durumu kabullenmemiş ve derinden üzülmüştür. Bu acı söylentiye kabullenmediğini şu beytler ile anlatmıştır:

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Eflâki, “*Menâkıbü’l-Ârifîn*”,1995, s.102-104; Sipehsâlâr, “*Risale-i Sipehsâlâr*”, 2011, s. 154-155; Devletşâh, “*Tezkiretü’l-Evliya*”,1977, II/ s.256.

“O sonsuz dirinin bu dünyadan ayrıldığını da kim söylemiş? Umut ışığının karardığını kim söylemiş? O güneşimin hasmı, çatıya çıkıp gözlerini kapattı ve güneşin battığını söyledi.” (Eflâki, 1989: II/104-105)

Mevlânâ burada Şems’in manevi varlığının ölümsüzlüğüne ithafta bulunurken, ondan ayrılmayı hiç istememiştir. Ayrıca Mevlânâ burada ölümsüz olanın ruh olduğunu Şems’in de ruh olarak ölümsüz olduğunu vurgulamak istemiştir, diyebiliriz. Ayrıca meşhur mutasavvıflardan olan Yunus Emre’nin “ölen hayvan imiş âşıklar ölmez” mısralarındaki mânâ ile örtüştüğünü görüyoruz.

Mevlânâ derin bir üzüntü ve keder içinde Şems’i bulmak için Şam’a gitmiştir. Burada birçok kişi Mevlânâ’ya mürid olmuş, ona can-ı gönülden bağlanmış. Onun içindeki aşka hayret etmiş, onun gibi birini daha önce hiç tanımadıklarını söylemişlerdir. Mevlânâ Şam’da Şems’i bulamamış ve geri dönmüştür. Döndüğünde kendinden geçerek semâ yapmaya başlamıştır. Herkes onun aklını yitirdiğini düşünmüştür. Mevlânâ birkaç sene sonra Şems’i aramak için tekrar Şam’a gitmiştir. Aylarca orada kalmış ve bütün Şam’ı Şems’ten ve firakından haberdar etmiştir. Şam halkı Mevlânâ’ya hayranlık ve gıpta ile bakmıştır. Ancak uzun süre aramasına rağmen Şems’i bulamamış ve geri dönmüştür. (Eflâki, 1989: II/115-116)

Mevlânâ sırlarını Şems’den öğrendiği semâ ile teselli bulmaya ve hakikate ulaşmaya çalışmıştır. Gecesini gündüzünü semâ ile geçiriyor, gözyaşları içinde sürekli şiirler söylüyor, onunla raks edenlere elinde avucunda ne varsa veriyordu. Öyle ki halkın büyüğü, küçüğü, âlimi, dervîşi semâ halkalarına katılıyor kendilerinden geçiyorlardı. Herkes aşk şarabı içmiş gibi sarhoşluk halindeydi. Mevlânâ’nın ve beraberindekilerin bu halini gören ulemâ küfür saymış, semânın ve raksın dinde yeri olmadığını söylemişlerdir. (Sultan Veled, 2017: 74-83)

Hüccetü’l-İslâm (İslâm’ın delili/otoritesi) lakabıyla meşhûr İmam Gazzâlî (v.505/1111) “İhyâ” sında semâ konusunu detaylıca ele almış ve helâl noktasındaki inceliklerini vurgulamıştır. (Gazzâlî,2016: IV/281-38) Biz de çalışmamızın ikinci bölümünde semâ konusunu daha geniş şekilde ele aldık.

Eflâki’ye göre Mevlânâ Şems’i aramak için üçüncü defa Şam’a tekrar gitmiştir. Konya’da kalan öğrencilerine de hocalık etmesi için Hüsâmeddin Çelebi’yi bırakmıştır. Bir seneyi aşkın veya daha az bir süre Şam’da kalmıştır. Şam’da ve Suriye’de bulunan

bütün âlimler, devrin sultanı ve her merteben kişi onun müridi olmuştur. Mevlânâ Şems için üçüncü kez gittiği Şam yolculuğunda içinde bulunduğu hali şu beytler ile anlatmıştır:

“Biz Şam ’ın âşığı ve divanesiyiz. Şam ’a canımızı verip, kalbimizi bağlamışız.

Rabbin güneşi olan Şems Şam ’da ise biz, Şam ’ın malikiyiz, hem de ne malik!

“ Bize Şems’in, Şam’da olduğuna ilişkin haber geldi. Şâyet Şam’da ise ne güneşler doğacak.” (Eflâki, 1989: II/115-116)

Mevlânâ Şam’da iken Konya halkı ve Rum diyarının ileri gelenleri onun hasretine dayanamamış, durumu sultana arz ederek hep beraber Mevlânâ’ya Konya’ya geri dönmesi için mektup yazmışlardır. Bu mektubu âlimler, vezirler, halkın ileri gelenleri imzalamıştır. Onun geri dönmesini istemişlerdir. Mevlânâ pişmanlık ve gözyaşı ile dolu olan mektubu aldıktan sonra latif ve nezih ahlâkı üzere bu daveti kabul edip Konya’ya geri dönmüştür. (Eflâki, 1989: II/115-116) Mevlânâ Şam’da fiziki olarak Şems’i bulamamıştı ama onun mâna rayihalarını kendi benliğinde hissetmiş ve yaşamıştı. Artık Şems’in onunla bir bütün olduğunu söylüyordu. Konya’ya döndüğünde bıraktığı ilmi sohbet ve nasihatlere geri döndü. İnsanları hak yola çağırmaya devam etti. (Sultan Veled, 2017: 79-80)

Eflâki başka bir rivâyette ise Şems’in pusu kurularak öldürüldüğünü ve naaşının da bir kuyuya atıldığını söyler. Daha sonra bu kuyunun yerinin Sultan Veled’e rüya âleminde Şems tarafından haber verildiğini, Sultan Veledin de müridleri ile buraya giderek Şems’in cansız bedenini kuyudan çıkardığını söylemiştir. Şems’i güzel kokular sürdükten sonra Mevlânâ’nın medresesinin mimarı Emîr Bedreddin’in yanı başına medreseye defnettiklerini aktarmıştır. (Eflâki, 1989: II/117) Şems’in kabri günümüzde de sıklıkla ziyaret edilmektedir.

Şems’den geriye sadece “*Makalat*” adlı eseri kalmıştır. Bu eseri de bizzat kendisi değil yaptığı sohbetlerinde bulunan öğrencileri kaleme almıştır. Mesnevi ile arasındaki bağa bakıldığında güvenilir olma ihtimali yüksektir. (Fürûzanfer, 2005: 126)

2.1.9. Mevlânâ’nın vefatı

Sultan Veled’e göre Mevlânâ, Hüsâmeddin Çelebi ile on yıl beraber yaşamış, 17 Aralık Pazar günü Cemâzelâhir ayının beşinde 672/1273’de çok sevdiği Rabbine kavuşmuştur. ((Eflâki, 1989: II/17; Sultan Veled, 2017: 161) Eflâki, Mevlânâ’nın vefatına

çok yakın bir zamanda üç gün boyunca hiç kimse ile görüşmediğini nakletmiştir. Bu halini merak eden hanımının sorusu üzerine;

“Ölümümün nasıl meydana geleceğini düşünüyorum”

Diyerek şu beyitleri okumuştur:

“Ormanda bulunan, ölümden endişelenen ve ecel aslanının endişesinden kanlı kusan aslanların ruhlarını gör.” (Eflâki, 1989: II/3)

Mevlânâ'nın yakınları onun ecel vaktinin geldiğini anlayınca, üzüntü ve kederler içinde halden hale giriyor, gözyaşları döküp, gece ve gündüzü birbirine katıyorlardı. Öyle ki onu sevenler onu görmek için adeta birbiriyle yarışıyordu. Mevlânâ'yı son günlerinde ziyarete gelenlerden biri de Sadreddîn-i Konevî ve müridleriydi. Mevlânâ'ya sıhhat ve acil şifalar dileyip dua etmişlerdir. Mevlânâ onlara: *“Artık Allah sizlere afiyetler versin, âşığıyla mâşuğu arasında kıl gömlek dışında bir şey yok; onu da çıkarıp atmalarını ve nur ile nurun kavuşmasını dilemiyor musunuz?”* demiştir. Arkasından Allah'a olan aşkını ve kavuşma arzusunu belirtmek için şu şiiri okumuştur:

“... Ben bu bedenden kurtulup çıplak oldum, o da hülyadan. Ben şimdi buluşma safhalarının sonunda salınarak gidiyorum.”

Dinleyenler kedere boğulmuş, Mevlânâ da bunun üzerine şu şiiri okumuştur:

“Sen içimde benimle birlikte nefes alan nice bir sultanın olduğunu nereden bileceksin? Sen bu sararmış benzime bakma, benim ayaklarım çeliktendir.

Ben tamamıyla beni varlık âleminde var eden bir sultana doğru döndüm, yürüyorum.

Beni O var etmiştir...”(Eflâki, 1989: II/3-5)

Mevlânâ'nın son günlerinde onu görmeye gelen âlim ve dervişler onsuz ne yapacaklarını, o gittikten sonra yerini kimin alacağını sordular. Mevlânâ Çelebi Hüsâmeddin'i överek kendisinden sonra yerine onun geçeceğini söylemiştir. Aynı konuşma üç defa tekrar ettikten sonra oğlu hakkında bilgi sorulmuştur. Mevlânâ Sultan Veled'in vasiyete ihtiyacı olmadan yerine geçmek için yeterli olduğunu söylemiştir. (Eflâki, 1989: II/8)

Mevlânâ hastalığının harareti artıp, ecel vakti yaklaştığında hem hararetini dindirmek için vücûduna su sürüyor, hem de şu satırları söylüyordu:

“Yar zehir dolu bir bâde koydu önümüze, sevgiliden geldiği için bu zehri keyifle içtik.

Can olarak semânın üstünde, beden olarak da toprağın altındayız.

Suret bakımından öldükse de, sıfat bakımından dirildik.

Ruh pak bir ayna, beden ise onun üstünde bir tozdur.

Tozun altında olduğumuz için güzelliğimiz görünmüyor.

Bu evler, bu konaklar şüphesiz ki Onun mülkündendir. Ona hizmet et ve bu hizmeti yerine getirdim diye de gururlan.”

Sonra tekrar suyla vücûdunu ıslatıyor ve şu satırları okuyordu:

“Sen müminsin, tatlı isen, ölümün de mümindir; kâfir ve acı isen ölümün de kâfirdir.”

Mevlânâ hastalığı ve vefatı arasında gazeller söylemeye devam etmiştir. Vefatından önce okuduğu son şiiri de şöyledir:

“Bu ölümden başka çaresi olmayan bir derttir. O halde ben: “Bu derde deva bul” nasıl derim.”

“Dün akşam rüyada aşk diyarında dolaşan bir ihtiyar gördüm. O bana: “Bizim tarafa gel” diye eliyle işaret etti. İlâh...” (Eflâki, 1989: II/3-12)

Mevlânâ vefatından önce yakınlarına her şart ve ortamda Allah’tan korkmalarını öğütlemiştir. Ayrıca az konuşmanın, az uyumanın, az yemek yemenin makbul olduğunu söylemiştir. Allah’ın emir ve yasaklarına sorgusuz uyarak, kötülüklerden uzak durup, oruç ve namaz ibadetine önemle devam edilmesini, nefsanî arzulardan sıyrılmayı salık vermiştir. Haram ehlinden uzak durmayı, Salih kimseler ile münasebet kurmayı öğütlemiştir. (Eflâki, 1989: II/55)

Sultan Veled’in belirttiğine göre Mevlânâ bu rüya âlemi dediği dünyadan hakikat âlemine iltica ettiğinde bütün halk irili ufaklı herkes yasa boğulmuştu. Köylüsünün, Rum’unun, Türk’ünün acısı aynıydı. Hep beraber ah edip, inliyorlardı. Mesih’e inananlar onu benimsemişti, Mûsâ’yı ananlar onu da anıyordu, İsâ’nın yolundakiler o bizim

rehberimizdi diyorlardı. Müslümanlar o peygamberden bize doğan bir ışıktı, bir ummandı diye feryat ediyorlardı. Mevlânâ'nın ardından tam kırk gün yas etmişlerdi. (Sultan Veled, 2017: 161-163)

Hüsâmeddin Çelebi Mevlânâ'ya cenaze namazınızı kimin kıldırmasını istersiniz diye sormuştur. Mevlânâ da Sadreddin Konevî'nin kıldırmasının uygun olduğunu buyurmuştur. (Eflâki, 1989: II/14) Sadreddin Konevî Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırma için tabutun yanına doğru geldiğinde bir nidâ kopararak kendinden geçmiş, bunun üzerine de Kadı Sirâceddin cenaze namazını kıldırmıştır. (Sipehsâlâr, 2011: 135-136) Mevlânâ madde âleminden mâna âlemine göçtükten sonra Hüsâmeddin Çelebi Sultan Veled'e babasının yerine halifelğe devam etmesini söylemiştir. Ancak Sultan Veled bunu kabul etmeyerek, babamın zamanında halefi sizsiniz şimdide uygun olan halefliğe sizin devam etmenizdir demiştir. Hüsâmeddin Çelebi de Sultan Veled'in sözüne uyarak on sene daha halifelğe devam etmiştir. Hüsâmeddin Çelebi on sene mürşitlik yaptıktan sonra aniden hastalanmış ve vefat etmiştir. Sultan Veled onun vefatına çok üzülmüş, derin bir boşluk ve yalnızlık yaşamıştır. (Eflâki, 1989: II/162; Sultan Veled, 2017: 164)

2.1.10. Yakın müridleri

Mevlânâ'ya tabi olan yakın dostları onun Şems'ten sonra da en büyük tesellisi ve destekçisi olmuştur. Çalışmamızda bu müritlerden önde gelenlerini ele alacağız.

a) Şeyh Selâhaddin-i Zerkûb

Asıl adı Selâheddin Feridun'dur. Konyalı olup Yağıbasan'ın oğlu Konyalı Zerkûb diye anılır. (Eflâki, 1989: II/121) “*Sipehsâlâr*”da ki kayıtlara göre Selâheddin Zerkûb'un, seçkin bir şeyh olduğu ve Allah katında da yüksek dereceli bir makama sahip olduğu söylenir. Ayrıca insanlar tarafından da çok sevilen değerli bir âlim olduğu belirtilmiştir. Zerkûb, Mevlânâ'nın dervişlerinden ve halifelerinden olup, Şems-i Tebrîzî'nin de sohbet halkalarında bulunmuştur. Zerkûb'un üstün bir takvaya sahip olduğu, şüpheli şeylerden uzak durduğu ve Allah'ın rızasına aykırı davranmaktan çok çekindiği nakledilmiştir. Şeyhlik makamında ona intisap edenlerin selamete erdiği ve nefis tezkiyesine ulaştıkları ilgili kaynaklarda zikredilmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 156) Kuyumculuk mesleği ile iştigal ettiği için Zerkûb lakabıyla anılmıştır. Selâheddin Zerkûb Mevlânâ'ya intisap etmeden önce genç yaşlarında Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmîzî'ye müridlik yapmıştır.

(Eflâki, 1989: II/122) “*Sipehsâlâr*”da yer alan rivayete göre Zerkûb dükkânında altın işlerken aniden Mevlânâ içeri girer, Zerkûb’un altına şekil vermek için vurduğu üzengi sesleri ile semâya başlar. Zerkûb Mevlânâ’nın ilâhi aşkla döndüğünü görünce altına vurmaya devam eder. Semâsını bitiren Mevlânâ Zerkûb’u alarak dışarı çıkarır. Ona gönül âlemlerinden bilgiler sunar. Zerkûb ondaki hakikati görünce müridi olmaya karar verir. Mevlânâ Şems’in bıraktığı boşluğu birazcık olsun Zerkûb ile doldurmuştur. (*Sipehsâlâr*, 2011: 156-158)

“*İbtidânâme*” de Zerkûb adına yazılmış beytler şöyledir:

“*O, yedi semânında, yedi arzında övülmüşüydü; unvanı sultan Selâhaddin’di. Güneşin nurlu parıltısı bile simasından utandı onun; onu gören herkesler kalp ehli oluverdi.*” (Sultan Veled, 2017: 87)

Mevlânâ sevenlerine halifesi Zerkûb’a tabi olmalarını söylemiştir. Onlar ise Zerkûb’u küçümsemiş ve hakarete varan sözler sarf etmişlerdir. Bunun üzerine Mevlânâ ve Zerkûb onlardan tamamen yüz çevirmiştir. Mevlânâ’yı tamamen kaybedeceklerini anlayınca ondan ve Selâhaddin’den af dilemişlerdir. Engin merhamet sahibi Mevlânâ ve Zerkûb onları affetmiştir. (Sultan Veled, 2017: 87-88) O oğlu Sultan Veled’den de Selâhaddin Zerkûb’a mürid olmasını istemiştir. O’nun evliyaların padişahı olduğunu, ona tabi olanların sırlara ereceğini ve hakikate erişeceğini söylemiştir. Sultan Veled’de Zerkûb’a tâbi olmuş ve hakikat deryalarından nasipler almıştır. (Sultan Veled, 2017: 89-90)

Mevlânâ Selâheddîn-i Zerkûb ile meşguliyette huzur bulmuş sükûna ermiştir. Beraber uzun sohbetler yapıyor, mâna âleminde sırlar paylaşıyorlardı. Neredeyse bütün zamanını Zerkûb ile geçiriyor, ondan başka kimseye iltifat etmiyordu. Daha önce de hasetlik edip fesatlık çıkaranlar bu defa da Zerkûb hakkında ileri geri konuşmaya başlamışlardı. Selâhaddin Zerkûb’u Mevlânâ’ya lâıyk görmüyorlar, Mevlânâ’nın onu bu kadar önemsemesini anlayamıyorlardı. Onlara göre Şems bile Zerkûb’tan kat kat üstündü. Zerkûb ise sıradan bir sarraf ve cahil denecek kadar ilimden yoksundu. Zerkûb’u yetersiz görenler ondan da kurtulmaya karar vermişlerdi. Hep beraber Zerkûb’u öldürmek için sözleştiler. Bu hain planı duyan bir derviş durumu Mevlânâ’ya bildirdi. Zerkûb kendine kurulan pusuyu öğrenince gülümsemiştir. Zavallı şaşkınlara Allah’ın izni olmadan beni mi öldürecekler demiştir. Mevlânâ ile yaşadıkları dostluğu anlayamadıklarını ve hataya

düşüklerini belirtmiştir. (Sultan Veled, 2017: 96-101) Mevlânâ “*Fîhi Mâ Fîh*” adlı eserinde Selâheddîn-i Zerkûb’un şeyh olduktan sonra yakın dostlarından olan Çavuşoğlu’nun bile ona düşmanlık ettiğini söyleyerek, müridlerin gösterdiği kıskançlığı belirtmiştir. (Mevlânâ, 2020: 89-90)

Mevlânâ oğlu Sultan Veled’i Zerkûb’un kızı Fatma Hanım ile evlendirmiştir. Böylece aralarında akrabalık bağı da meydana gelmiştir. (Eflâki, 1989: II/135)

Mevlânâ, Selâheddin Zerkûb ile on yıl boyunca hemhal olmuştur. Etraflarında bulunan herkese hikmet ışıklarını saçmış, gönüllere ve gözlere nur olmuşlardır. On yıl sonra hiç beklenmedik şekilde Zerkûb hastalanmıştır. Muharrem ayının başı 657/1259’da beden kafesinden kurtulup sonsuzluk âlemine tecelli etmiştir. Mevlânâ bu acı haberi alınca çok üzülmüştür. Halk da Zerkûb’un vefatına çok üzülmüş, cenaze törenine kalabalıklar halinde iştirak etmiştir. Mevlânâ keder içinde cenazenin önünde semâ ederek gitmiştir. Cenazeyi Bahâeddin Veled’in türbesinin yakınında bir yere defnetmişlerdir. (Eflâki, 1989: II/144-146)

b) Çelebi Hüsâmeddin

Tam adı “*Mesnevi*”de Hüsâmeddin Hasan b. Mehmet b. Hasan olarak geçer. Lâkabı İbn-i Ahi Türk’tür. Aslen Urmiyeli’dir. Mevlânâ onun zamanın Bayezid’i ve Cüneyd’i olduğunu söyler. Hakikat deryalarının sırlarına vâkıf, itikatta Allah’a sadakatle bağlı ve yüksek makamlı bir veli olduğunu nakleder. (Mevlânâ, 2005: I/57; Eflâki, 1989: II/153; Fûrûzanfer, 2005: 139) Fûrûzanfer, “Çelebi” (seyyidim, efendim) kelimesinin bir ünvan olduğunu ve Hüsâmeddin’e atalarından geçtiğini söyler. (Fûrûzanfer, 2005: 139)

Hüsâmeddin Çelebi de Selâheddîn-i Zerkûb’un müridlerindendir. Mevlânâ, Zerkûb vefat ettikten sonra yerine Hüsâmeddin Çelebi’yi geçirmiştir. Hüsâmeddin Çelebi’de Mevlânâ ile hemhal olmuş, ilâhi aşkın sırlarından nasibini almıştır. O Zerkûb’dan sonra sohbet ve sırlarını onunla paylaşmış ve halifesi olarak seçmiştir. Mevlânâ’ya dostluk yaşadığı bu üç kişiden hangisinin makam olarak daha kıymetli olduğu sorulmuş, Mevlânâ da,

“... *Şems güneş gibiydi, Selâhaddin ise Kamer.*

Sultan Hüsâmeddin yıldız gibidir, çünkü o meleklerle aynı mertebededir.

Değil mi ki her bir tanesi seni Mevla ’ya götürür; hepsini aynı bil.”

buyurmuştur. (Sultan Veled, 2017: 146-151) Mevlânâ'nın Hüsâmeddin'e olan teveccühü ile bütün dervişler onun sohbetine katılmış ve ona intisap etmişlerdir. O'nun en kıymetli eserlerinden “*Mesnevi*” Çelebi Hüsâmeddin'in ısrarları üzerine yazılmıştır. “*Mesnevi*”nin her bir cildinin dîbâcesinde Hüsâmeddin'den bahsedilmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 164-165) Mevlânâ Hüsâmeddin Çelebi'nin “*Mesnevi*”nin icrasındaki önemi konusunda şu beytleri söylemiştir:

“Ey Rabbin nuru, üçüncü defteri getir; zira bu üçüncü kez sünnet haline geldi.

Sırlar hazinesini aç; üçüncü kitapta af dilemeleri bırak.” (Mevlânâ, 2005: V/15)

Ey Hüsâmeddin, Rabb'in ışığı sensin; öyle ki Mesnevi bu nurla aydan geçti.

Ey ümidim, senin âli olan himmetin, bunu nereye çeker, Hûda bilir.

Mesnevi senden binlerce hamd tuttu. Duâ ve hamdda ellerini kaldırdı.

Hûdâ onun ağzında ve elinde senin hamdını gördü; lütfetti ve lutfu daha çoğaltarak buyurdu.

Seninle biz asma çubuğunun yaz mevsimiyle olan hoşluğu gibi hoşuz. Hüküm tutarsın, bilen ol, çek, biz de çekelim!

Ey Hüsâmeddin onun için sana ışık dedim ki, sen şemssin ve bu vasıflar,

Ki bu Hüsâm ve bu nur beraberdir âgâh ol! Şemsin kılıcı muhakkak nurdan olur.”
(Mevlânâ, 2005: V/19-24)

Mevlânâ, Çelebi Hüsâmeddin'e o kadar çok iltifat ve itaatte bulunuyordu ki sanki onun müridiydi. Hüsâmeddin'e intisap edenler bu defa onun mürşitliğini gönülden benimsemiş ve önceden yaptıkları gibi fesatlık ve hasetlik yapmamıştır. (Sipehsâlâr, 2011: 168)

Sultan Veled “*İbtidânâme*”de Mevlânâ'yı sevenlerin Çelebi Hüsâmeddin'i kabullendiklerini ve ona tabi olduklarını söylemiştir. Ayrıca çoğunun Şems ile ilgili yaşanan olaylardan yara aldıklarını, takındıkları tutumdan dolayı pişman olup aynı şeylerin yaşanmaması için Hüsâmeddin'e samimiyet ve itaatle bağlandıklarını anlatmıştır. (Sultan Veled, 2017: 154)

Eflâki, Hüsâmeddin Çelebi'nin bütün mal varlığını Allah yolunda harcadığını, elinde hiçbir şeyinin kalmadığını nakleder. Öyle ki Hüsâmeddin elinde hiçbir şeyi kalmayınca Sünnetullah'a uygun davrandığı için bahtiyar olmuştur. Mevlânâ onu halife olarak seçtikten sonra bütün mülki işlerin yönetimini de kendisine vermiştir. Hüsâmeddin yönettiği işlerin gelirinden bir zerre bile sahiplenmemiştir. Emanet edilen görevi lâıykıyla ve adaletle yerine getirmiştir. Mevlânâ ondaki hazineleri görmüş, ilim ve riyâzette onunla beraber olmuştur. Bu beraberlik tam on yıl sürmüş, ilâhi bir muhabbette dönüşmüştür. (Eflâki, 1989: II/154-156)

“*Mesnevi*”nin yazılması da bizzat Hüsâmeddin Çelebi'nin gayretleri ile olmuştur. Hüsâmeddin Çelebi, sohbet erlerinden bazılarının şevk ve hayret içinde Hâkim'in “*Îlâhınâme*”sini, Şeyh Attar'ın “*Mantıku't-tayr*”ını ve “*Musibetnâme*” adlı eserlerini okuduklarını görmüştür. Daha sonra Mevlânâ ile yalnızken ona gördüklerini anlatarak, bu zatların eserleri ışık saçmaya ve karanlıkları aydınlatmaya devam ediyor, sizin de bunlara benzer bir eserinizi olsa ve herkes buradan ışık ve şifa bulsa ne hoş olurdu diye buyurmuştur. Bunun üzerine Mevlânâ başındaki destarından “*Mesnevi*”nin ilk on sekiz beytini yazdığı kâğıdı çıkarıp Hüsâmeddin'e vermiştir. Ardından kendisine önceden böyle bir eser yazması için kalbi ilhamlar geldiğini söylemiştir. Mevlânâ bundan sonraki beytleri sadece söylemiş Hüsâmeddin de kaleme almıştır. (Eflâki, 1989: II/154-156)

Mevlânâ bizzat kendisine ait olan “*Mesnevi*”nin ilk on sekiz beytine şöyle başlamıştır:

“*Dinle, bu ney nasıl hikâyet ediyor, ayrılıklardan nasıl şikâyet ediyor.*” (Mevlânâ, 2005: I/71/1.beyt)

Ve şu beytler ile de bitirmiştir:

“*Pişmişin hâlimden, anlamaz hiç çiğ olan. O halde sözü kısa tutmak gerektir vesselâm.*” (Mevlânâ, 2005: I/86/18.beyt)

O günden sonra Mevlânâ hiç durmadan beytler söylemiş, Hüsâmeddin de kaydetmiştir. “*Mesnevi*”nin birinci cildi bittiğinde Hüsâmeddin'in hanımı beklenmedik şekilde vefat etmiştir. O eşinin kaybına çok üzölmüş ve her şeyden el etek çekmiştir. “*Mesnevi*” kaydını da bırakmıştır. Bu hal tam iki yıl sürmüştür. İki yıldan sonra tekrar Mevlânâ'ya gelerek “*Mesnevi*”ye devam etmek için af ve ricada bulunmuştur. Mevlânâ engin hoş görüsü ile onun bu isteğini kabul etmiştir. Hüsâmeddin Çelebi Mevlânâ'dan

çok feyizler almış ve kıymetli eser “*Mesnevi*” ciltlerini kaleme almıştır. Mevleviliğin oluşmasında ve devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Mevlânâ’nın vefatından on yıl sonra rahatsızlanmış 22 Şaban 683/1284 Çarşamba günü Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. (Eflâki, 1989: II/191)

Fürûzanfer, Eflâki ve Sultan Veled’in kayıtlarını yanlış bularak Mevlânâ ve Çelebi Hüsâmeddin’in beraberliklerinin on beş yıl sürdüğünü söylemiştir. (Fürûzanfer, 2005: 144)

c) Sultan Veled

Hüsâmeddin Çelebi’nin vefatından sonra mürşidsiz kalan müridler ve ahali bir araya gelip artık onun mürşid olması gerektiğini söyleyip ısrarlarda bulunmuşlardır. Sultan Veled de onların bu isteğini geri çevirmeyip kabul etmiştir. (Sultan Veled, 2017: 172)

Mürşidliğe başladığı ancak manen güçsüz olduğu dönemde Sultan Veled, Hüsâmeddin Çelebi’yi rüya âleminde gördüğünü, ondan manevi ders ve işaretler aldığını söylemiştir. (Sultan Veled, 2017: 170-171) Sultan Veled halifeliği sırasında uzak yakın, cahil âlim herkese maddi ve manevi kapılarını açmıştır. Rum diyarından ve dünyanın her bucağından ona ulaşamayanlara halifeler göndermiştir. Herkesin ilâhi emirlerden ve Hak’tan nasipdar olması ve kurtuluşa ermesi için çabalamıştır. (Sultan Veled, 2017: 204-205)

Sultan Veled irşattan maksadın insanın özündeki güzelliğe bir yolculuk olduğunu söylemiştir. Bu güzelliğin de aslının Hak’tan geldiğini ve insanın da nihâyetinde bu öze döneceğini söylemiştir. Kelâmdan ziyade bu halin yaşanması gerektiğini, teorikte kalırsa insanın bu güzelliğin farkında olamadan kaybolup gideceğini belirtmiştir. İnsanın özünün farkında olması için ilim sahiplerinden öğüt almasını, benliğinden geçip hakikat için nefsanî isteklerini feda etmesini, bunlardan çok daha güzel olanı tercih etmesinin onu çok karlı kılacağını ve varlığının paha biçilemez bir değer kazanacağını söylemiştir. (Sultan Veled, 2017: 204-206)

“*Sipehsâlar*”da yer alan rivayete göre Sultan Veled babasından ve halifelerinden aldığı nurları etrafına saçmış, onları aydınlatıp selâmete çıkarmıştır. Onun daengin bir ilme sahip olduğunu, Hak âşıklarından olduğunu, çok yüksek dereceli âlimlerin bile kendisine “*Sen de Allah’ın gözü vardır*” dediğini nakleder. Sultan Veled Şems-i

Tebrîzî'den de tasavvufî terbiye almış, onun birçok sır ve ikramlarına nail olmuştur. (Sultan Veled, 2017: 172)

Hüsameddin Çelebi Sultan Veled'i şu sözler ile övmüştür:

“Ey can! Gönül evinde oturan kimdir? Padişahın tahtında şah ve şehzadeden başka kim oturur?”

Sultan Veled bu sözlere çok duygulanmış ve sevinmiştir. Ancak Mevlânâ'nın hayatta iken onu halife seçtiğini ve bu halifeliğinin de babasının vasiyeti ve teveccühü ile devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Kendisi Hüsameddin Çelebiden de hem ilmen hem de manen on yıl boyunca çok istifade etmiştir. Yine kayınbabası olan Selâheddin Zerkûb'a da kalben ve ilmen bağlanmış ve çok hürmette bulunmuştur. Sultan Veled yetmiş yıl boyunca Hakk'ın emir ve yasaklarını müridlerine ve halka anlatmış, babasının eserlerinden istifade etmiş ve yaşadığı dönemde insanlara rehberlik etmiştir. (Eflâki, 1989: II/197-198)

*“Sipehsâlâr”*daki kayıtlara göre Sultan Veled doksan altı yaşında hastalanmış ve oğlu Çelebi Ârif'e halifeliğini devretmiştir. Vefat edeceği gece evinde dışarıdan kimseyi bırakmamış ve şu sözleri söylemiştir:

“Hudâvendigâr, Mevlânâ Şemseddin ve Hak dostlarının tamamı burada beni bekliyorlar, benim eksikliğime hüznlenmemeniz gerekir.”

10 Recep Cumartesi 712/1312'de gece yarısı Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. (Sipehsâlâr, 2011: 173-174)

d) Çelebi Ârif ve Çelebi Âbid

Çelebi Ârif (v.719/1319), Sultan Veled'in oğludur. Asıl adı Mevlânâ Feridun b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammedi'-l-Ârifini'l Belhi'dir. (Eflâki, 1989: II/234) *“Sipehsâlâr”*daki kayıtlarda Çelebi Celâlü'l-mille Ve'ddin (Celâleddin) Feridun diye geçmektedir. (Sipehsâlâr, 2011: 174)

Çelebi Ârif 8 Zilkade Salı 670/1272'de dünyaya gelmiştir. Mevlânâ torunun doğumuna çok sevinmiş üç gün boyunca semâ edip şu şiiri okumuştur:

“Şâyet bağın haberi olsaydı ondan, taze dallarından kan akardı.”

“Şâyet aklın haberi olsaydı, gözlerinden Ceyhun nehri akar gelirdi.” (Eflâki, 1989: II/236-237)

Sultan Veled’in vefatından sonra yerine oğlu Çelebi Ârif geçmiştir. Kendisine intisap eden herkese lütuf ve irşat kapılarını açmıştır. Devrin hükümdarı, vezirleri, âlimleri ve halktan tabakalar ona da iltifat etmiş, teslimiyette bulunmuştur. Babasından aldığı halifelik makamını devam ettirmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 175)

Çelebi Ârif ağır bir şekilde hastalanmış ve şu mısraları dile getirmiştir:

“Ey güzel yüzü ile bütün dünya güzellerine hasret çektiren ve ey iki kaşı âşıkların kiblesi olan!”

Ben senin güzellik ırmağına çıplak dalabilmek için beşeri sıfatlardan sıyrıldım.”

“Bütün deniz bana zât ve bütün zerrelerin cemâli bana aydın olunca, ben aşk yolunda bütün vakitlerimin bir vakti olması için mum gibi yanıyorum.”

Bu beytlerden sonra 24 Zilhicce 5 Kasım Salı 719/1319’da vefat etmiştir. (Eflâki, 1989: II/364-365)

Sultan Veled’in diğer oğlu olan Çelebi Âbid’in (v.739/1339) asıl adı Çelebi Şemseddin Âbid’dir. Abisinin isteği üzerine vefatından sonra halife olmuştur. (Eflâki, 1989: II/367) Kendisine emanet edilen Mevlevilik yolunu en güzel şekilde temsil etmiştir. Marifet incilerinden müridlerini nasiplendirmiş ve onlara Hak yolunda rehberlik etmiştir. Kendisi gibi nadide bir ilme ve itaate sahip kardeşleri Selâheddin Emir Zâhid ve Hüsâmeddin Sultan Vâcid’de Mevlevilik geleneğini yürütmüş ve müntesiplerine rehber olmuştur. (Sipehsâlâr, 2011: 176)

e) Mevlevilik Geleneğinin Diğer İleri Gelen İsimleri

Mevlânâ’nın terbiyesini benimsemiş, ondan feyz almış birçok mürid vardır. Ancak Mevlevilik geleneğinde riyâzet ve terbiyeye gönülden bağlanmış ve üstün makamlara erişmiş zâhidler bulunuyordu. Bunlardan bazıları şunlardır: Çelebi Celâleddin Feridûn, Mevlânâ Sirâceddin-i Paybertî (Bayburtî), Bahâeddin-i Bahri, Şemseddin-i Sivasî, Müderrisoğulları (Evlad-ı Müderris), Kerimeddin Bektemur, Mevlânâ Selâhaddin Fakih, Nizameddin-i Hattat, Mevlânâ İzzedin-i Erzincanî, Mecdeddin-i Merâgî ve Mevlânâ Alaeddin-i Amasî’dir. (Sipehsâlâr, 2011: 176-177)

2.2. Eserleri

Mevlânâ bütün hayatını rızâ-yı ilâhî için ilim yolunda harcamış âlim bir mütefekkindir. Kâmil insan mertebesine erişmek için bütün varlığıyla çabalamış, ilmini de aşk ile birleştirmiş bir mutasavvıftır. Allah yolunda tebliğ görevini kendine bir borç bilmiş, insanlara faydalı olmak için vaazlar vermiş, hal ve kal dili ile rol model olmuştur. Vefatından sonra da eserleri ile insanları aydınlatmaya devam etmiştir. Çağlar boyunca bıraktığı eserler insanlara birer rehber olmuştur. Söylediği sözlerin tamamı kaydedilememiş olsa da kayda geçirilmiş ve günümüze ulaşmış çok kıymetli eserleri vardır. (Fürûzanfer, 2005: 179)

2.2.1. Mesnevi

“*Mesnevi*” edebiyatta kullanılan bir nazım biçimidir. Kelime olarak “ikişer ikişer” anlamına gelmektedir. Öncelikli olarak Fars edebiyatında kullanılmıştır. Beytler arasında kafiye uyumu vardır. Bu yazım biçimi daha çok ilmî, dinî, menkıbevî, tasavvufî, tarihî, aşk bahisleri vb. anlatım şekillerinde kullanılmaktadır. (Çiçekler, 2004: XXIX/324-325)

Eflâki kayıtlarında ilmi olarak önemli bir şahsiyet olan Said-i Şehit kadı Necmettin-i Taştî’nin bir sohbet sırasında “*Mesnevi*” ile ilgili olarak söylemiş olduğu üç görüşü aktarır. Bu üç hususun Mevlânâ ile özdeşleştirildikten sonra çok daha makbul olarak görüldüğünü söylemiştir. Bunlardan birinin “*Mesnevi*” olduğunu ve öncesinde bu kelimenin iki mısralık beytleri kastettiğini, Mevlânâ’dan sonra ise kıymetli eseri “*Mesnevi*”nin anlaşıldığını söylemiştir. İkinci hususun Mevlânâ’dan önce bütün âlimlere Mevlânâ denilirken şimdi sadece bu kelimedden Mevlânâ’nın anlaşıldığını, üçüncü olarak da bir türbe adı geçtiğinde sadece Mevlânâ’nın türbesinin anlaşıldığını söylemiştir. (Eflâki, 1989: II/18)

“*Mesnevi*”nin yazılmasına Mevlânâ’nın yakın dostlarından Hüsameddin Çelebi vesile olmuştur. Hüsameddin Çelebi Mevlânâ’ya medresedeki müridlerin ve halk içinden saygın kişilerin manevi mânalar ve bilgiler içeren eserler okuduklarını söyler. Bu eserlerden etkilendiklerini, kendilerine rehberlik ettiklerini ve aydınlandıklarını bildirir. Mevlânâ’ya siz de böyle bir eser yazsanız sizi sevenler sadece sizinle aydınlanıp hemhal olsalar der. Bu sözler üzerine Mevlânâ kendi yazmış olduğu “*Mesnevi*”nin ilk on sekiz beytini sarığından çıkarıp Hüsâmeddin’e verir. Mevlânâ bu olayı “*Mesnevi*”nin dördüncü

cildinde bizzat anlatır. Mevlânâ hayatının son 10-15 yılını beytler söyleyerek geçirmiştir. Söylediği beytlerin üzerinden Hüsâmeddin Çelebi ile tekrar geçerek, yaklaşık 26 bin beyt 6 ciltlik “Mesnevi”yi oluşturmuştur. (Eflâki, 1989: II/155-158)

“Sipehsâlâr”da şöyle nakledilmiştir: “Hudâvendigârımızın kelâmı görünürde şiirse de baştan sona tevhidin sırrı, Kur’ân-ı Kerim’in, hadis ve haberlerin tefsir halidir. Hakikatlerin, âsarların ve mânâların özüdür. Ondan sâdır olan kelimeler tasavvuf ehlinin rehberi, hakikat ehlinin sevgilisi, sulûka niyet etmiş sâliklerin özünde birikmiştir.”

Mevlânâ’nın “Mesnevi”sini anlamak için akıl ötesinden bakmak ve tevhid ile her şeyi birlemek gerekmektedir.” (Sipehsâlâr, 2011: 89-90)

Sultan Veled üstadım ve mürşidim dediği babasının “Mesnevi”yi erenlerin hikâyelerinden bahsederek kendisine müridlik edenlerin ve edecek olanların ondaki halleri görüp yadırgamasınlar diye yazdığını söylemiştir. Ayrıca onu daha yakından tanıyıp gönülden samimiyetle tabi olmalarını sağlamak istediğini belirtmiştir. (Sultan Veled, 2017: 1)

“Mesnevi”nin yazılmış her cildinin başında mukaddime bulunur. Eser içinde bulunan konular başlıklar halinde verilmiştir. Eserin vezni “Fâilâtün fâilâtün fâilün” şeklindedir. “Mesnevi”nin şarihlerinden İsmâil Ankaravî (v.1630) tarafından keşfedilen 1441 yılına ait “Mesnevi”nin VII. cildinin kesinlikle Mevlânâ’ya ait olmadığı kanıtlanmıştır. Şöyle ki Ahmet Cevdet Paşa’nın bizzat kaleme aldığı mektuplar arasında “Mesnevi” Şârihlerinden olan Âbidin Paşa’ya yazmış olduğu mektupta bu konuya açıklama getirmiştir. Ankaralı İsmail efendinin “Mesnevi” için yedi cilt demesi üzerine itirazını bu mektupta dile getirmiştir. Bu mektuptaki açıklamalar ile altı cilt olduğu kanıtlanmıştır. Âbidin Paşa da bu mektuptan sonra ki kayıtlarında altı cilt olduğunu kabul etmiştir.¹⁰ “Mesnevi” ülkemizde ve dünya çapında tasavvuf üzerine yazılmış, en çok okunan ve şerh edilen eserlerin başında gelir. (Şafak, 2004: 24)

“Mesnevi” Hak katından ilham ile yazdırılmıştır. Görülmemiş bir üslûp ve lezzet ile manzum eserlerin en güzel örneklerindendir. Dünden bugüne Hak yoluna düşmüşlerin sevgilisi, kâmil mü’minlere, hakikati arayanlara rehber ve yoldaş, aşk makamındakilere

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Çelik, “Mevlânâ’nın Mesnevi’sinin Yedinci Cildi Üzerine”, A.Ü. Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Dergisi, Erzurum, 2002, s.85-98.

lezzet ve sevinç olmuştur. Ayrıca “*Mesnevi*” Mevlânâ’nın kendisine yakın dostlarının makam ve mertebelerinden, amaçlarından bahsetmektedir. (Fürûzanfer, 2005: 192)

“*Mesnevi*” içerik bakımından binlerce âyet-i kerime, hadis-i şerif, hikâye, temsil, fıkra ve atasözünden oluşur. Yaşadığı dönemin bireysel ve toplumsal sorunlarına her açıdan çözüm ve öneriler sunmuştur. Mevlânâ’nın bu kadar çok sevilip tanınmasında “*Mesnevi*”nin çok büyük rolü olduğu da ortadadır. (Şafak, 2004: 24)

2.2.2. Dîvân-ı Kebîr

Büyük divan anlamına gelen bu eser gazel, terakibibend ve rubâîlerden oluşur. İçindeki şiirlere göre düzenlenmiş 21 divan ve rubâîler divanından oluşur. (Şafak, 2004: 71) İçerisinde yirmi binden fazla beyt bulunur. Alfabetik şekilde yazılmış yirmi bir bahir ve 2073 gazel vardır. Eserin ana konusu aşktır. İçindeki birçok gazelin son bölümlerinde Şems’in adı geçmektedir. Buradan da eserin Şems’in kaybolmasından sonra telif edildiği ortaya çıkmaktadır. (Coşkun, 2007: 405-415)

Gazellerin sonunda takma isim olarak Şems adını kullanmasından dolayı bu esere “*Dîvân-ı Şems*” veya “*Külliyât-ı Şems*” de denmiştir. Farsça olarak kaleme alınmış bu eserin beyt sayısı 30 bin ile 50 bin beyt arasında değişim gösterir. Bu da esere sonradan eklenmiş şiirlerin olabileceğini göstermektedir. Eser Türkçeye Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevrilmiş 1957-1974 tarihleri arasında basılmıştır. Ülke içinde ve dışında eserin tercümeleri yayınlanmıştır. (Şafak, 2004: 72-73) Gölpınarlı’nın çevirisi beş cilt halinde Remzi Kitabevi tarafından yayına sunulmuştur. Sonrasında 1994’te Kültür Bakanlığınca yedi cilt olarak tekrar yayına sunulmuştur. (Coşkun, 2007: 405-415)

2.2.3. Fîhi Mâ Fîh

Kelime anlamı olarak “içindeki içindedir, ondaki ondadır” anlamlarına gelmektedir. Farsça olarak kaleme alınmış mensur bir eserdir. Muhtemeldir ki oğlu Sultan Veled tarafından toplanıp derlenmiştir. Eski kopyalarında “*Fîhi Mâ Fîh*” ismi geçmemektedir. Bazı kopyalarda “*Esrârü’l-Celâliyye*” adıyla kaydedilmiştir. Bu eser orta hacimli olup nüshaların bazılarında farklılık göstermekle beraber yetmişten fazla bölümden oluşmaktadır. Eserde Selçuklu veziri Muîneddin Pervâne’den, Seyyid Burhâneddin, Zerkûb ve Şems’ten bahsedilmektedir.

Eserin içerisinde yer alan konular din ve tasavvuf ekseninde ele alınmıştır. Farklı konular ile ilgili görüşlerin “*Mesnevî*”ye göre daha açık bir şekilde işlendiği görülmektedir. Eser sade Farsça ile kaleme alınmıştır. Mevlânâ’nın yaşadığı döneme ışık tutan bu eser, soru cevap, mevcut bir olaya açıklama veya âyet ve hadislerle başlayan bölümlerden oluşur. (Demirci, 1996: 58-59)

Eserin ilk basımları 1318/1900 ve 1333-34/1915-16 tarihlerinde İran’da yapılmıştır. Daha sonra İranlı bilgin Fûrûzanfer 1951 yılında Tahran’da, Hindistan’da hazırlanmış nüshayı yayınlamıştır. Son neşri eleştirel olarak Cafer Müderrisi Sâdîkî tarafından yapılmış ve 1994’te Makalât-ı Mevlânâ ismiyle Tahran’da yayımlanmıştır. Ülkemizde ilk çeviri Ahmed Avni Konuk (v.1938) tarafından 73 fasıl halinde hazırlanmıştır. Bu tercüme Konuk’un (vefatından sonra 1994 yılında Selçuk Eraydın tarafından yeniden düzenlenerek yayımlanmıştır. İkinci çeviri Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu tarafından 61 fasıl olarak hazırlanmıştır. Bu çeviri MEB tarafından 1954 tarihinde yayıma sunulmuştur. En son Gölpınarlı tarafından 1959 yılında tekrar çalışılmıştır. Eser birden fazla dile çevrilmiş ve yayımlanmıştır. (Şafak, 2004: 86)

2.2.4. Mektuplar

Mevlânâ’nın bu eseri kendi dönemindeki devlet büyüklerine ve önemli şahsiyetlere yazmış olduğu mektuplardan oluşur. Bu mektupların iki kopyası İstanbul Üniversitesi’nin kütüphanesinde olup Nazif Uzluk tarafından bastırılmıştır. (Fûrûzanfer, 2005: 196)

Mektuplardan üçü Menâkıbü’l-Ârifîn’de kaydedilmiştir. Birincisi Selâheddin’in hastalığı üzerine yazılmış olup dördüncü bölümde kaydedilmiştir. İki tanesi de Sultan Veled’in eşi Fatma Hanım ile olan tatsız münasebeti üzerine bizzat Mevlânâ tarafından yazılmış ve Sultan Veled’e gönderilmiştir. (Fûrûzanfer, 2005: 196)

Bu mektuplar Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçe olarak tercüme edilmiş ve 1963 tarihinde bir cilt olarak yayımlanmıştır. (Coşkun, 2007: 405-415)

2.2.5. Mecâlis-i Seb’a

“Yedi meclis” anlamına gelen bu eserin içeriği Mevlânâ’nın va’z ve irşat görevini içermektedir. Bu eserde din ve tasavvuf ekseninde kaleme alınmıştır. (Coşkun, 2007: 405-415)

İhtimaldir ki eserin kaydı özüne dokunulmadan düzeltmeler yapılarak Sultan Veled veya Hüsâmeddin Çelebi tarafından yapılmıştır. Eserdeki va'zlara münâcât, na't, dua ve hemen arkasından hadislerle başlanmıştır. Eser özellikle Mevlânâ'nın Şems'ten önceki düşüncelerini içermesi açısından önemlidir. Eserde bireysel ve toplumsal açıdan neredeyse her mevzuya değinilmiştir. Eserde “*Mesnevi*” ve “*Dîvân-ı Kebîr*”den de bölümler bulunmaktadır. Çeşitli nüsha ve tercümeleri yayımlanan eseri Abdülbaki Gölpınarlı tercüme edip 1965 tarihinde Konya’da yayıma sunmuştur. (Şafak, 2004: 96-97)

2.2.6. Rubâîler

Mevlânâ'nın Dîvân'ında bulunmasıyla beraber ayrı bir eser olarak kabul görmüştür. (Karaismailoğlu, 2010: 39) Eser 1755 rubâiden oluşmaktadır. İçerik olarak tasavvuf ön planda olmakla beraber çeşitli konulara da yer verilmiştir. Eserin Gölpınarlı ve M. Nuri Gençosman tarafından çevirileri yapılmıştır. Gölpınarlı tarafından yapılan çeviri 1964'te İstanbul’da yayıma sunulmuştur. (Coşkun, 2007: 405-415)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEVLÂNÂ'NIN TASAVVUF ÖĞRETİSİNİN TOPLUMA YANSIMALARI

3.1. Ferdi Yaşama Yönelik Yansımaları

Çalışmamızın bu bölümünde Mevlânâ'nın tasavvuf üzerine kurulu dini yaşantısının bireysel ve toplumsal yansımalarını ele alacağız. Ayrıca tasavvuf merkezli görüşlerinin özelliklerinden ve öneminden bahsedeceğiz. Manevi bir önder olan Mevlânâ'yı kendi sözleri ve yaşantısı üzerinden daha iyi anlatmaya çalışacağız.

Mevlânâ'nın hayatına baktığımızda tasavvufu merkezde görmekteyiz. O bu yönüyle içinde bulunduğu toplumun manevi gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Toplum içinde oluşabilecek ayrılıklardan, kişilerin davranış ve tutumlarına kadar birçok konuda görüş belirtmiştir. Bu görüşlerini bizzat hayata geçirerek tebliğ vazifesini en etkili yöntem olan hal dili yerine getirmiştir.

3.1.1. Tasavvuf anlayışı

Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri Ebû Nuaym el-İsfahânî (v.430/1038) tasavvuf kelimesinin “safâ” ve “vefâ” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca çölde yetişen ve zâhidlerin tükettiği “sufâne” bitkisinden, Kâbe'nin hizmetkârlığını yapan “Sûfe” kabilesinden, Allah'a teslim olmuş kişilerin enselerine kadar uzattıkları saçları anlamına gelen “sûfetü'l-kafâ” kelimesinden ya da tevazuyu simgeleyen basit bir giyecek olan yün elbiseden gelmiş olabileceğini söylenmiştir. (Hilye, I/17-18; Öngören, 2011: XL/119-126)

Terim olarak “Tasavvuf” sûfiler tarafından birçok mânada yorumlanmıştır. Gazzâlî tasavvufun İslâm ahlâkı üzerine kurulu olduğunu söylemiştir. Ayrıca Kur'ân ve sünnet ışığında sahâbe-i kiram ve tabiînden gelen öğretilerden oluştuğunu söylemektedir. (Gazzâlî, 2016: I/154) Cüneyd (v. 297/909) tasavvuf için insanın kendi seçimlerinden vazgeçerek benliğini eritip, yeniden Allah ile dirilmesidir demiştir. (Kuşeyrî, 1978: 392) Rûveym (v.330/941) ise tasavvufu Allah'tan gelen her şeye razı olarak O'na teslim olmaktır, diye yorumlamıştır. (Kuşeyrî, 1978: 392) başka bir tarifte “Her an Allah'ın huzurunda olma bilinciyle yaşamaktır. Gönlün ve kalbin saflaşmasıdır” şeklinde ifade

edilmiştir. (Uludağ, 1991: 470) Ramazân-ı Mahvi tasavvufu her türlü haramdan yüz çevirip, hiçbir gönlü incitmemek olarak tanımlamıştır. (Safer Baba, 1998: 276)

Yine Allah ile kulu arasında oluşan ihsan makamına ulaşmak için gerekli şartlara rehberlik eden bir ilim olarak da tanımlanmıştır. (Cebecioğlu, 2014: 475)

Tasavvuf İslâmın zirvesi, çekirdeği ve kaynağı olarak tarif edilmiştir. Tasavvuf daha çok hâl ilmi olarak yorumlanmıştır. Ahlâkın en güzel haline bürünme olarak da tasavvuf tanımlanmıştır. (Yılmaz, 2019: 13)

Tasavvufun İslâm kültüründeki yeri peygamber efendimiz zamanına dayanmaktadır. Peygamberimizin Cibril hadisinde anlatılan, İslâm, iman, ihsan konularından iman bahsini itikâdi mezhepler ele almıştır. İslâm bahsini ise fıkhi mezhepler incelemiştir. İhsan bahsi ise tasavvuf ekolleri tarafından ele alınmış ve benimsenmiştir. İhsan kavramını “*Sen Allah’ı görmesen de, Allah’ın seni gördüğü şuuruyla hareket etmendir*” (Buhâri, İman, 37) hadisi üzerinden açıklamışlardır. (Yıldırım, 2018: 68)

Mevlânâ tasavvuf yolunda İslâm dinini ahlâk ve terbiyesi ile temsil eden mutasavvıfların başında gelmektedir. (Topçu, 2008: 113-114) O, İslâm’ın kaideleri ekseninde ahlâk temelli yaşayan ve bu görüşünün merkezine de insanı koymuş bir mutasavvıftır. (Topçu, 2008: 117) İnanç ve ahlâk terbiyesini de Kur’an ve sünnetten aldığını görüyoruz. “*Rubâîler*” adlı eserinde yer alan bir rubâîsinde şöyle buyurmuştur:

“Ben nefesim oldukça Kur’an’ın hizmetçisiyim,

Ben Allah’ın seçkin Nebisi Hz. Muhammed(s.a.v.)’in yolunun toprağıyım,

Kim ki bunun dışında benden bir söz söylese,

Ben ondan da şikayetçiyim, söylediği sözden de şikayetçiyim, 1974: I/1052/216)

Mevlânâ için tasavvufun bir yaşam biçimi olduğunu görüyoruz. Onun tasavvuf anlayışı aşk üzerine kuruludur. Aşkını da söylemlerinde sürekli dile getirmiştir. Onlardan bazıları şöyledir:

“Aşk öyle bir iksirdir ki içinde şark kimyası vardır.

O, öyle bir buluttur ki içinde yüz bin yıldırım saklıdır.

Aşkın gücüyle içimde öyle bir deniz var ki, bütün bu cihan varlıkları boğulmuş sanki?...” (Mevlânâ, 1974: I/1265/261)

“İlk aşktan ezgiler besteliyorsun.

Aşkın verdiği şaşkınlıkla sersemleşmiş, bilgisiz bir haldeydin.

Aşkın gamıyla öldüysen, canını kurtardın; eğer onun kederini söylediyse, sen O oldun artık.” (Mevlânâ, 1974: I/1397/289)

Bu Rubâîlere baktığımızda Mevlânâ'nın Allah'a duyduğu ilâhi aşkı ve O'nun dışında kalan bütün varlığın bu aşk içinde kaybolduğunu görüyoruz. Onun tasavvufun muradı bütün varlık âlemini Allah'ta birleyip (Vahdet-i vücûd) kulluk makamına ulaşmaktır. (Hidayetoğlu, 2005: 46)

Mevlânâ tasavvuf yoluna tabi olmuş sûfîleri de şöyle değerlendirmiştir:

“Sûfî o dur ki safvet talep edicidir. Elbise ve sûf, terzilik ve debb değildir.” (Konuk, 2005: V/363/135)

Onun bu sözlerinden anlıyoruz ki gerçek bir sûfî her şeyin en temizini isteyendir. Üzerine giydiği yamalı yün elbiseyi benlik hevesiyle taşıyan kişi değildir.

Mevlânâ sûfî anlayışa sahip kişilerin fiziki kulağını dışarıya kapatmak suretiyle kalp kulağını bâtına açmasını, ruhundaki kulağı da bedenindeki fiziki kulağının tıkadığını, bu kulağın tamamen tıkanması ile ancak bâtındaki duyumunun açılacağını söylemiştir. Ayrıca nefsin bütün hevâ ve hevesinden temizlenerek rıza makamına ulaşabileceğinden, dünyada tamamen her şeye gözünü kapatarak, mâna gözünün açılacağını anlatmıştır. (Konuk, 2005: I/574-579/223-224; Nicholson, 1978: 81)

Tasavvufu oluşturan belirli kaideler vardır. Mevlânâ da bu kaideler üzerine görüşler belirtmiştir. Bunlara da çalışmamızda yer vereceğiz.

3.1.2. Vahdet-i Vücûd anlayışı

Vahdet-i vücûdun terim anlamına baktığımızda “vahdet” birlik, bazı kaynaklarda ahadiyyet veya vahdâniyyet kelimesi ile kullanılarak “ahadiyyetü'l-vücûd” olarak kullanılmaktadır. Vücûd ise vcd kökünden gelen bulmak, bilmek anlamında olup terim olarak “varlık” anlamına gelmektedir. Vecd ve tevâcûd vücûd ile ilgilidir. (Demirli, 2012: XLII/431-435) İbnü'l-Arabî yüksek dereceli makamlara erişenler için “ehlü'l-keşf ve'l-

vücûd” (ehlü’l-cem’ ve’l-vücûd) terimini kullanmıştır. (İbnü’l-Arabî, 2007: I/99,320,347)

Vahdet-i vücûd nazariyesine göre varlık âleminde aslında Allah’tan başka hiçbir şey yoktur. Bu durum akılla değil yaşanarak vakıf olunacak bir bilgidir. Bu bilgiye ancak tasavvuf yoluna sülûk ederek ulaşılabileceği söylenmiştir. Vahdet-i vücûd Hak’ın şehâdet âleminde anlık olarak tecelli etmesi ve her şeyin kendi varlığından yansımasıdır. (Cebecioğlu, 2014: 512-513) Sâlik’in varlığın biricik olduğunu anlayıp başka hiçbir şeyin varlık taşımadığını, gerçek bilginin de bu birlikten geldiğini anlamasıdır. (Uludağ, 1991: 507)

Vahdet-i vücûd ilk defa İbn Ârabi tarafından sistemli olarak ortaya koyulmuştur. (Sağlık, 2022: 1-24) Arabî varlıktaki çokluğu ve çokluktaki birliği görmüş, var olarak kabul dilen her şeyin aslında birden ibaret olduğunu söylemiştir. (Suad El-Hakîm, 2005: 642)

Vahdet-i vücûd çeşitli kesimlerce eleştirilmiştir. İbnü’l-Arabî bu eleştirilere ayet ve hadisler ile cevap vermiştir. (Demirli, 2012: XLII/431-435)

Allah’ın varlık üzerinden tecellisi, Allah’a herkesin zorunlu şekilde ibadet etmesi mevzusu bunlardan biridir. Arabî hiç kimsenin Allah’ın varlığını asla inkâr edemeyeceğini, hakikatte de Allah’tan başkasına ibadet edilemeyeceğini söylemiştir. “*Ve Rabbin hükmetti ki; O’ndan başka hiçbir şeye ibadet etmeyesin...*” (İsrâ, 17/23) ayetini delil göstermiştir. (İbnü’l-Arabî, 2007: III/168) Arabî bu görüşünü tasavvufun temel kavramlarından olan vahdet-i vücûda dayalı olan “ilâh-ı mu’tekad” görüşüne dayandırır. (Suâd el-Hakîm, 2005: 361)

Mevlânâ’nın tasavvuf anlayışı da “Vahdet-i vücûd” üzerine kuruludur. (Arpaguş, 2007: 91-111) Arabî’nin üvey evladı ve müridi olan, Mevlânâ’nın da hocası olan Sadreddin Konevî vahdet-i vücûd görüşünü benimsemiş ve savunmuştur. Mevlânâ da hocasından sonra bu görüşün öncüsü olmuştur. (Topçu, 2008: 129) Mevlânâ, İnsanın bütünüyle kendinden geçmeden, Allah ile birliğinde bir olmadan, Allah varlığında kaybolmadan Allah ile birlik sağlanamayacağını söylemiştir. (Mevlânâ, 1974: 95)

Mevlânâ Bir rubâisinde Allah’ın birliğinde kaybolmanın teklik olan zuhurunu şu şekilde anlatmıştır:

“Ne ben benim, ne sen sensin, ne de sen bensin;

Ben ise yine benim, sen ise sensin, hem de bensin,

Ey saklı güzel! Biz seninle o kadar bütünleşmişiz ki bilemiyorum,

Sen mi bensin, ben mi senim?” (Mevlânâ, 1974: 338)

Mevlânâ'nın burada Allah'a duyduğu aşk ile aradaki benlik perdesinden nasıl kurtulduğunu ve Allah'ın varlığında eriyen varlığının Allah'ta can bulup nasıl bütünleştiğini görmekteyiz.

Mevlânâ vahdet-i vücûd ile ilgili Mesnevi de şöyle buyurmuştur:

“Bizim Mesnevi”miz vahdet dükkânıdır. Onun içinde birden başka ne görürsen o puttur.” (Konuk, 2005: VI/499/1546)

3.1.3. Kalbin manevi dönüşümü

Mevlânâ tasavvufî mânada dünya ve içindeki nimetlerin insanın kalbinde yer tutması ile Allah'tan gafil olacağını, eğer bu nimetlerin varlığı Allah ile arasına girmiyorsa gafletten kurtulacağını belirtmiştir. Ayrıca mal ve para kazanmanın, zengin olmanın zekât ibadetini gerektirdiğine değinmiştir. Zekâtın da Allah'ın emrettiği farz ibadetlerden biri olduğunu söylemiştir. Malını Allah yolunda harcamak bilincinin, sadaka-i cariyede bulunmak olduğunu ve amel defterini kapatmayacağını belirtmiştir. Bu bilinçte olan Müslüman kâr eder demiştir. Dünya malının insanın gönlünde yer etmesinin imanın bozulmasına sebep olacağını, zenginliğin gönle girmeden sadece Allah yolunda ve geçim için araç olması gerektiğini vurgulamıştır. Zenginlik bu şekilde olursa onun imanına bir zarar teşkil etmez demiştir. Zenginliği ile ünlenmiş Hz. Süleyman'ın (a.s.) maddî varlığını gönlüne hiç değdirmmediği için manen yoksul olduğunu söylemiştir. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1970: I/976-79/555-559)

Mevlânâ için insan gönlünün de bir terbiyesi vardır. Gönlü içi hava dolu bir testiye benzeten Mevlânâ, nasıl ki bir testi en coşkun sularda bile batmadan yüzebiliyorsa, insanın gönlünde ilâhî hava ile dolu olursa dünya üzerinde batmadan yüzebilir demiştir. Mevlânâ burada testiden maksadın insan gönlü olduğunu belirtmiştir. İçindeki havayı ise iman ve ihlas ile betimlemiştir. Kişinin iman ve ihlasla ne halde olursa olsun kurtulacağını söylemiştir. Gönlündeki iman ve ihlas onu dünyanın bütün tuzaklarından korur. Gönlünü

Allah sevgisi ile doldurmuş kişi için dünyaları verseler onun gönlünde hiçbir şey ifade etmez. Bütün tehlikelerden selâmette olmak için gönül kâsesini bir şeyh terbiyesinde iman ve ihlâsla doldurup, kapağını da tam itaat ile kapatmalıdır demiştir. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1970: I/980-83/555-559)

Mevlânâ kalbin Allah için önemini beytinde şöyle anlatır:

“Ey suretperest, git de mânâyı elde etmeye çalış. Çünkü mânâ suretin kanadı derecesindedir.” (Tâhirü'l-Mevlevî, 1970: II/704/423-424)

Onun bu beytini şu hadis üzerinden destekleyip açıkladığını görüyoruz:

“Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.” (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285,539)

Bu beyt ve hadisten açıkça anlıyoruz ki, Allah için insanın dış görünüşü yani fiziki bedeni hiç mühim değildir. O sadece insanların kalbine bakar. Kalbe bakması insanın halis niyeti, samimiyeti ve Allah’a olan bağlılığıdır. Allah’ın katında bütün insanların aynı ölçü ile ölçüldüğünü buradan anlayabiliyoruz. Bu nedenle de insan kalbini düzeltmeli ve Allah’ın hoşnut olacağı biçimde güzelleştirmelidir.

3.1.4. Mevlânâ’da seyr-ü sülûk

“Seyr-ü Sülûk” sözlükte varmak, erişmek gibi anlamlara gelir. Terim anlamı ise bir rehber öncülüğünde Allah’a ulaşmak için yapılan manevi bir seyahattir. (Cebecioğlu, 2014: 433) “Seyr-ü Sülûk” un muhatabı olan kişiye “Sâlik” denir. (Cebecioğlu, 2014: 416) Ayrıca o sahip olduğu bilgiler ile değil, hal dili yani yaşantısı ile Allah’ın yolunda olan kişidir. (Safer Baba, 1998: 243)

Mevlânâ tasavvuf yolunda insan-ı kâmile ulaşabilmek için manevi bir yolculuğun olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yolculuğun sonunda Allah’ta yok olarak (fenafillah) birlik makamına erişmeyi hedeflemiştir. (Küçük, 2018: 105) Sâlik olan kişi bu birliği yakalamak için içinde bulunduğu varlık egosundan vazgeçip yokluk makamına talip olmalıdır. (Küçük, 2018: 106-107)

Mevlânâ sâlik olan kişinin durumunu cisim ve cisimsizlik üzerinden anlatmıştır. Ona göre insanın cismi sağlıklı ise ruhi hisleri de sağlıklıdır. Cismin dünyevi öneminden vazgeçip sadece Allah’a odaklanması ile manen de sıhhatli olunacağını vurgulamıştır.

Her şeyden vazgeçip sadece Allah’a yönelen ruhun mutluluğunun tarifsiz olacağını, vazgeçtiği şeylerin sâlike tahmin edemeyeceği güzellikler ile geri döneceğini anlatmıştır.

Ayrıca sâlik olan kişinin cismani varlığının istek ve heveslerini riyâzet ile temizleyerek, ruhi melekelerinin kuvvetleneceğini belirtmektedir. Birçok şeyden vazgeçmiş gibi görünse de hakikatte o mâna âleminde çok kazançlar elde etmiş olacağını söyler. (Tâhirü’l-Mevlevî, 1970: I/224-228/302-307)

Uludağ Mevlânâ’da sülûkun nihai gayesinin “Fenafillah” yani insanın nefsanî arzularından vazgeçerek Allah’ta yok olması (Uludağ, 1991: 176) olduğunu belirtmiştir. Sâlikin kendisine acı ve zor gelen şeylerle imtihan edilip, zâhiri varlığını fani duygulardan temizleyerek mutlak varlıkta yokluğa erişmenin nihai gaye olduğu anlatılmıştır. (Küçük, 2018: 118)

Biz de anlıyoruz ki sâlikin fenâ makâmına ulaşabilmesi için önce nefsî istek ve arzularından vazgeçmesi gerekir. Adeta bir ölü gibi bütün duygularından arınmış olması lazımdır. Mevlânâ kişinin bu duygulardan kurtulmasının kolay olmayacağını ancak karşılaştığı zorlukların onun için bir rahmet vesilesi olacağını söylemektedir. Sâlikin bu rahmeti anlayabilmesi için de her an tefekkür halinde olması ve sabırla sülûkuna devam etmesi gerekmektedir.

Sâlik olacak kişinin manevî bir fakirlik içinde olması gerektiğini varlığın her halinden sıyrılıp kurtulması gerektiğini anlatır. Varlıktan kurtulan sâlikin yokluğa doğru hızla ilerleyeceğini belirtir. Bu yolun esaslarından olan tefekkürde yol alamıyorsa zikre yönelip düşünce âlemindeki karanlığı aydınlığa çıkarması gerekir demiştir. Bu yol üzereyken kendisine gelen hoş hallere aldanıp ibadet ve itaatten geri kalmamalıdır demiştir. İtaatine devam ederse bu hoş haller sâlikin gönlünde doğar ve orayı aydınlatıp fenâ makamına ulaştırır diye söylemiştir. (Konuk, 2005: VI/1486/1798/483-486)

Mevlânâ seyr-i sülûkunu tamamlayan sâlikin cismani varlığından geçip, Hakk’ın varlığında yeniden can bulduğunu, ölümün ötesine geçip ruhun ölümsüzlüğüne Hak ile ulaştığını anlatmaktadır. (Konuk, 2005: V/3336-3337/380) İnsanın varlığının âlem içindeki yerinin bir zerre olduğunu, Süleyman peygamberin yanında bir topal karıncanın kıymeti neyse, insanında asıl hükümdar olan Allah’ı hakkıyla bilmesi gerektiğini söyler. Beden gözü ile değil can gözü ile Hakk’a bakılırsa ancak o zaman beden gözünden sıyrılabileceğini belirtir. (Konuk, 2005: VI/826-827/281)

Meyerovich *Mesnevi*'nin beşinci cildinin dîbâcesinde, Mevlânâ'nın sâlikin hakikate varmak için çıkmış olduğu yolda en başta Allah'ın emir ve nehiyelerine uyması gerektiğini, bu yolculuğun bir bütün olduğunu anlattığını söylemektedir.¹¹ (Meyerovitch, 2012: 105)

Beşinci cildin dîbâcesinde şeriatın bir mum gibi yolu aydınlattığını, yolda hedefe varmak için sadece mumun yeterli olmadığını, yolda yılmadan devam etmenin tarikat olduğunu söyler. Eğer hedefe ulaşırsa bunun da hakikat olduğunu belirtir. Hakikatlerin aleni olması halinde şeriata da gerek kalmayacağını söyler. (Konuk, 2005: V/13-15)

Şeriatın bir ilim öğrenmek için gerekli olan kaynağa, bu ilmi kullanabilmenin tarikat, bu ilim ile sonuca ulaşmanın da hakikat olduğunu söylemiştir. Gerek şeriat, gerek tarikat, gerekse hakikat makamında olanların kendi halince memnun olduklarını dile getirir. (Konuk, 2005: V/13-15) Burada “şeriat” ve “tarikat” kelimelerinin her ikisi de yol anlamına gelmektedir. Ancak sâlikin yolu daha öznel olan tarikata dayanır. Sâlik, fena makamına bu yol üzerinden gider. Şeriat ise herkesi içine alan bir yoldur. (Meyerovitch, 2012: 105-106)

Mevlânâ sâlikin fena makamında varlığından geçerek bir olanda yok olmasını ve bu yokluk âlemindeki varlığının keyfiyetini yine bu âlemde anlayabileceğini söyler. (Konuk, 2005: III/4501-4502/561)

Mevlânâ bir beytinde şöyle seslenir:

“Varlık aynası nedir? Yokluktur. Eğer aptal değilsen sen de öbür tarafa yokluk götür” (Tâhirü'l- Mevlevî, I/3197/1481)

Bu beytten anlıyoruz ki kişi aklını Allah'ın razı olacağı şeyler için kullanmalıdır. Varlık diye sarıldığı her şeyin aslında Allah katında hiçbir değerinin olmadığını bilmelidir. Varlık âleminde sadece Allah'ı bilmeli ve O'nu murad edinmelidir.

Sâlikin yokluk âlemine ulaşmadan önceki halini bir gaflet olarak değerlendirir. Var olmanın değerinin yoklukta gizli olduğunu, yokluğun erişilmesi gerekli tek makam olduğunu ve asıl kârlı olanların yokluğa erişenler olduğunu söylemiştir. Her şeyin aslına

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. “*Mesnevi*” Cilt V/Dibâcesi.

ulaşmak için önce zâhir varlığından geçmek gerektiğini, görmenin kıymetini zâhirden bâtına açılan hakikat gözü olduğunu vurgulamıştır. (Konuk, 2005: VI/838-844/286-289)

Onun bu görüşlerinden, sâlikin yokluk âlemi denilen âleme erişebilmesi için varlık âleminde sahip olduğu şeylerin geçici olduğunu bilmesi gerektiği çıkarımında bulunabiliriz. Bu bilinç ile var olduğunu düşündüğü şeylerin aslında yok olduğunu, Bâki ve varlık âleminin tek sahibinin Allah olduğunu, bütün varlığın hakikatte Allah'ta yokluğa erişip birlendiğini öğreniyoruz.

3.1.5. Mürid ve mürşid anlayışı

Müridin kelime anlamı kendisi irade eden ve arzulayan kişi demektir. Tasavvuf erbaplarının büyük bir kısmı ise kişinin âdet edindiği her türlü davranıştan vazgeçmesi olarak yorumlamıştır. (Uludağ, 2006: XXXII/47-49) Bir mürşide tabi olan, kendi isteklerinden vazgeçip Allah'a teslim olmuş kişidir. (Safer Baba, 1998: 198) Allah'ın rızasına ulaşmak için bir mürşide bağlanan ve kendi iradesini mürşidine teslim eden kişidir. (Cebecioğlu, 2014: 350)

Mürşid ise kelime olarak yol ve yöntem gösteren, rehberlik yapan kişidir. (Uludağ, 1991: 354) Müridi irşad eden kişidir. Cürcani, Allah'ın kutlu yolunda rehberlik eden kişi demiştir. (Cebecioğlu, 2014: 350-351)

Mevlânâ sâlik olma niyetinde olan kişi için mutlaka bir rehber olması gerektiğini, rehbersiz yol almak isteyeninin gaflette olduğunu söyler. (Konur, 2005: 149-157) Mevlânâ ilim yolunda olan kişiye rotasını arayan bir gemiye benzetmiş ve yönünü bulup limâna erişebilmesi için mutlaka rotasını bir rehberle çevirmesi gerektiğini ya da tümden o rehberle teslim olması gerektiğini söyler. (Konuk, 2005: VI/4127/71)

Ona göre hakikat yolculuğunda olan insanın karşısına çıkacak olan tehlike ve tuzaklar vardır. Bunların başında benlik ve şeytani vesveselerin geldiğini söyler. Bu yolda acemi ve rehbersiz olan kişinin bu sıkıntılara yenik dşeeğini belirtir. (Konur, 2005: 149-157) Bu nedenle sâlik olmaya niyet etmiş kişinin mutlaka kendisine bir mürşid seçmesi gerektiğini, mrşidsiz bu yola çıkılırsa tehlike ve tuzaklara maruz kalacağını söyler. Eğer sâlik bir rehber eşliğinde yola devam etmezse, yolu bilse bile tamamlayamayacağını belirtmiştir. Hele ki hiç bilmediği bir yolda rehbersiz giderse başına türlü tehlikeler gelir de kurtulamayacağını, yolda kalıp kaybolacağını anlatır. Pirsiz çıkılan yolda rehberin

şeytan ve hilelerinin olacağını belirtir. (Can, 1997: I/2940/187-188) Dolayısıyla Mevlânâ'nın ve mutasavvıfların sıkça üzerinde durdukları “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” kelâmını bu şekilde yorumladığı anlaşılmaktadır.

İnsanın hakikat yolculuğunda ibadetlerinin ve itaatinin önündeki en büyük engelin nefis olduğunu görüyoruz.¹²

Mevlânâ nefis ile ilgili şöyle söylemiştir:

“Nefsin sağ elinde tesbih ve Kur 'ân vardır. Ama yeminde ise hançer ve kılıç saklıdır.

Onun Mushaf'ına, onun gösterişine bakma, kendini onunla sırdaş ve dost yapma.

Nefs, seni abdest almak için havuza götürür, sonra seni iter, havuzun dibine atar.”

(Can, 1997: III/2554/202)

O sâlikin varmak istediği yolda bir lezzet alabilmesi için yanında mutlaka bir mürşidin olması gerektiğini söylemiştir. Bir rehber eşliğinde yola çıkan nefsin yalnız olmadığını görünce rehber ve sahibine tabi olacağını söylemiştir. Mürşidini yoldaş edinenin nefsi yenik düşer, türlü oyun ve hilelerinden vazgeçmek zorunda kalır buyurmuştur. Artık fena işlerden vazgeçen nefis mürşide teslim olmuştur. (Can, 1997: III/2544/201-202)

Kendisi mürşid-i kâmilin tarifini de yapmıştır. Ona göre mürşid-i kâmil yani şeyh sadece yaşlı kişi demek değildir. O kişinin yaşlılığından önceki hali nefsin temsil eder. Zaman içinde olgunlaşan ve yaşlılık alametleri gösteren kişi mâna âleminde artık nefsin tamamen ehlileştirilmiş kişi demektir. Burada yaşlılık temsildir der. Genç ve yaşlı olsun kişinin nefsanî arzularından arınmış olmasının benlik olarak olgunlaşmış mürşid-i kâmil makamına erişmiş olmasını kasteder. Saçının siyah veya beyaz olmasının da yine benlik ve olgunluğu temsil ettiğini söyler. Kişide mürşidlik makamı için nefsanî arzulardan bir kırıntı dahi kalmaması gerektiğini ve eğer kalırsa bu makama asla ulaşamayacağını belirtir. (Can, 1997: III/1790/159) Yine yaşlılıkta şeytandan daha yaşlı kimsenin olmadığını onun da durumunun vahametinden bahseder. (Can, 1997: IV/2163/529)

¹² Nefs: Ruh, nefes, öz vb. anlamlara gelmektedir. Tasavvufta kişinin nahoş duygularının ön planda olmasıdır. (Detaylı bilgi için bkz. Uludağ, 2006: XXXII/526-529)

Mevlânâ bir şeyhte bulunması gerekenleri yaşlılık ve bilgelik benzetmeleri ile tasvir etmiştir. Asıl olanın yaş ile yaşlanmak değil manevi olgunlaşma ile benliğin oturması olduğunu vurgulamıştır. (Konur, 2005: 149-157)

O mürşidini bulan ve ona teslim olan kişinin hakikat gözü ile bakmayı öğreneceğini, zâhiri sebeplere takılmadan, zâhirin ötesindeki gerçekleri görmesi gerektiğini söylemiştir. Peygamberlerin dahi bu sebeplerin ötesindeki sırları açıklamak ve hakikate ışık tutmak için geldiğini, mucizelerin de bu sırların ispatı olduğunu belirtmiştir. (Can, 1997: III/2515/199)

Mevlânâ insanın mürşidini bulduktan sonra nihai amacının Allah'a varmak ve bir olmak olduğunu unutmaması gerektiğini söyler. Peygamberlerin de asıl görevlerinin insanı Allah'a ulaştırmak olduğunu belirtir. Gerek peygamberlere verilen olağanüstü durumların, gerekse Allah dostlarında görülen kerametlerin nihai amacının da Allah'a götürmek olduğunu unutulmaması gerektiğini vurgular. (Konur, 2005: 149-157)

Yeşiltaş, Mevlânâ'ya göre mürşid ve mürid ilişkisinin tıpkı tabiat gibi dışarıdan içeri doğru gelişim gösterdiğini söyler. Müridin kat etmesi gereken yolları da tabiatın örnekler vererek açıklamıştır der. (Yeşiltaş, 2011: 52-53)

Şöyle ki, bahar tabiatın dostudur. Doğayı önce yavaş yavaş ısıtır, bitkiler de yavaş yavaş yeşermeye başlar. Yeşeren bitkiler dallanır çiçeklenir ve meyveye dururlar. Sonra da bütün ürünlerini tıpkı bir derviş gibi cömertçe herkese açar demiştir. (Mevlânâ, 2020: 88)

Mevlânâ beytlerinde mürşidin özellikleri ve müridin benlik imtihanlarını şöyle anlatmıştır:

1- İnsan kendisine hakikat sahibi, yol bilen bir şeyh seçmeli ve ona teslimiyetle tabi olmalı.

2- Gerçek bir şeyh, sonbaharda yaz gibidir, avam karanlık gece iken o aydınlık bir ay ışığıdır.

3- Şeyhlik makamında olan kişi beden yaşı ile değil Allah'ın lütfu ile şeyh olmuştur.

4- Şeyhlik lütfuna eren kişinin insanlar içinde benzeri yoktur. O zamansızlığı tatmıştır.

5- Şeyh olan kişi ilmini Allah'tan almıştır. Zaman içinde ledün ilmi pekişir ve eşsiz olur. (Can, 1997: I/2938-187)

6- İnsanın benliği hayvan tabiatlıdır. Kişi nefsinin hak yola ve bu yolda olanların yönüne çevirmelidir.

7- Eğer kişi nefsinin kendi haline bırakırsa o doğru yoldan çıkıp, arzularının peşine gider.

8- Nefsin yoldan çıkması için insanın bir anlık gafleti yeter.

9- İnsanın nefsi doğru yolu asla istemez. O sadece nefsi isteklerinin peşine gider. Eğer kontrol edilmezse sahibini mahveder.

10- Kişi nefsinin nasıl eğiteceğini ve gideceği yolu bilemese de, nefsinin hoşlandığı şeylerin tersini yaparsa yine kazanır.

11- Nefs ne isterse istesin kişi onları yapmazsa, Hak yolda o kadar istikrarlı olur.

12- Yeryüzünde sadece Hak yolda olan kişilerin nefsi mutmain olur. (Can, 1997: I/2951-188)

Mevlânâ'nın görüşlerinden genel olarak bir takım çıkarımlarda bulunabiliriz. Şöyle ki, seçilen mürşid öncelikle gerçek manâda mürşid olmalıdır. Mürid olan kişi mürşidine tamamen teslim olmalıdır. Mürşid olan kişi bu makamı Allah'tan almış olmalıdır. Mürid olan kişi de nefsinin değil şeyhine teslim olmalı. Arzularını kontrol etmelidir. Nefsinin isteklerinin zıddını yapmalıdır. Nefsinin mürşidinin rehberliğine teslim ederse Allah'a giden yolda emin olur.

Mevlana gerçek bir şeyhliği olamayan kişiye de şöyle seslenmiştir:

Ey yüzsüz kişi diyor sen evliyalıktan bahsediyorsun, senin ağzın Hz. İsa meşrebinde mi? Yahut sen Hz. Nuh (a.s.) gibi kaptanlığa soyunursun ama sen Hz. Nuh musun? Şeyhlik iddiasında bulunup etrafına insanları toplayıp, onları kendine hizmet ettirirsin ama onları idare edebilecek gerçek şeyh nerede? Ruhundaki putlardan vazgeçebildin mi? Kendini hak makamda görüp dünyalık lezzetlerden vazgeçtin diyelim, ancak kendine olan enaniyet putundan vazgeçmedikçe dışarıdaki putları kırman ne işe yarar. İddiaların gerçekse bir keramet göster zâhir ve bâtın âleminde. Gerçekten iddia

ettiğin bir makamın varsa, tasarrufunla o makamda hakikatlere tesir et. (Konuk, 2005: V/2501-2505/136-137)

“Sen ki cisimlere takılmışsın, cisimi bırak da mânaya talip ol! Çünkü mâna olmadan cisim cansızdır.

Eğer maneviyatta yükselmek istiyorsan mâna âlemine vâkıf olan kişiler ile olmaya devam et.

Sen bedenine gizlenmiş ruhuna bir anlam yüklemeszen, ruhun süslü bir kılıf içinde gizlenen değersiz bir kılıç gibidir.

Bu kılıcın değersizliği kılıfından dışarı çıktığı anda anlaşılır.

Bir zaman gelirden bu kılıç sana lazım olursa ve sen bu kılıca güvenirsen ortada kalırsın. Sakın kılıcından emin olmadan bir işe girişme.” (Tâhirü’l-Mevlevî, 1970: I/704-708/423-426)

“Sen sadece cisime takılıp kaldıysan ruhunun ne kıymeti var? Bu cisme takılan varlığın burada esir kalmış.

İnsanın değeri cisminde olsaydı, bütün insanlar birbirinin aynı değerinde olurdu. Peygamberlerin diğer insanlardan farkı olmazdı. Oysaki onların değeri ruhlarının latifliğindeydi.

Hatta çerçeve içinde asılı olan portre bile cismine bakılsa o da insan sayılırdı.” (Tâhir’ül-Mevlevî, 1970: I/1011-1013/571-572)

“İnsanın varlığında cisim ve mâna birlik olmazsa hiçbir kıymeti olmaz.” (Mevlânâ, 2020: 131)

Şöyle ki manânın vereceği lezzet öncesinde anlaşılmaz. Ancak zaman içerisinde mânânın lezzeti ve kıymeti öyle anlaşılır ki vazgeçilmez hale gelir. Cisim ise en başta cazip gelir ama zamanla bütün değerini kaybeder. Nasıl ki Kur’ân zâhirinden değil bâtındaki hakikatinden anlaşılıyorsa, insanda zâhirinde değil bâtınındaki mânada kıymetlidir. (Mevlânâ, 2020: 79)

Bütün bu beytler gösteriyor ki insan maddeyi her ne kadar hoş ve vazgeçilmez görse de maddenin ötesindeki manâ ise lezzetin kendisidir. Maddenin mutlaka bir ömrü

vardır ve bir gün tükenir ve yıpranır. Oysa madde manâ için kullanılırsa gerçek lezzete ulaşılır. Maddeden manâya geçilirse asıl maksat hâsıl olmuş olur.

3.1.6. İbadet ve ubûdiyyet anlayışı

İbadetin kelime anlamı tabi olmak, mütevazı olmak, bağlanmak ve boyun eğmek gibi anlamlara gelir. Dini terim olarak ise Allah'ın rızasını kazanmak için doğru davranışlarda bulunmaktır. (Sinanoğlu, 1999: 233-235)

İbadet “Abd” kökünden gelmektedir. Hakk'ın rızasını kazanmak için yapılan bütün tavırları içine alır. (Yılmaz, 2019: 156) İbadetin kelime anlamı tabi olmak, mütevazı olmak, bağlanmak gibi anlamlara gelir.

Ubûdiyyet kavramı ise insanın hayatının tamamını Allah'a kulluk makamında geçirmesidir. (Sinanoğlu, 1999: 233-235) Başka bir tanımda ise insanın her konuda Allah'tan razı olmasına ubûdiyyet, insanın da Allah'ın ondan razı olacağı şekilde yaşamaya çalışmasıdır denmiştir. (Sinanoğlu, 1999: 233-235) Yine ubûdiyyet insanın kulluk makamını anlatır. İnsanın vefakâr olması, Allah'ın koyduğu kurallara uygun yaşaması, Allah'tan gelenlere boyun eğmesi olarak tanımlanmıştır. (Cebecioğlu, 2014: 501)

Mevlânâ'dan sonra tasavvufi bir yol olarak benimsenen “Mevlevilik” de ibadet anlayışı yanlış aksettirilmiştir. Mevlânâ'nın ibadete bakışı için daha çok soyut mânada olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Oysaki Mevlânâ hiçbir zaman böyle bir görüşte bulunmamış, ibadetin maneviyata yansması gereken yönlerini vurgulamıştır. (Akpınar, 2007: 10-19)

Mevlânâ Allah'a ibadet etmenin ehemmiyetini ve bu ibadetlerin öze tesir etmesi gerektiğini anlatmak için çok çaba sarf etmiştir. Yaşadığı dönemin insanlarında görmüş olduğu içi boşaltılmış ve sadece bir alışkanlık haline gelmiş ibadet kavramını ubûdiyyet makamına taşımak için rehber olmaya çalışmıştır. (Akpınar, 2007: 10-19)

Akpınar, Mevlânâ'nın lezzet alınmayan ibadetlerin sebebini işlenen cürüm ve hatalar olarak açıkladığını söylemiştir. Şöyle ki, günah işleyip tövbe etmeyen ve günahı ısrar eden kişilerin ibadetlerini yerine getirse bile bu ibadetlerden zerre dahi lezzet alamayacaklarını belirtmiştir. (Akpınar, 2007: 10-19) Allah'ın bu insanlardan ceza olarak manevi lezzeti kaldırdığını söyleyebiliriz.

Mevlânâ görünürde her türlü ibadeti yaptığını, dışarıdan çok itaatkâr bir kul gibi göründüğünü ancak bu ibadetlerinin ruhunun olmadığını ve manevi hazdan yoksun olduklarını söylemiştir. Bu şekilde ibadet eden kişilerin ise nafile çabaladıklarını, boşa kürek çeken kişiler olduklarını, gayretlerinin sonucunda ürünsüz kalan bir ağaç gibi verimsiz olacaklarını belirtmiştir. Onları içi boş bir tohuma benzetmiştir. (Can, 1997: II/3392-3397-515)

Yine Mevlânâ ibadet ve amelde suret ve mânânın birliğini Emir Pervane ile olan diyalogu üzerinden şöyle anlatır:

Pervanenin kendisine gerçekte önemli olan şeyin amel yani ibadet olduğunu söylediğini, bunun üzerine kendisinin amel işlemek isteyen var mı ki onlara ameli anlatayım dediğini söyler. Sen dahi söz peşindesin. Sadece bir söz duymak için çabalarsın. Gerçekten amel talibi isen biz de bu kişileri arıyoruz ki amel öğretilim. Söz dinlemek için sırada olan onca insan var ancak tatbik edecek kimseyi bulmak çok zordur. Dinleyeni çok olduğu için söz söylemekteyiz. Ameli merak eden ancak amel işleyerek öğrenilir. Söz ile amel öğrenilmez. Amelin hakikatini bilmeyen kişi bizdeki ameli nereden bilsin. İbadetlerin görünen yüzü asla hakikati değildir. Hakikat görünenin ardındadır. Evvelden var olan amellerin zâhiri farklı ancak hakiki mânası birdi. Kelam peşinde olanlar bilmeli ki söz amelden hâsıl olur. Önce amel gelir sonra söz gelir ve tesir eder. Allah dahi evreni söz ile var etti. “...*Kün fe-yekün*” (Yasin, 36/82) âyeti buna bir delildir. Söz ve amel bir olmalı ki maksat hâsıl olsun. Namaz kılınırken içinde Kur’ân okunmazsa olmaz, yani fiil ve söz beraber namazı hakiki yapar. Sözün fiile ihtiyacı vardır demiştir. (Mevlânâ, 2020: 71)

Mevlânâ ibadetlerin zâhiri değil bâtını anlamının asıl gaye olduğunu söylemiştir. Namaz ibadetinin Allah’a en yakın yer olan secdeyi içerdiğini ancak secde anının fiili görünüşünün ötesinde bir yakınlığın mevcut olduğunu belirtmiştir. Yani namaz gibi önemli bir ibadetin dahi şekilden öte bâtını bir hedefinin olduğunu, namazın hakikatteki mânasının önemli olduğunu söylemiştir. (Mevlânâ, 2020: 14-15)

O amelin fiil ve mâna bakımından önemi üzerinde detaylıca durmuştur. İkisinin beraberliğinin olmazsa olmaz olduğunu belirtmiştir. (Mevlânâ, 2020: 119)

O insanın kulluk makamındaki kazancını Hakk’ın belirlediğini, kulun Allah’tan gelen her şeye boyun eğip sadece rızasını dilemesinin ubûdiyyet olduğunu söyler. O kul

ki dünya lezzetlerinden vazgeçmiştir. Onun için Hak'tan gayrı hiçbir şey yoktur. Onun yaşamı da ölümü de yalnız Allah içindir. O cenneti değil sadece Allah'ı ister. Cehennemden korktuğu için değil Allah'a itaat ve bağlılığından dolayı günahlardan uzak durur. O kul Allah'tan ne gelse seve seve kabul eder. Âlemde ne varsa Allah'ın emrine boyun eğmiştir. Gerçek mü'minlerde O'ndan gelen her şeye eyvallah der, emirlerinden bıkmazlar. Çok acı olan imtihanları bile şerbet gibi kabul edip, razı gelirler. İmanı eksik bir kul ise iyi şeylerden bile memnun olmaz, şikâyet eder. Kul ervah-ı ezelde Hakk'a verdiği sözü hatırlayarak yaşarsa, ibadet ve itaatten hiç usanmaz. Allah'tan gelen bütün yükleri severek taşır. (Can, 1997: III/2345-2349/197-198)

Mevlânâ insanın gerçek bir kulluğu ve ibadeti yoksa cennete talip olmaması gerektiğini, dünyalık olarak bütün zenginliklere sahip olursa dahi ölüme engel olunamayacağını ve gerçek bir mü'min gibi yaşanması gerektiğini söylemiştir. Hakikate ermenin ancak bu dünyada yaşarken olacağını, peşine düşülen varlık âleminin bir hayal olduğunu, asıl varlığında bir de yok olduğunu ve buna talip olamamak gerektiğini vurgulamıştır. (Mevlânâ, 2021: 26)

3.1.7. Namaz anlayışı

Namaz kelime olarak ibadette bulunmak, af istemek, duada bulunmak gibi anlamlara gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de salât kelimesi ve namazı ifade eden zikir, tesbih gibi ifadelerle beraber doksan dokuz yerde geçmektedir. (Yaşaroğlu, 2006: 350-357) Namaz mü'minlerin gözünün nuru, dinimizin direği, Salihlerin sevincidir. Namaz Allah ile buluşma, kavuşma, makamıdır. Namazın hakikati Allah ile buluşma, yakınlaşma, huşû, saygı ve sevgiyle anma, övme gibi duyguları içerir. (Lüma', 203; Erginli; Karanlı, 2006: 866)

Peygamber efendimiz de hadislerinde; *“İşin başı İslâm, onu ayakta tutan direği namazdır...”* (Sünenü't-Tirmizî), *“Kulun kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey namazdır. Eğer o doğru olursa, diğer amelleri de doğru olur, eğer o bozuk olursa, diğer amelleri de bozuk olur”* (Sünenü't-Tirmizî) buyurmuştur.

Tasavvufta namaz Allah'a yakınlığın ve O'nu hakkıyla bilmenin bir formülü olarak görülmektedir. Bu doğrultuda mutasavvıflar *“Secde et ve Rabbine yaklaş!”* (Alak, 96/19) âyetini destur edinmişlerdir. Mevlânâ da Allah'a yakınlıktan doğacak ilâhi aşk için

namazı dinin hakikati olarak görmüştür. Birçok konu gibi namazı da zâhir ve bâtın çerçevesinde ele alarak hakikatini en güzel şekilde aktarmıştır. (Kaval, 2016: 1844-1856)

Mevlânâ namazın kıyam, rükû ve secde gibi hareketlerden ibaret olmadığını, bu hareketlerin önce bedeni sonra nefsi eğiterek her daim Allah'ın huzurunda olduğunu hatırlamak, zikir halinde kalmak için gerekli olduğunu söylemiştir. Allah'ın “*Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devam edenlerdir*” (Meâric, 70/23) hitabına muhatap olmak gerekir demiştir. (Mevlânâ, 2020: 158) Makam-ı İbrahim'de bile namaz kılınsa namazın mâna hakikatine erilmesi şarttır. (Mevlânâ, 2020: 150)

“*Sipehsâlâr*”da rivayete göre Mevlânâ'nın namaz vaktinin girmesiyle beraber yönünü kibleye çevirdiği ve halden hale girdiği anlatılır. Onun bu hassasiyeti Hz. Ali (r.a.)'ın namaza karşı olan ehemmiyetine benzetilmiştir. Mevlânâ namaz kılmaya başladığı andan itibaren dışarıdaki her şeyle irtibâtını keser, bütün varlığıyla Allah'a yönelir ve onu tam mânasıyla hissederd. Mevlânâ bazen akşamdan sabaha kadar namaz kılar, saatlerce rükû ve secde ederdi. (Sipehsâlâr, 2011: 60) Sadece bu kayıt dahi bize Mevlânâ'nın namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun namazlarını zaman zaman kazaya bıraktığı gibi iddialara da cevap vermektedir diyebiliriz.

Mevlânâ namaz ile ilgili şu beyitleri söylemiştir:

“Akşam namazı vaktinde herkes mumunu yakar, sofrasını kurar; bense sevgilinin hayaline dalarım, gamlara batarım, ağlayıp feryat etmeye koyulurum.

Gözyaşıyla abdest aldığımndan namazım da ateşli olur... Bir ezan sesi geldi mi, mescidimin kapısını yakar-yandırır.

Kıblem nereye gitti ki namazım kazaya kaldı? Allah takdiriyle boyuna bana da sinamalar gelip çatmadadır, sana da...” (Mevlânâ, 1992: VII/3551-3553/263-264)

Burada Mevlânâ'nın namaza verdiği önemi anlıyoruz. Öyle ki o akşam namazındaki halini herkesin yemek ile meşgul olduğu vakitler ile kıyaslayıp, Allah'a olan hasretinin onu hüznülere saldırdığını söylemiştir. Allah'ın aşkından sarhoş olduğunu, namazda kendinden geçen kişinin zaman ve mekândan sıyrıldığı söyleyerek kendinden geçtiğini söyler. Böylece onun namaza olan aşkını bizlerde açıkça görmekteyiz.

Mevlânâ'nın namazlarını vecd halinde kıldığını bizzat kendi anlatımlarından tespit etmekteyiz. Şöyle ki, O namazlarını ilâhi aşkın cezbesi ile kılarken fiziki

varlığından sıyrılmış, Allah'ta gaybet makamına erişmiştir. Namazlarını kıldığını yemin eden Mevlânâ, bu namazlarda yaşadığı vecd hali ile kendinden haberdar olmadığını söyler. O bütün varlığının gerçek sahibi karşısında bir gölge olduğunu, O'nun hareketlerine teslim olduğunu söylemiştir. (Mevlânâ, 1957/1992: VII/3551-3561/263-264)

Mevlânâ kendisine, “*Önemli olan himmettir. Beni himmet ile an! Himmet olmazsa söz olmaz. Sözün aslı ferdir*” diyen kişiye şöyle cevap vermiştir:

Himmetin aslı ve başlangıcı ruhlar âlemindeydi. Bunun için himmeti şehadet âleminde saymak doğru değildir. Elbette sözün tesiri ve yararı yok sayılamaz. Ancak bir tohumu dış kabuğu olmadan toprağa dikersen çürür gider ve filizlenmez. Ancak onu dış kabuğu ile dikersen filizlenip can bulur. İşte tıpkı kabuk ve içi nasıl bütünse namazın bâtını ve zâhiri de öyle bütündür. Hakikatine ulaşmak için ikisinin bir olması gerekir. “*Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devam edenlerdir.*” (Meâric,70/23) Bu âyette Rabbimizin kastı namazın mâna ruhudur. Çünkü namazın zâhiri geçicidir. İnsan her an zâhiri olarak namazın zâhirinde kalamaz. Bâtının sınırı yoktur, zâhir ise sınırlıdır. Bu nedenler her an huzurda olabilecek olan sadece ruhun marifetidir. Ruh da zâhir âleminden geçerek bâtına ulaşır.” (Mevlânâ, 2020: 130-131)

Mevlânâ'nın bir kış mevsiminde yine akşamdan namaza durduğu, gözyaşları içinde namazını kıldığı ve sabaha kadar secdede kalmasından dolayı gözyaşlarının buz tutup sakalının yere yapıştığı ve sıcak su ile donmuş sakalının çözdürüldüğü nakledilmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 61)

Namaza aşkla bağlı olan Mevlânâ, yönü daima Hakk'a dönük olanlar için namazın, rükû ve secdesinin sayısız çeşitlerinden bahseder. (Sipehsâlâr, 2011: 61) Öyle ki o namazın hakikatine erenler için bütün ledün kapılarının açılacağını söylemiştir. Hatta yeryüzündeki hayvanatın başına gelen nahoş durumların sebebini Hak'tan bir anlık bile olsa gafil olmalarına bağlamıştır. (Eflâki, 1995: I/241)

İnsanın hası Rabbini bilip gücü yettiğinde O'na kulluğa devam eden kişidir demiştir. Allah'ın namaz ve oruç gibi ibadetlerden maksadının kulunu her yönden terbiye ederek kurbiyet makamına hazırlamak olduğunu belirtmiştir. İbadetlerin zâhir hallerinden muradının bâtında Hak ile beraber olmak olduğunu ve geçici bütün zevklerden kurtulup mâna âlemine erişmek olduğunu söylemiştir. (Eflâki, 1995: I/241)

Mevlânâ farz ibadetlerin yanında nafîle ibadetlere de büyük önem vermiş, kendine edindiği misyonu beyitlerinde anlatmıştır. (Akpınar, 2007: 10-19) O kendisini bir öğretmen olarak görmüş, hal ve tavırla insanlara önderlik etmiştir. (Eflâki, 1973: I/240) Bu dünyadan göçünceye kadar sohbetinde bulunanlara, eğer rızıklarınızın artmasını istiyorsanız namaz kılmayı artırın diye nasihat etmiştir. Yine dünyanın yok olacağı günde bile kılınan namazların insanları ferahlatacağını, geçici âlemde ve bâki âlemde cümle işlerin de yoluna gireceğini söylemiştir. (Eflâki, 1973: I/240-241)

3.1.8. Oruç anlayışı

Oruç Arapça savm (sıyâm), Farsça'da rûze kelimesiyle ifade edilir. Türkçede kendine hâkim olmak, bazı şeylerden uzaklaşmak anlamındadır. (Yitik, 2007: 414-416) Allah'ın Samed isminin tecellisine mazhar olmak üzere insani arzulardan vazgeçmek demektir. Bu durum ise orucun niteliği ile gerçekleşebilir. Nitelikli oruç ile de Hakk'ın lütuflarına mazhar olunur. Riyazet halinde bu orucun hakikati tecrübe edilebilir. (Cebecioğlu, 2014: 419)

Mevlânâ ibadetlerin hepsini önemsemiş ancak özellikle namaz ve oruca ayrı bir hassasiyet ile yaklaşmıştır. (Okuyucu, 2010: 22-30)

O ramazan ayının başlı başına bayram olduğunu, nefsin dünya lezzetlerinden ayrılarak, hakikat nuruna eriştiğini söylemiştir. Orucun ruhen, kalben bir arınma olduğunu, zor gibi görünen bu ibadetin gönüldeki hazine sandıklarını açtığını, gönlün hakiki sahibi Allah ile daha da yakınlaşacağını dile getirmiştir. (Mevlânâ, 1992: V/2652-2656/229)

Oruçla Allah'ın aşk makamına erişip fenafillaha ulaşabilirsin demiştir. (Mevlânâ, 1992: II/1697/210)

Oruç ayı ki bayramlıklarını giyinmiş, sen de onu hürmetle karşıla bayram et! Orucun özü âb-ı hayat sunar sana. (Mevlânâ, 1992: VII/3229-3230/316)

Mevlânâ oruç ile ilgili şu beyti söylemiştir:

“Oruçla canı da temizledik, gönlü de; pislik bizimle amma arındı-gitti şimdi.

Oruçtan zahmet peydahlandı amma görünmeyen gönül definesi bizde.

Ramazan, gönül kapısına geldi; gönlü yaratan kişi bizimle.” (Mevlânâ, 1992: V/2654-2656/229)

Bu beytlerden anlıyoruz ki o orucu hem maddi hem de manevi bir temizlik olarak görmektedir. Oruç ibadetinin zorlayıcı gibi görünse de insana birçok değer kattığını ve manevi anlamda gönül evinde orucu ağırlamanın gönlün gerçek sahibiyle beraber olunacağını söylemektedir.

Güzeller güzeli ramazan ayı geldiyse vazgeçmek gerekir onca zevkten, sadece Hak ile buluşma zamanıdır. Maddi lezzetlerden vazgeçenler kevser havuzundan nasiplenmek için beklerler. Orucun yakıcı görünmesinden geç hakikat suyunun ferahlığı seni açar. Oruç senin ruhunu gençleştirir, neşelendirir. Karanlıkta kalmış her yer aydınlanır. (Mevlânâ, 1992: VII/2946-2949/233)

İnsanın nefsani arzulardan uzak durması ona çok acı gelebilir, ancak Allah’tan ayrı ve uzak olmak ise bunların hepsinden daha acıdır. Oruç tutarken türlü lezzetlerden vazgeçmek elbette çok zordur. Ancak Allah kendisine en sadık olan has kullarını tespit etmek için böyle zahmetli bir ibadet seçmiştir. Allah’ı samimi olarak sevenlere bu ibadet hiç zor gelmez. Bu kullar Allah’ın samimi ve O’nu gerçekten seven kullarıdır. (Konuk, 2005: VI/1787-1788/571)

3.1.9. Kulluk anlayışı

Kelime olarak hür olmayan kişi demektir. Dini anlamda ise “*Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.*” (Zâriyât, 51/56) âyeti üzerinden Allah’a ibadet ve itaat etmesi gereken insandan bahsetmektedir. Allah’ın emir ve yasaklarına boyun eğmiş, kendi nefsani arzularından vazgeçmiş kişidir kul. (Cebecioğlu, 2014: 293)

Yeniterzi Mevlânâ’nın “*Mesnevi*”de kulluk kavramına geniş yer verdiğini, kulluk kelimesinin karşılığı olarak “bende-bendegi”, üst seviyedeki kullar için “bendegân-ı hass” kavramlarını kullandığını aktarır. Mevlânâ’nın insanın varoluş maksadındaki asıl sebebinin onu yoktan var eden yüce yaratıcıya kul olmak olduğunu söylemiştir. (Yeniterzi, 2007: 131-150)

O insanın yaratılışındaki gerçek gayenin sadece yaratıcıya ibadet ve itaat olduğunu söylemektedir. Allah’ın ahirette ceza olarak sunduğu cehennem ise yalnızca

kulluktan uzak duran asi insanlar içindir der. İnsan yeryüzünde bütün beşeri ihtiyaçlarını yerine getirmelidir, helâl olan bütün zevklerden nasiplenmelidir. Ancak bütün bunları yaparken Hakk’a kulluktan asla gafil olmamalıdır demiştir. Bu düşüncesine Zâriyât sûresinin “*Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*” (Zâriyât, 51/56) âyetini referans göstermiştir. Allah’ın âyetleri insana yaratılışının gayesini anlatır. İnsan anlamak isterse Kur’ân’da bütün ilimler mevcuttur. Anlamak istemeyenler içinse içinde hiçbir şey yoktur. Kur’ân insanlara yol göstermek için yüce yaratıcı tarafından indirilmiştir. İnsana varlığının sebebini ve sonucunu anlatır. Ancak Kur’ân’dan yalnızca Allah’a iman eden gerçek kullar istifade edebilir demiştir. Allah’ın insanlara gönderdiği bu ilâhi kitap kılavuz edinilmezse, insanın başına yeryüzünde türlü işler gelir demiştir. (Can, 1997: III/2986-1991/235)

Mevlânâ peygamberlerin de Allah’a kulluk için gönderildiğini, insanlara Allah’ın emirlerini anlatmak ve öğretmek için geldiklerini ve Allah’ın sözlerine asla bir ekleme veya eksiltme yapmadıklarını söylemiştir. Peygamberlerin Allah’ın bütün emirlerine harfiyen uyduklarını, kendilerinden Allah’ın istediği her şeyi sorgulamadan yerine getirdiklerini anlatmıştır. (Can, 1997: III/2928-2929/216)

İnsan başına gelen türlü sıkıntılardan, üzüntülerden ve zorlu imtihanlardan Allah’a şikâyetçi olur. Bu şikâyete cevaben Allah insana bütün bu dert ve kederlerin, sıkıntıların onun Allah’ı hatırlamasına ve O’na yönelmesine vesile oldu. Önceden içinde bulunduğu dalgınlıktan uyanıp, Allah’a dönmesini sağladı. Aslında kul başına gelen sıkıntılardan değil içinde bulunduğu dünya zevklerinden Allah’ı ve emirlerini unutmuştu. Asıl bunlardan Allah’a şikâyetinde bulunmalıydı. Allah’ın insana türlü sıkıntılar vermesi onu içinde bulunduğu gafletten kurtarıp hakikate uyandırmak için bir devadır demiştir. Oysa insan onu Allah’a yaklaştıracak sıkıntılardan kaçarak O’ndan yardım ister. İnsana çok güzel ve zahmetsiz görünen dünya zevkleri onu Allah’tan uzaklaştıran şerli şeylerdir. Oysaki bütün bunlar insana Allah’ı unutturur. (Can, 1997: IV/91-96/387)

Mevlânâ Allah’ın insanlara emrettiği gerek namaz, gerek oruç, gerekse cihadın insanların Allah’a ervâh-ı ezelde verdikleri sözün kanıtı olması gerektiğini belirtmiştir. Zekât ibadeti insanlar arasında gönül bağı kurmak, kıskançlıktan kurtulmak ve hakikat sırrına ermek için gerekli ibadetlerdir demiştir. Cömert olmak, insanlara ikram etmek de Allah’a ruhlar âleminde verilen sözün kanıtıdır der. Çünkü insan yaratıcısına ezelden

bağlıdır, O'na olan sevgisi için armağanlar sunması gerekir. Bu armağanların en güzeli de Allah'ın ondan istediği şeylere gönülden bağlanması ile olur. Kul Allah'ın ona verdiği nimetlerden seve seve O'nun yolunda harcamalı ve her daim hayr üzere olmalıdır. İnsanın en büyük zenginliklerinden biri de Allah'ın ona verdiği şeyleri cömertçe harcayabilmesidir. Gerçek takva da böyle kazanılır. Allah'ın emrettiği bütün ibadetlerin bir anlamı vardır. Bunlardan oruç kişinin Allah rızası için helâl olan şeylerden vazgeçtiğini ve bu fedakârlığı yapan kişinin günahlar konusunda da çok hassas olacağını temsil eder. Zekâtta kişinin emek vererek kazandığı malını sadece Allah rızası için muhtaçlarla seve seve paylaştığını, bu kişinin de asla haram yoldan rızık kazanmayacağını temsil eder. Demiştir ki ancak bu ibadetleri riya içinde yapıyorsa Hakk'ın katında hiçbir değeri yoktur. (Can, 1997: V/183-191/30-31)

3.1.10. Zikir anlayışı

Zikrin kelime anlamı anımsamak, hatırına getirmektir. Erim anlamı ise Hakk'ı her daim diliyle ve kalbiyle anmaktır. (Râgıb el- İsfahânî, el-Müfredât, Öngören, 2013: XLIV/412-413)

Zikir, unutmanın tam tersi bir kelimedir. Kur'ân'da zikirden ve faydalarından bahseden âyetler vardır. Tasavvufta ise zikir Kur'ân ve sünnet paralelinde olup çok önemli bir yere sahiptir. İnsanı Allah'a yakınlaştıran ve günahlardan koruyan bir kalkan gibidir. İnsanın huzurunun zikirde olduğunu *“Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”* (Ra'd, 13/28) âyeti kerimesiyle Rabbimiz bizzat beyan etmiştir. Bu huzurdan kalpte ilâhi sevgi hâsıl olur ve dünyevi arzulardan uzaklaşır. Seyr-ü sülûk yolunda kâmil insan makamına talip olan sûfi için zikir bir rızıktır. (Eraydın, 2010: 126-127)

Yine âyetlerde zikir ve önemi şöyle ifade edilmiştir:

“Onlar, bıkip usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler.” (Enbiyâ, 21/20)

“Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. Sabah akşam O'nu tesbih edin.” (Ahzâb, 33/41-42)

“Yazıklar olsun kalpleri Allah'ın zikrine karşı katılaştırmış talihsizlere! Onlar apaçık bir sapıklık içindedir.” (Zümer, 39/22)

“Her kim de zikrimden yüz çevirirse ona dar bir maişet(geçim) vardır ve onu Kıyamet günü kör olarak haşrederiz.” (Tâhâ, 20/124)

Peygamberimiz de hadislerinde zikrin önemi ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

“Kulum beni zikrettiği zaman Beni nasıl sanıyorsa Ben öyleyim ve onunla beraberim...” (Müslim, Zikir/6)

“Size amellerinizin en hayırlısını...haber vereyim mi? Allah’ı zikretmek.” (Tirmizî, Deâvât/6)

“Bir topluluk oturup Allah’ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar...” (Müslim, Zikir/8)

Sûfiler zikri yolun “üssü’l-esâsı” olarak görmüşlerdir. Zikir icra bakımından farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni Kur’ân’da bulunan zikir âyetlerinden ve hadislerden iki tür zikir çeşidinin anlaşılmasıdır. Bu yorumlara göre zikir açıktan (cehrî/celî) veya gizli (hafî) olarak yapılmaktadır. (Yılmaz, 2019: 162-163)

a) Hafî Zikir

Âyet ve hadisler ışığında şekillenen zikir çeşitlerinden biri hafî zikirdir. Hafî zikir gizli bir şekilde sessizce yapılan zikirdir. Kalp ile yapılır. Burada asıl olan kalbin ihlâs ile Allah’ı anıp huzur bulmasıdır. Özellikle gösteriş olma riski olan durumlarda hafî zikir daha uygun görülmüştür. Yere ve duruma göre hafî zikir seçilebilmektedir. (Eraydın, 2010: 128-129)

b) Cehrî Zikir

Zikrin sesli bir şekilde dil ile yapılmasıdır. Ancak dil ile yapılırsa da kalp zikirden ve samimiyetten gafil olmamalıdır. Bu zikir çeşidi de yer ve duruma göre tercih edilmekle beraber toplulukla beraber tercih edilmektedir. (Eraydın, 2010: 129)

c) Zikrin Âdâbı

En önemli ibadetlerden biri olan zikrin de âdâbı vardır. Yerde oturma halinde zikir yapılacaksa kibleye dönülmesi, oturulan yerin temiz ve düzenli olması uygun görülmüştür. Başın da öne doğru eğilmesi tavsiye edilmiştir. Elbette bunlar dışarıdaki hâli temsil ederken, asıl olanın kalbin bütün benliğiyle Allah ile beraber olması zikrin asıl âdâbıdır. (Eraydın, 2010: 129-130)

d) Zikrin Faydaları

Zikrin birçok faydası olmakla beraber, en başta kulu Hakk’a yakınlaştırır. Allah’a yaklaşan kul şeytani vesvese ve davranışlardan uzaklaşır. Allah’ın sevgisini celbeder. İnsanın kalbinden hüznün ve kederi alır. Kederden arınan kalp huzura kavuşur. İnsanın içindeki endişe ve ümitsizliği giderir. Kalbi ve simayı güzelleştirir. Bedene ve kalbe kuvvet verir. Kalbin arınmasını sağlar. Hem dili hem de kalbi boş şeylerden alıkoyar. (Eraydın, 2010: 130-131)

Zikir farklı bilim alanları tarafından da incelenmiştir. Bunlardan biri olan parapsikoloji, sûfi nağmelerde kalbin aşk ve muhabbetini canlandırıcı etkilerin olduğu iddiasını ortaya koymuştur. İlâhi tını ve zikir ile oluşan frekansın canlı cansız her şeye tesir ettiği tespit edilmiştir. (Yeşiltaş, 2011: 205)

Mevlânâ zikir hakkında şöyle demiştir:

“O dilenen kişi, ekmek için “Allah” derken; Allah için her şeyden sakınan kişi can gözünden “Allah” der!

“Eğer dilenci söylediği sözün değerini bilseydi, onun gözünde eksik veya fazla bir şeyin önemi kalmazdı!

O ekmek dilenen yıllarca “Allah” der; saman için merkeb gibi Mushaf çeker! Dilencinin sözü dilinden kalbine inseydi, onun varlığı zerrelere ayrılırdı.” (Konuk, 2005: III/148/b.494-497)

Bütün bunlar ışığında Mevlânâ’ya baktığımızda, zikrin dilden kalbe inmeden salike hiçbir faydası olamayacağını söyler. Dilde kalan zikrin hakikate götürmeyeceğini belirtir. Öyle ki bir dilenci rızık için Allah’ın adını anarken, takva sahibi kullar can gözünden Allah için Allah der. Ekmek için Allah diyen muhtaç, hakikati görse idi hiçbir şeye tamah etmezdi. Cahil kişi andığı Allah lafzının sırrına vakıf olabilseydi onun için varlığın da yokluğun da anlamı olmazdı. Sadece dünyalık için Allah’ın adını anan kişi, bir eşeğin üzerinde Kur’ân varken sadece otluğa varmak için onu taşıyıp, kıymetinden habersiz olmasına benzer. O cahil kişi Allah zikrini kalbine aksettirebilseydi, fani varlığından geriye hiçbir şey kalmaz kemâlata ulaşırdı. (Konuk, 2005: III/148/b.494-497)

Zikir insanda bulunan manevi kirleri temizlerken uhrevi sıkıntılarını da giderir. Sürekli zikir makamında olan kişinin manevi arınmışlığı ve huzuru da daim olur. (Yeşiltaş, 2011: 205)

Allah'ı hakkıyla zikreden dil ve kalp bütün habis şeylerden temizlenmiş olur. İçinde bulunan kötülük yerini iyiliğe bırakır. Nasıl ki güneş doğar, gece yerini aydınlığa bırakır. Allah zikri ile temizlenmiş kalpte de elem ve keder kalmaz. (Konuk, 2005: III/65-66/b.189-191)

3.1.11. İnsân-ı kâmil anlayışı

İnsân-ı kâmil anlayışı tasavvufta çok önemli bir yere sahip olup, kavram olarak Muhyiddin İbnü'l- Arabî tarafından tasavvufa kazandırılmıştır. İbnü'l Arabî bu kavramı ontolojik olarak varlık mertebeleri üzerinden anlatmıştır. İnsân-ı kâmil zâhir ve bâtında, cismanî ve ruhanî, süflî ve kutsî bütün âlemlerde Hakk'ın tecellilerinin yansıması olarak tarif edilebilir. (Aydın, 2000: XXII/330-331)

Yine kelime olarak olgunlaşmış insan anlamındadır. Tasavvufta Allah'ın bütün tecellilerine yeryüzünde aynalık yapan kişi demektir. Kâmil insan manevi olarak belirli bir mertebeye ulaşmış insan demektir. Hak'tan aldığı bilgi ve hikmetleri avam ile paylaşandır. Avam içinde Allah'ı temsil eder. Cürcânî insan-ı kâmilin kâinattaki bütün bilgileri kendinde bulundurduğunu söylemiştir. Ayrıca kitapların anası olan Levh-i mahfuzu taşıdığını belirtir. Tasavvufta ulaşılacak en üst makamdır. Bu makam fenâfillah makamıdır. Buraya ulaşan kişi artık Allah'ın nazarından seyrederek bütün âlemi. Peygamber efendimiz bu makamın en güzel sahibiydi. İnsan-ı kâmil makamına ulaşan kişi Hz. Peygamberi (s.a.v.) temsil eder. Ona tabi olmak Hakk'a ve nebisine tabi olup bağlanmak gibidir. İnsân-ı kâmil demek Allah'ın yeryüzündeki halifesi demektir. (Cebecioğlu, 2014: 243-244)

İnsân-ı kâmil mertebesine ulaşan kişi kendi varlığını Allah ile cem etmiştir. Uzaklarda aradığı hazine-i gaybın kendi içinde olduğunu anlamıştır. (Meyerovitch, 2012: 144-145)

Mevlânâ kişinin içinde eşsiz bir hazine olduğunu ve bunu bulmaktan hiçbir zaman vazgeçmemesi gerektiğini söyler. Asıl cevher insanda saklıdır der. (Konuk, 2005: IV/2531/216)

İnsan içindeki büyük âlemi fark etmeli ve bu âlemde Allah'ın sonsuzluğunu ve birliğini seyretnmelidir. (Meyerovitch, 2012: 145)

Mevlânâ insanı Allah'ın usturlâbı olarak betimlemiştir. Allah'ın ruhundan can bulmuş, yokluktan varlığa gelmiş insan da evrende Allah'ı temsil eder. İnsân-ı kâmil makamına ulaşmış kişiler halk içinde de yalnız Hak ile beraberlerdir. (Mevlânâ, 2020: 13)

“Böyle olunca surette âlem-i asgar sensin, böyle olunca mânada âlem-i ekber sensin.”

“Zâhiren o dal meyvenin aslıdır; bâtinen dal, meyve içinde mevcut olur.”

“Eğer meyve meyli ve ümidi olmasa idi, bahçıvan ağacın kökünü ne vakit diker idi?”

“Böyle olunca, her ne kadar onun doğumu ağaçtan ise de, o ağaç mânada meyveden doğdu.” (Konuk, 2005: IV/523-526/164-165)

Mevlânâ burada insanın görünen zâhir âlemde küçük olduğunu, bâtındaki âlemde ise insanın büyük ve üstün olduğunu söyler. Allah'ın bâtındaki insana verdiği değer kâmil insan noktasında yüceltiğini belirtir. Kemâlata erişmiş insan için Hz. Ali'nin (r.a.) şu mısralarını örnek verir:

“Senin ilâcın sendendir, oysaki senin vukufun yoktur; senin illetin sendendir, oysaki sen görmüyorsun; sen apaçık bir kitapsın ki, onun harfleriyle saklanmış ve gizli olan zâhir olur. Ve sen küçük bir cirim olduğunu zannediyorsun, oysaki sende âlem-i ekber dürülüp büküldü.”

Ağaçta meyve almak için dikilir ama hakikatte ağaç meyvenin içindedir. Meyve ağaçtan ağaç meyveden ayrı değildir. İnsanda Hak ile iç içedir, birdir, bütündür. Bu bütünlükte birliği yakalayabilmek için insan-ı kâmil makamına sahip olmak gerekmektedir. (Konuk, 2005: IV/523-526/164-165)

3.1.12. İlâhi aşk anlayışı

Aşk, terim olarak sevmenin ileri dereceye ulaşmış boyutudur. Maddeye ve mânaya duyulan aşk olarak ayrılır. Maddi olan aşk dünyevi zevklere karşı duyulan

arzudur. Manevi olan aşk ise Allah’a karşı olan sevgi ve muhabbettir. Aşkın aslı da Hakk’a duyulan aşktır. (Cebecioğlu, 54-55)

Mutasavvıflara göre aşk evrenin canıdır. Evrende var olan her şey aşk ile meydana gelmiştir ve aşk ile varlığını sürdürmektedir. (Meyerovitch, 2012: 130)

İbn Arabî sevginin çeşitlerini sayarken aşkı “rûhânî sevgi” içinde ele almıştır. Bu sevginin sevgiye dair her ne varsa sadece yaratanın sevgisi için sevildiğini söylemiştir. Âşığın kendi arzularından geçip mâşuğun iradesinde yok olarak O’na teslim olduğunu belirtmiştir. Güzellik namına evrende görünen her şeyin mâşuktan sirayet ettiğini ve âşığında, mâşukunda bir olduğunu söylemiştir. Vahdet-i vücûd üzerinden aşkın, âşıkın ve mâşukun birliğini vurgulamıştır. (İbn Ârabî, 1998: 30-31; Dumlu, 2001: 30)

Aşkın gerçek sahibi onu yaratan Allah’tır. Erkek ve dişi arasında da bu aşktan yansımalar vardır. Allah’ta ise aşkın özü vardır ve her şeyden münezzehtir. Zâhirde oluşan aşkta da Allah vardır. Zâhir aşklar kaybolur, unutulur ancak aşkın özü Allah’tan olduğu için asla yok olmaz. Aşk meydana gelince çoklar bire dönüşür. Allah aşkı zâhirde ortaya çıkararak kendi güzelliğini seyretmek istemiştir. Aşk sen ve beni bir yapar. Çoğunluktan başlayan her şey aslına dönerken Allah’ta bir olup O’nda kaybolurlar. (Tâhirü’l- Mevlevi, 1970: I/1782-1785/903-904)

Mevlânâ aşk kavramını tasavvuf boyutunda ele alarak ilahi aşkta yoğunlaşmıştır. İnsanın Allah ile olan birliğinin aşk ile sağlanacağını belirtmiştir. (Çelik, 2007: 181-190)

Mevlânâ aşkın Allah’ın özünden bâki bir özellik olduğunu, insanın da mecâzi aşk üzerinden bile hakiki aşka ulaşabileceğini savunur. Mevlânâ hakiki aşkın kâmil bir makama gelmiş olduğunu, buradan da tüm âleme zuhur ederek güzel olan her şeyin safında durduğunu söyler. Aşk makamında olan kişi artık sadece Hak adına yaşar ve hareket eder. Onun birliğinden ve varlığından bütün varlığa aşk ile nazar eder. (Gölpınarlı, 2014: 45-46)

“Cümle, maşuktan ibarettir, âşık perdedir. Diri olan ancak maşuktur, âşık ölüdür.”

Mevlânâ âşık olan kişinin evrendeki her şeyde sevgilisini göreceğini belirtir. Âşık maşuku ile arasına giren nefsin ve varlığını da ortadan kaldırarak sevgilisinde tek olur. (Tâhirü’l-Mevlevi, 1970: I/31/85-86)

Aşk yolu çile ve imtihanlarla doludur. Bu yola talip olan kişi karşısına çıkacak olan engellerde gerekli sabır ve metaneti göstermezse bu yolda kaybolup gider. Maşukuna kavuşamaz. (Tâhirü'l Mevlevî, 1970: I/32/86/87)

Aşka düşmüş bir kalp eğer hakikat ile parlatılmış ise burada maşukunu seyreyler. Gördüğü hoşluklar dilinden can bulup dökülür. (Tâhirü'l- Mevlevî, 1970: I/34/88)

Evrende ne varsa Allah'ın aşkından hâsıl olmuştur. Eğer aşk olmasaydı evrende can olmazdı. Âlemde ne var ise aşk ile deveran eder. Aşk olmasaydı hiçbir canlıda can kalmazdı. Ruh da Allah'ın nefesinden aşk ile gelen bir nefestir. O nefes olmasa her şey taş kesilirdi. Aşkla dirildi ne varsa âlemde. Canlı her şey aslını bilip aşk ile zikre durdu.

Varlığın meydana gelmesindeki asıl sebep ilâhi aşktır. Allah yarattığı şeylerde varlığını ortaya koyar. Çokların tamamı aslında Hak ile bir ve bütündür. Kâmil insanda kendi tezahürünü gösterir. Âlemde yaratılmış her şey aşktan meydana gelmiştir ve kâinatın zerrelere aşk ile doludur. Geride kalan şeyler ise sadece bir köpük hükmündedir. Cansız gibi görünen her şey aşk ile canlıdır. Bu can ile bitki, hayvan ve insan mertebeleri oluşmuştur. Aşkların en düşük mertebesi eşyaya olanıdır. Ancak eşya dahi aşktan meydana gelmiştir. Gökyüzündeki gezegenler, evrendeki her şey aşk ile dönmektedir. Eğer aşktan nasipsiz olsalardı asla hareket edemezlerdi. (Konuk, 2005: V/3847-3853/517-521)

İnsanın yaratılışı da ilâhi nefes ile olmuştur. O nefes Hz. İsa (a.s.) ın da hayat bulmasına sebep olmuştur. Bu nefes bütün âlemin canıdır. Bu nefes olmasaydı her şey buruşup, kuruyup kalırdı. İlâhi nefes ile can bulan bitkiler Rahmâna kavuşma arzusu ile arşa doğru uzanırlar. Varlık âlemine gelmiş bitki, hayvan ve eşyanın tek gayesi bu ilâhi nefesin sahibini durmadan zikretmektir. İnsân-ı kâmil mertebesinde olan insan da her an zikir halindedir. Eşyanın ve yaratılmışların zikrinden de haberdardır. İnsân-ı kâmil olamamış insan ise her daim zikirde olan eşya, bitki ve hayvandan çok daha aşağılardadır. (Konuk, 2005: V/3847-3853/517-521)

Aşk ateşine düşmüş âşık bu aşkın hararetiyle yanar kavrulur, dağ gibi olsa da bu aşk karşısında toza toprağa döner. Aşkın tesiriyle halden hale girer. “*Levlâk*” sırrının muhatabı Peygamber Efendimiz de ilâhi aşkın ilk tezahürü olarak kabul edilmiş ve onun muhabbeti ile cümle varlık cana gelmiştir. Peygamberimiz de bu aşkı varlık âleminde en üst makam olan kemâlata ulaştırmıştır. Onun aşkı ezelden geldiği için diğer Nebilerin

önderi olmuştur. Yine cümle âlem bu aşkın tezahüründen hayat bulmuştur. Âlemlerin derinliği ve bilinmezliği de bu aşkın yüceliğine delildir. Peygamberimiz de bu aşkın yüceliğini yaşayıp göstereceğini diye varlık âlemine gönderilmiştir. (Konuk, 2005: V/206-207/b.2734-2739)

“Fakat âşıkların meyli zayıf yapar; mâşukların meyli güzel ve latif gözalıcı eder.”
(Konuk, 2005: III/541/b.4431)

“Mâşukların aşkı iki yanağı parlatır; âşıkların aşkı onun canını yakmıştır.”
(Konuk, 2005: III/541/b.4432)

Yani aşka düşenler bu aşkın derdinden bedenlen zayıflar, onlara sevgili olanlar ise bu aşk ile güzelleştikçe güzelleşir. Sevgilisi tarafından aşkla sevilene güzelleşirken sevenine de âşık olur. Aşka düşenler yakarış, aşkın muhatabı olanlar ise yalvartma halinde bulunur. (Konuk, 2005: III/541-542/b.4431-4432)

“Allah varlığı dört unsurdan yaratmıştır. Bu dört unsurun mayası da aşktır. Görünenin ötesindeki asıl sebep aşktır.” (Mevlânâ, 1993: III/426)

“Aşk ve sevgi insana özgü en mükemmel duygudur. Eğer kişi bunları tatmadıysa bir merkepten ne farkı vardır.” (Mevlânâ, 1963: 95)

Çelik Mevlânâ’da aşkı anlatırken insanla hayvan arasındaki en önemli farkın aşk duygusu olduğunu söylemiştir. Ayrıca aşkı tatmamış bir insanın hayvandan hiçbir farkının olmadığını belirtmiştir. (Çelik, 2007: 181-190)

Hidayetoğlu ise çalışmasında Mevlânâ’nın varlığın tek anlamının ve izahının aşk olduğunu söylediğini aktarır. Çünkü aşkın sahibi Allah’tır. Varlık âleminde de aşka layık olan yalnızca Allah’tır. Olumlu olumsuz her durumun, kendini bulmanın, kâmil insan olmanın tek çaresi aşktır. (Hidâyetoglu, 2005: 47)

Aşk öyle bir alevdir ki, yanmaya başladığı zaman etrafında ne varsa küle çevirip yok eder. Sadece âşık olduğu mâşuğu kalır. (Konuk, 2005: V/212/b.588)

Aşk Allah’ın en önemli niteliklerindendir. Allah’a duyulmayan bütün aşklar sadece bir yansımadır. Hakiki aşktan uzaktır ve geçicidir. (Konuk, 2005: VI/333/b.987)

Görüyoruz ki Mevlânâ ilâhi aşkı yaşayan bir sufî olarak aşkın hakikatine ulaşmıştır. O bu aşkın önemini ve gayesini de her fırsatta belirtmiştir. Ona göre bütün

mahlûkat varlık sebebini aşktan almıştır. Allah her şeyi aşk ile yaratmıştır. İnsanın Allah'tan başka her şeye duyduğu aşkın sadece bir yansıma olduğunu söylemiştir. Bunların geçici olma sebebini de buna bağlamıştır. İnsanın da dünyadaki gayesinin İlâhi aşka ulaşmak olması gerektiğini belirtmiştir. (Konuk, 2005: V/212/b.588; VI/333/b.987)

3.1.13. Semâ anlayışı

“Semâ” kelime olarak duymak, kulak vermek, hoş söz, musiki, şarkı vb. anlamlara gelir. Tasavvufî terim olarak ise salikin kendisine gelen ilhamları fark ederek bunları kalbi ile buluşturmasıdır. Ayrıca dinin vâcip olan kurallarının sem’ (duyma, vahiy, nakil) olduğunu, dini hükümlerin onayının görmekten çok duymaya dayalı olduğunu, zorunlu hükümlerin yerine getirilmesinde duyma eyleminin şart olduğunu diğer bütün tasavvufî eylemlere göre semâ eyleminin öncelik sayıldığını Hücûrî nakletmiştir. (Hücûrî, 1982: 543-545; Ceyhan, 2009: XXXVI/455-457)

Duyulan musikin etkisi ile ruhta oluşan aşkın tesiriyle dönmeye denir. Bu dönme eylemi kâinatın tamamında, galaksilerde ve yıldızlarda bilimsel olarak da kanıtlanmıştır. Evrendeki her şeyin dönüş halinde olmasını âlimler Allah’a duyulan aşkın zikir hali olarak yorumlamıştır. Ayrıca meleklerin de kendi âlemlerinde semâ halinde olduğu belirtilmiştir. (Cebecioğlu, 2014: 426-427)

Yılmaz semâyı Allah’ı anlatan nağmelerin ruhta uyandırdığı aşk ile kişinin kendisinden geçmesi olarak tarif etmiştir. Bu ritmik hareketler ile Allah’ı zikretmesidir demiştir. (Yılmaz, 2019: 187)

Semâ gerek icra edilişi gerekse nağmeler ile meydana gelmesinden dolayı ilim çevrelerince fikir ayrılığına yol açmıştır. Çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmıştır. (Yılmaz, 2019: 187) Büyük âlim ve mutasavvıf Gazzâlî “İhyâ” isimli eserinde semâ ile ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Gazzâlî semâ ile ilgili imamların görüşlerine tarafsız yer vererek haramdır ya da helâldir diyenlere cevaplar vermiştir. Semâ kulağa gelen ilâhi musiki neticesinde bedenin dengesiz şekilde harekete geçmesiyle oluşuyorsa buna deprenme (dırap) denir. Eğer bu etkileşim dengeli ve muntazam ise bütün uzuvlar ile yapılan zikir haline denir. Gazzâlî bütün görüşleri değerlendirip kendi fikrini şöyle açıklamıştır: “*Semâ esnasında nefsânî hisler oluşursa yapılması uygun değildir, ilâhi eksende güzel duyguları harekete geçirirse yapılması uygundur*” demiştir. (Gazzâlî, 2016: IV/281-387)

Tasavvuf ile ilgili yazılmış yapıtların neredeyse tamamında semâ konusuna değinilmiştir. Haram mı helâl mi konusu tartışılmıştır. Çok nadir karşı çıkanlar olmakla beraber özellikle son yıllardaki tasavvuf çevrelerince çoğunluğu tarafından caiz olduğu kabul edilmiştir. Osmanlı döneminde de cevaz verilmiş hatta bazı padişahlar semâ törenlerine katılmıştır. (Yılmaz, 2019: 189)

Mevlânâ'nın semâ yapmaya başlaması Şems ile tanıştıktan sonra olmuştur. Mevlânâ ibadet, itaat, ilim ve nefsini ıslaha gayret üzerine yaşıyordu. Şems ile tanıştıktan sonra Şems'in ona "*Semâ yap, zira istediğini semâda daha fazla bulursun*" sözü üzerine ubûdiyyet hayatına semâyı da katarak devam etmiştir. (Sipehsâlâr, 2011: 84)

Semâ yapmak avama haram olarak kabul edilir. Çünkü avamın yaptığı semâ esnasında hoş olmayan haller meydana gelmektedir. Aşksız ve bilinçsiz yaptıkları semâ onları boş cezbelere sevk eder. Oysaki semâ aşk üzere ve bilinçli olarak yapılmalıdır. Ancak bu şekilde yapılan semâ caizdir ve hakikate eriştirir. Mevlânâ da semânın hakikatine erenlerdendir. Mürşidlerin ve âlimlerin çoğu semâyı caiz görmüş, yapılmasını tavsiye etmişlerdir. (Sipehsâlâr, 2011: 84-85)

Semâ'da ahenkli musikinın aşk ehline güzel gelmesinin sebebi, bezm-i eleste duydukları nağmeleri onlara hatırlatmasıdır. Bu hatırlama ile başlayan özlem semâdaki iştiyaka yansır. Bu dönüşten maksat Allah'ın birliğini ve cümle varlığın onda birlenmesini müşahede etmektir. Semâ içinde yapılan sıçramadan maksat iştiyakın artması ile yücelere erişebilme arzusudur. Ayağın yere vurulmasından maksat Allah'tan başka her şeyi nefsiyle beraber ayağının altına alarak yok etmesidir. Kolunu açmasından maksat ise Allah'a kavuşma arzusunun vermiş olduğu heyecan ve aynı zamanda nefsiyle verdiği büyük savaşı kazanma sevincidir. (Sipehsâlâr, 2011: 86)

Semâ yaparken bir dervişe sarılarak semâyâ devam etmenin şartı, semâda iştiyakla kendinden geçen dervişin, diğer dervişler arasında kendisini seyrettiği derviş bulması ile gerçekleşir. Semâ halindeki dervişler hal dili ile bir nevi namazın rükûnlarını yerine getirerek her an ibadet halini yaşarlar. (Sipehsâlâr, 2011: 86-87)

"Gel gel ki sen, semânın canının canına cansın; gel ki semâ bahçesinin yürüyen selvisisin sen.

Gel ki senin gibisi ne gelmiştir, ne gelir; gel ki semânın gözleri, senin gibisini ne görmüştür, ne görür.

Gel ki güneşin kaynağı bile gölgendedir senin; semâ göğünde binlerce Zühren var senin.

Semâ, açık, düzgün, yüzlerce dille sana şükretmededir; semânın dilinden bir iki nükteceğiz söyleyeyim bari.

Semâ'ya girdin mi iki dünyadan da dışarı çıkarsın; semânın şu âlemi, iki âlemden de dışarıdadır.” (Mevlânâ, 1993: III/225/b.2095-2099)

Semâ esnasında tasavvufi nağmeler önce kulağa gider. Duyulan bu mistik nağmeler kalbe ilhamlar bırakır. Kulak ve kalp arasındaki ahenk ile vücûdun bütün zerreleri harekete geçer. Kalpten bütün vücûda yayılan aşk nağmelerinin tesiri ile sûfî kendinden geçerek dönmeye başlar. Bu dönüş Hakk’a giden yollar içinde yükselmektir. Ruhun beden ile birleşerek mâna âlemine geçmesidir. (Yeşiltaş, 2011: 196-197)

“Yedinci günün damı, yüce bir damdır ama semâ merdiveni bu damı da aşar, geçer, bu damdan da yücedir.

O'ndan gayrı ne varsa ayağınızın altına alın, vurun ayağınızı, ezin; semâ, sizin malınız mülkünüz, siz de semânın malısınız, mülküsünüz.

Aşk, kollarını boynuma dolarsa ne yapabilirim ben? İşte böylece, semâ ederken kucaklarım onu, bağrıma basarım.

Zerrelerin kucakları güneş ışıyla doldu mu hepsi de semânın feryadı olmaksızın oyuna girer, oynamaya koyulur.” (Mevlânâ, 1993: III/225/b.2100-2103)

Evrende bulunan galaksiler, felekler, yeryüzü ve gökyüzünde bulunan en küçük yapı taşları frekanslarla hareket edip kendi çevresinde dönüş halindedir. Ayrıca bağlı olduğu diğer enerjilerin de etrafında döner. Bu dönüş esnasında kendi musikileriyle hepsi ahenk içindedir. İnsan da kendi aurasıyla bu dönüşü farkında olmasa da yapar. Bu dönüşlerini farkında olarak yapabilirse zâhir olan ahenkten bâtın ahenge geçerek kemâlatı yakalar ve Hak ekseninde dönmeye başlar. (Yeşiltaş, 2011: 198-199)

Mevlânâ *Divan-ı Kebir*’de semâyı şöyle anlatır:

“Semâ nedir? Gönüldeki gizli erlerden bir selam; garip gönül, onların mektupları gelince dincelir, rahata kavuşur.

Aklın dalları budakları, bu yelle açılır saçılır; bu vuruşla beden genişler, ferahlar, huzura erişir.

Seher çağı can âlemi horozunun sesi duyulur; Behram'ın nöbet sesinden zaferler elde edilir.

Tef sesini duydu mu bir avuç ok alır da can şarabı, beden ok atmaya koyulur.

Bedende bir tuhaf, bir görülmemiş tatlılık belirir; neyden, çalgıcının dudağından dile, damağa bir şeker tadıdır, gelir.

Seyret de gör, şu anda binlerce gam akrebi kıvrılıp ölmüş; binlerce ferah, neşe zamanı, aramızda kadehsiz dönüp durmada.

Akrep sokmaması için muska yazan bayram gelip çatar; zaten akrep afsununu okuyup üfüren, şerbet muskasını yazıp sunan kişiler, daima aşk mahallesindendir.

Her yandan bir Yakup, kararsız bir halde kalkıp sıçrar; Çünkü burnuna Yusuf'un gömleğinin kokusu gelir.

Canımız, "...ruhumdan ruh üfürdüm ona..." (Hicr, 15/29; Secde, 32/9) sırrıyla dirilmiştir "ruh üfürdüm" deyişi, yemek, içmek olsa değer mi değer.

Mademki bütün yaratıklar, sûrun üfürülmesiyle olacak, sûrun teranesinin zevkiyle ölümler, uykularından uyanacaklar, sıçrayıp kalkacaklar.

Donup buz kesilen, bu müziğin tesirine kapılmayan, ölüp yok olanlardan da aşağı olan canın toprak başına...

Senin içinde öylesine bir Ay var ki gökyüzünden güneş bile ona, ben sana kulum-köleyim diye seslenip duruyor." (Mevlânâ, 1993: III/261-262/b.2481-2492)

Semâ yapacak kişi aç karna olmalıdır. Tıpkı bir ney gibi ol, için boş olsun ki ses meydana gelsin. Miden fazla dolu olursa semâdan hiçbir zevk alamazsın. Aşkı hissedip Hakk'a varamazsın... (Mevlânâ, 1974: 132/648)

Semâ günü nurlar yağar yeryüzüne. Hakk'ın nuru tecelli eder her yerde... (Mevlânâ, 1974: 162/798)

Mevlânâ semâyı bazen yalnız başına bazen de müridleri ile zuhurata göre vakitsiz olarak uygulamıştır. Semâ uygulamasını Mevlânâ'dan sonra oğlu Sultan Veled ve torunu

Arif Çelebi devam ettirmiştir. Pir Adil Çelebi zamanında da sistemleştirilmiştir. Son halini XV. yüzyılda almış, XVI. yüzyılda Na't'ı-Şerif eklenmiştir. (Yeşiltaş, 2011: 201)

3.2. Toplumsal Hayata Yönelik Yansımaları

3.2.1. Toplum anlayışı

Mevlânâ'nın içinde yaşadığı topluma her yönden önemli tesirleri olmuştur. Mevlânâ toplumun yapısını oluşturan en küçük birim insandan başlayarak, eğitimci, rehber, arkadaş, dost, yönetici kavramlarına, birlik ve beraberliğe çok önem vermiştir. Bütün bu kavramları barış ve sükûnet içinde yaşanabilecek, ahlâki değerleri yüksek bir toplumun yapı taşı olarak görür. Bu kavramların toplum üzerindeki etkilerine eserlerinde yer verir. (Karaismailoğlu, 2007: 182)

Toplum içinde bulunan iyiler ve kötüler tarafından meydana gelen davranışların bütün topluma yansıdığını ve bu etkileşimin topluma olan tesirlerini “Mesnevi”de şöyle anlatır:

“Her kim fena bir âdet çıkarmış olursa her an onun tarafına lanetler gider.

İyiler gittiler, onlardan güzel sünnetler kaldı. Alçaklar da gittiler, onlardan da zulüm ve lanetler kaldı.

O kötülerin cinsinden kıyamete kadar her kim vücûda gelirse, meyli ve teveccühü o kötülöklere olur.

Bu acı ve tatlı sular, yani kötüler ve iyiler damarıdır ki sûr üfleninceye kadar halk arasında devam edip gideceklerdir.” (Tâhirü'l-Mevlevî, 1970: I/441-442/737-740)

Mevlânâ insanın faydalandığı şeylere öfkelenerek ondan yüz çevirmesinin zararının yine yüz çevirene olacağını belirtir. Bu nedenle yüz çevirdiği şeylerin istifadesinden mahrum kalır der. (Konuk, 2005: II/223-224/793-796)

Bu bahisle ilgili beytleri şöyledir:

“Eğer hasta tabibe düşman olursa ve eğer çocuk muallime düşmanlık ederse;

Hakikatte kendi canının yol kesicileridirler; kendilerinin akıl ve canının yolunu kendileri kestiler.

Eğer bir bez yıkayıcı güneşten dolayı öfkelenirse, eğer bir balık sudan öfkelenirse;

Sen bir bak kime ziyan tutar; âkıbet ondan kara yıldızlı kim olur?” (Konuk, 2005: II/223/793-796)

Karaismailoğlu, toplumu bireylerin oluşturduğunu ve bu bireylerin doğru şekilde eğitilmesi ile toplumdaki ahlâki seviyenin artacağını söyler. Eğer toplum içinde zalim ve mazlum beraber yaşıyorsa orada asla huzur sağlanmaz. Bu huzurun sağlanması için toplum içindeki bütün bireyler sorumludur. Ayrıca makam ve mevki gözetilmeden toplum içinde birlik ve beraberlik sağlanmalıdır. Birlik ve beraberliğin sağlandığı toplumlar güçlü ve huzurludur (Karaismailoğlu, 2007: 84)

Mevlânâ toplum içinde beraber yaşadığın insanlar seninle birer yoldaştır der. Bunun için sen onlar ile içtimai hayatında her türlü dostluk, alışveriş ve yardımlaşma konusunda hassas olmalısın. Şayet onların içinde zararlı ve düşman olanlar olursa sen onlara da karşılıksız iyiliklerde bulun. Çünkü iyilik birçok kişinin kalbini yumuşatmıştır. Sana dostluk etmeseler bile kötülük yapmaktan vazgeçerler. Yine onların hastalarını ziyaret etmen aranızda güzellikler yeşertir. Toplum içinde mutlaka bir dostun, yoldaşın olsun. Yalnız olmak iyi değildir. Çünkü başına gelebilecek nahoş durumlarda yanında yoldaşların olursa beraber mücadele edebilirsin ve korunursun. (Konuk, 2005: II/94-95/2136-2141)

3.2.2. Mevlânâ ve insan

İnsan kelime olarak “ins” kökünden gelmektedir. İns Arapça bir kelimedir. İns beşer ve insan camiası, insan türü olarak insî/enesî olarak adlandırılır. Alışmak, uyum göstermek mânasına gelen “üns” ile de ilişkilendirilmiştir. Türkçe de “ünsiyet” anlamında da kullanılmıştır. Yani yakınlık anlamındadır. Ayrıca “insânü’l-ayn” kelimesi de “göz bebeği” anlamına gelmesi ilginç bir detaydır. İnsan kelimesi Kur’ân’da altmış beş, ins kelimesi on sekiz defa geçmektedir. İnsî ve enâsî olarak bir yerde, nâs olarak da iki yüz otuz yerde geçmektedir. (Cevheri, III, 904-906; Kutluer, 2000: 320-323)

Ayrıca nisyan yani unutmak kelimesinden geldiğini söyleyenler de vardır. Yine gözbebeği anlamı da verilmiştir. (Cebecioğlu, 2014: 243)

Mevlânâ’nın insana bakışında Allah’tan akseden rahmet ve merhamet ön plandadır. Peygamberimizin merhamet ahlâkı ile ahlâklanmış olan Mevlânâ, yaratılmış

her şeye karşı her zaman hoş görü ve merhametle yaklaşmıştır. İnsanları da umuda davet etmiştir. (Hidâyetoğlu, 2005: 54)

“Ümitsizlik tarafına gitme, ümit kapıları vardır. Zulmet cihetine meyletme, güneşler parlamaktadır.” (Tâhirü’l- Mevlevî, 1970: I/430/b.718)

Mevlânâ’nın Allah’tan asla ümit kesilmemesi gerektiğini ve bunu da yaşadığı toplumdaki insanlara en güzel şekilde aktardığını görmekteyiz. O merhamet ve anlayışı ile birçok insana umut olmuş yol göstermiştir.

Gördüğümüz şu ki, o kâfirlere dahi merhamet ve hoş görü ile yaklaşılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü o kişilerin bir gün iman etme ihtimali vardır. İnançsız diye dışlanan kişinin geleceği hakkında kimsenin bir bilgisi olamayacağını belirtmiştir. Bu bakışı bize Peygamber Efendimizin Taif’te yaşadığı üzücü taşlanma olayına karşı göstermiş olduğu merhamet ve umudu hatırlatıyor diyebiliriz. Aşağıdaki beytler bize bunu açıklıyor.

“Hiçbir kâfire horluk ile bakmayınız! Zira onun müslüman olması ümidi olur.

Onun ömrünün hatminden ne haber tutarsın? Ta ki ondan bir uğurdan yüz çeviresin!” (Konuk, 2005: VI/177/b.2469-2470)

Hiç kimse Müslüman olmadığı için hor görülmemelidir. O kişi zaman içinde ölüm gelmeden belki de iman edebilir. Herkese rahmet nazarından bakmak ve kimseden ümit kesmemek gerekir. (Konuk, 2005: VI/177-178/b.2469-2470)

Hidayetoğlu çalışmasında Mevlânâ’nın yaşam felsefesinin merkezinde insan olduğunu söyler. Mevki ve makama göre kimseyi ayırmaz, özellikle de avama karşı çok hoşgörü gösterirdi. Çevresinde ona teveccüh edenler daha çok halkın ileri gelenleri olsa da müridlerinin çoğu avamın dışladığı insanlardı. Bu duruma etrafından eleştiriler gelmiştir. (Hidâyetoğlu, 2005: 55) O da şöyle cevap vermiştir:

“Eğer benim müridlerim iyi insan olsalardı, ben onların müridi olurum. Kötü insan olduklarından ahlâklarını değiştirip iyi olmaları, iyiler ve iyi amel eden insanlar sırasına girmeleri için onları müridliğe kabul ettim.

Ben kör değilim fakat ben de (bakırı altın yapan) bir kimya var. Ben onun için bu kalp dirhemi alıyorum.

Allah'ın rahmetine mazhar olmuşlar, kurtulmuşlar; fakat lânetine uğramışlar tedaviye muhtaç hastalardır.

İşte biz bu lanetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik.” (Eflâki, 1973:192/3/47)

Bu beytlere baktığımızda Mevlânâ'nın kendisine misyon olarak dışlanmış, doğru yoldan şaşmış kişilerin hidayetine vesile olmaya çalıştığını görebiliriz. O her insanı değerli bulmuştur. Bilhassa imani ve itikadi yönden çok zayıf olan kişileri kendisine mürid seçtiğini söylemektedir. Bunun gerekçesi olarak da diğer insanların zaten doğru yolda olduğunu ve kendisine ihtiyaçlarının olmadığını dile getirir.

3.2.3. Eğitim anlayışı

Eğitim en başta insan için çok kıymetli bir değerdir. Tartışmasız en iyi eğitim şeklini Allah peygamberi aracılığı ile Kur'ân'da insanlığa bildirmiştir. Eğitimin ahlâk ile birleşmesini yine peygamberimizin hayatında görmekteyiz. Mevlânâ'da eğitim ahlâkını Kur'ân ve sünnetlerden almıştır. Kendine has hoşgörü ekseninden eğitim ahlâkını topluma aksettirmiştir diyebiliriz.

Mevlânâ'ya baktığımızda insanları eğitirken farklı yöntemler kullandığını görüyoruz. İlk olarak onları medrese eğitiminden geçirerek dini bilgilerini tamam ediyordu. Bu bilgileri kazanan ve kendisine mürid olmak isteyen kişilere manevi eğitimler vererek mürşitlik yapıyordu. Bu iki gruba dâhil olmak istemeyen avama da cami gibi toplu bulundukları yerlerde vaazlar vererek eğitiyordu. (Özdemir, 2011: 1-13)

Onun eğitim anlayışında peygamber efendimizin sabır, kararlılık ve yumuşak başlılığını kendine düstur edindiğini görüyoruz. Eğitim metotlarını insanın farklı yönleri üzerine geliştirmiştir. Bunlardan biri fitrattır. Fıtratın her zaman hakikati görebileceğini belirtmiştir. (Bayraklı, 1989/1991: 123-128)

İnsan yaratılış olarak daima Hakk'a bağlıdır. Ne halde olursa olsun ona ne öğretilirse öğretilsin, Hakk'ın adının geçtiği yerde aslını ve geldiği yeri mutlaka hatırlar ve oraya döner. Fıtratına uygun olanı seç ve Hakk'ın eğitimine gir. (Konuk, 2005: II/504-505/3757-3759)

“Bizler ekin gibiyiz. Gönüllerimiz Hakk'a susamış, kurumuş buğday başakları gibi yağmura hasrettir.” (Mevlânâ, 1993: II/7/46)

Mevlânâ burada fitratına uygun rotayı seçemeyenleri, eğitimden geri kalmış kişileri kurumuş bitkilere benzetmiştir. (Özdemir, 2011: 1-13)

Mevlânâ ilk eğitim yerinin aile olduğunu belirtir ve ailenin önemine dikkat çeker. (Tekin, 2012: 141)

Nasıl ki bir anne evladını kötülüklerden korumak için gerekirse ona ceza verebilmekte, Allah da kullarını kötülüklerden korumak için onlara uyarılarda bulunmaktadır. (Mevlânâ, 1993: III/278/b.2680)

Mevlânâ'da eğitici faktörü de büyük rol oynar. Eğitici öğrencilerine doğru yönlendirmede bulunarak onları yanlış kararlardan korumalıdır. Ayrıca gerektiği yerlerde yaptırımlarda bulunabilmelidir. (Tekin, 2012: 142-143)

“Şu çocukların hepsi de toprak yemede; dadı gibi esirgeyici biri lazım. Âbı hayata yol bulamıyorlar; Hızır gibi âbı hayat içmiş bir kılavuz gerek.” (Mevlânâ, 1993: V/186/b.2113-2114)

“Öğretmen, çocuğa sopa çeker ya, kimdir o; kimdir senin kazana, senin kaderine bağlı olmayan?” (Mevlânâ, 1993: V/30/b.370)

Mevlânâ'nın bu beytlerde eğitimde öğreticinin önemine değindiğini görüyoruz. O eğitimci olacak kişinin gerekli donanıma sahip işinin ehli kişiler olması gerektiğini belirtir. Ayrıca eğitici olacak kişinin şefkat ve merhamet sahibi olması gerektiğini söylemiştir. Aşağıdaki beytlerde de eğitimci ve öğrenci eşleştirmesinin önemini şu kıssa ile anlatmıştır:

“Bir beyaz doğanı bir koca karıya verirsin; o ıslah için onun turnağını keser.

Bir turnak ki, işin ve şikârın (avlanma) aslıdır; gör koca karı körmüş gibi keser.

Der ki: “Ey ulu, senin annen nerededir ki, turnağın böyle uzundur.

Vaktaki ona tutmaç verir, o az yer, öfkelenir, muhabbetleri yırtar.

Ki: “Senin için böyle tutmaç pişirdim, sen tekebbür ve serkeşlik gösteriyorsun!”

Sen böyle meşakkat ve belanın layığıydın; nimet ve ikbâl sana ne vakit nizam verir?

O, “Bunu al!” diye tutmacın suyunu verir, eğer istemiyor isen, “O hamurdan yiyesin!” der.

Doğanın tabiatı onun tutmaç suyunu tutmaz; acuze ve onun öfkesi uzun olur.

Kadın öfkesinden sıcak çorbayı onun başı üzerine döker, onun miğferi kel olur.

Yanmadan nâşî onun gözünden yaş dökülür; dil fûruz olan şahın lütfunu hatıra getirir.” (Konuk, 2005: IV/242-244/2618-2627)

Bu kıssada avlanmak için eğitilmiş bir kuşu kocamış bir kadına verirler, kadın bu kuşu beğenmeyerek tırnaklarını kısaltır. Aklınca daha güzel olacağını düşünerek bu işi yapar. Doğanı av silahından eder ve senin kimsen yok muydu da böyle uzadı tırnakların der. Üstüne gagasını ve kanadını da keser. Onu doyurmak için tutmaç çorbası verir ama doğan yiyemez, yemediğini görünce de öfkelenir. Sana özenerek yaptığım yemeği beğenmiyorsun, sen aslında geldiğin o zorlu hayatı hak ediyorsun der. Kızgınlık içinde doğanın kafasına kaynar çorbayı döker ve kuşun başını yakar. Canı yanan doğan gözyaşları içinde eski sahibi olan padişahı hatırına getirir. (Konuk, 2005: IV/242-244/2618-2627)

Burada kocamış kadın eğitmeni, doğan kuşu öğrenciyi, verdiği çorba bilgiyi, yaptığı muamele öğretim yöntemini temsil eder. Kuşun başına kaynar çorbayı döküp onu kelleştirmesi öğrenciye uygun olmayan bilgileri vererek onun düşünme yetisini söndürdüğüne örnektir. (Usta, 1989: 114-115)

3.2.4. Aile kavramı

Aile kavramı İslâmın temel kavramlarından. Helâllerin korunması haramların terki için, toplumun huzuru ve neslin devamı için ailenin önemi ortadadır. Evlenmek Allah’ın emri, peygamberimizin de kıymetli sünnetidir.

Mevlânâ’ya göre âlemde canlı cansız her şeyin çift olarak yaratılmış ve birbirlerine ihtiyaçları vardır. Bu çiftlerin bir olarak tamamlandıklarını belirtir. (Yüce, 2007: 93-99) Kadın ve erkek bahsi için “Mesnevi”de şöyle buyurur:

“Cihanın bütün cüzleri o evvelki hükümden çift çifttir ve kendi çiftinin âşıklarıdır.

Muhakkak kehrüba ve saman çöpü gibi, âlemden her bir cüz çift isteyicidir.

Gök yere; “Merhaba, ben seninle demir ve mıknatıs gibiyim!” der.

Akıllı indinde gök erkek ve yer kadındır; her neyi ki, o attı, bu besler.

Onun harareti kalmadığı vakit ona gönderir; tazeliği ve rutubeti kalmadığı vakit ona verir.

Hakiki olan burç, arza mensup olan toprağın mededidir, suya mensup burç ona tazelik zâhir kılar...

Ve bu zemin ev hanımlığı eder, velâdetler ve onu emzirmek üzere dolanır.

Binâenaleyh yeri ve göğü akıllı bil, çünkü akıllıların işini yapıyorlar...

Yersiz ne vakit gül ve erguvan biter, böyle olunca göğün âb-u tâbından (güzelliğinden) ne doğar?

Onun için dışıde erkeğe bir meyil vardır, ta ki birbirinin işi tamam ola.

Hak ondan dolayı erkeğe ve kadına meyil koydu, ta ki bu ittihattan cihan bekâ bula.” (Konuk, 2005: III/530-533/4387-4401)

Allah’ın yarattığı âlemde bütün varlık eş olarak yaratılmıştır. Her biri diğerine muhabbet ile bağlıdır. Birbirleri ile daima çekim halindedir. Gökyüzü ve yeryüzü de erkek ve dişi gibi daima kuvvetli bir çekim içindedir. Burçlar da bu düzen içinde yaratılmıştır. Her çekimden bir doğum meydana gelir. Yeryüzü ve gökyüzünün birbirlerini çekiminden de nebatat meydana gelir. İşte kadın ve erkekten de canlılık bu çekim ile devam eder. (Konuk, 2005: III/530-533/4387-4401)

Görüyoruz ki Mevlânâ kadın ve erkeğin bir araya gelerek kurduğu aile müessesesine de çok büyük önem vermiştir. Aile fertlerine karşı son derece şefkatli ve latif idi. Gelini ve oğlu için yazmış olduğu mektuplarda bu letafetini görmek mümkündür. (Hidâyetoglu, 2005: 56)

“...Gönül ve gözümüzün ve bütün dünyanın gönül ve gözünün aydınlığı Fatma Hatun...” (Eflâki, 1973: II/161)

Onun gelini Fatma hanıma ne kadar naif ve özenle hitap ettiğini görmekteyiz.

Sultan Veled ile eşi Fatıma küçük bir münakaşa yaşamış, Mevlânâ bunun üzerine gelinine üzüntüsünü bildirmek için şu mektubu yazmıştır:

“Benim ruhum, senin ruhunla karışıp birleşmiştir.

Senin ruhunu inciten her olay beni de incitiyor.

Allah’a yemin olsun ki, siz halis evladımızın incinip duyduğu keder ve endişeden bizim keder ve endişemiz on kat fazla olur... Sen çocuğumun babasından hiçbir şeyi gizlemeyeceği, kimden incindiğini bana söylemesini dilerim. Ben de size yardımcı olmayı bir borç bilirim. Eğer ki aziz oğlum sizi incitirse, Allah’a defalarca yemin ederim ki, gönlümü ondan çekerim, selamını almam ve cenazeme gelmesin isterim. Oğlum dışında kim böyle davranırsa ona da aynı davranırım...” (Eflâki, 1973: II/162-163)

Mevlânâ’nın burada gelininin haklarına verdiği değeri görmekteyiz. Oğlunun davranışını hatalı bulursa ona en ağır şekilde sitem ve karşılık vereceğini belirtmektedir. Bu bakış açısı günümüze de bu şekilde yansıyabilse aile ve akrabalık bağlarının daha kuvvetli ve uzun ömürlü olabileceğini söyleyebiliriz.

Mevlânâ’nın çocuklarına karşı da hem merhametli hem de eğitici bir baba olduğunu görüyoruz. Oğlu Sultan Veled tarafından aktarılan hikâye şöyledir:

“Bir gün bana büyük bir ruh bezginliği ve sıkıntı galebe etmişti. O sırada babam hazretlerinin medresenin kapısından içeri girdiğini gördüm. Beni bezgin ve sıkıntılı görünce: “Birinden mi incindin de böyle sıkıldın?” dedi. Ben: “Bilmiyorum, bu ne haldir?” dedim. Babam kalkıp eve girdi ve bir müddet sonra kurt postunu çevirip başına ve yüzüne geçirmiş, “Bu!” yaparak dışarı çıktı. Benim yanıma gelince çocukları korkuttukları gibi yine “Bu!” yaptı.

Babamın bu hoş hareketinden bana büyük bir gülme geldi. Anlatılamayacak derecede güldüm. Baş koyup babamın ayaklarını öptüm. Babam: “Bahâeddin! Eğer bir lâtif sevgili sana sıkı sıkıya bağlansa, daima seninle şaka şenlik etse ve birdenbire yüzünün şeklini değiştirip gelse ve sana: “Bu! Bu! Bu!” dese ondan hiç korkar mısın?” buyurdu. Ben de: “Hayır, korkmam,” dedim.

Buyurdu ki: “Seni sevindiren, seni sevinç ve neşe içinde tutan sevgili, seni üzen ve kendisinden sıkıntı duyduğun aynı sevgilidir. Hep odur, hep ondandır ve ondan feyizlenirsin. O halde niçin boş yere üzgün duruyor, sıkıntının elinde âciz kalıyorsun?” (Eflâki, 1973: I/265-266)

Bu kıssadan anlıyoruz ki Mevlânâ hem zekâsı hem de merhameti ile oğlunun gönlünü önce hoş etmiştir. Arkasından sıkıntı ve kederlerin Allah’tan geldiğini ve onların devasını da yine Allah’ın vereceğini çok güzel şekilde anlatmıştır. Bütün işlerin Allah’ın istemesi ile gerçekleştiğini söylemiştir.

İçinde sıkıntı olduğu vakit hemen tövbede bulun ki, içindeki sıkıntı büyüüp yerleşmesin. Kalbinde ferahlık ve huzur olunca da şükür ile tazimde bulun ki içinde daim kalsın. (Konuk, 2005: III/109/365-366)

Yani bir sıkıntı ile karşılaşılınca önceliğimizin tövbe olması gerektiğini, tövbe ile sıkıntının hafifleyeceğini söyler. Hoş zamanlarında da Allah'tan gafil olma O'na şükür ve zikir ile an ki içindeki huzur daim olsun demiştir. Mevlânâ burada günümüzün en büyük psikolojik sorunlarından olan depresyonun tedavisi için sanki bugüne atıfta bulunmuştur. Bugün en çok yaşanan stres ve benzeri ruhi sıkıntılara âdeta bir ilaç sunmuştur. Psikologlar için dahi bir rehber olmuştur diyebiliriz.

3.2.5. Ev halkı

Mevlânâ evinde yardımcı olan kişilere karşı da son derece merhametli ve hoş görülü davranırdı. Onları kendi sofrasına oturtur, kıyafetlerin en güzellerinden alırdı. (Hidâyetoğlu, 2005: 59)

Mevlânâ'nın kerimesi Melike Hanım hizmetçisine kızmıştı. Mevlânâ bu durumu görünce ona: *“Onu niçin dövüyor ve niçin incitiyorsun. Acaba o, hanım, sen de cariye olsaydın ne yapardın? İster misin ki, bütün dünyada Allah'tan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur, diye bir fetva vereyim. Hakikatte onların hepsi bizim kardeşlerimiz ve hemşirelerimizdir. Çünkü Allah: “Allah sizi tek bir nefisten yarattı ve dünyaya getirdi,” (Nisa, 4/1) diye buyurmuştur.”* (Eflâki, 1973: I/3-344) Mevlânâ'nın bu uyarısı üzerine kızı hemen pişman oldu ve Allah'a tövbe etti. Ardından kölesini azat edip bütün kıyafetlerini ona verdi.

3.2.6. Halk içinde Mevlânâ

Mevlânâ halkın her kesimine sevgi, şefkat ve hoş görü ile yaklaşırdı. Dullara, çocuklara ve etrafında bulunanlara tevazu ile davranır duacı olurdu. Mevlânâ yolda giderken karşılaştığı ve kendisine tâzimde bulunan bir Ermeni kasabına aynısıyla muamele etmiştir. (Eflâki, 1973: I/208)

Çocuklara karşı da çok hassas olan Mevlânâ bir mahalleden geçerken onu gören çocuklar heyecanla yanına gelip tâzimde bulundular. Mevlânâ'da çocuklara tâzimde bulunurken arkada kalan bir çocukcağz *“Ben de geliyorum”* diye seslendi. Bunun üzerine Mevlânâ bu çocukcağz gelene kadar tâzim halini bozmadı. (Eflâki, 1973: I/209)

Rivâyet edilir ki: Mevlânâ huşu içinde namaz kılıyordu. Yanına birisi geldi: *“Fakirim hiçbir şeyim de yoktur”* dedi. Mevlânâ’nın cevap vermediğini huşu içinde kendinden geçtiğini görünce namaz kıldığı halıyı çekerek çıkardı ve çaldı. Hoca Mecdeddin-i Meragi durumdan haberdar olunca hemen bu hırsızı aramaya koyuldu. Hırsızı eskiciler çarşısında halıyı satmaya çalışırken bulur. Hırsızı yakalayıp döve döve Mevlânâ’nın yanına getirir. Mevlânâ adamı görünce: *“İhtiyacından dolayı bunu yapmıştır, ayıp değildir. Onu mazur gör. Ondan bu halıyı satın almak lazımdır”* der. (Eflâki, 1995: I/591-592)

Mevlânâ insanların arasında da merhamet ve sevgiyi yaymaya çalışmıştır. Mevlânâ bir zaman tartışan iki kişiyi görür. Bu kişiler birbirlerine karşı çok ağır sözler söyler. Biri: *“Eğer yalan söylüyorsan, Allah senin canını alsın”* diğeri de ona: *“Eğer sen yalan söylüyorsan, Allah senin canını alsın”* der. Mevlânâ onlara *“Hayır, hayır Allah ne senin ne de onun canını alsın. O benim canımı alsın, çünkü canı alınmaya ve ona esir olmaya ancak biz layığız”* der. Bunu duyan iki kişi hemen af dileyip Mevlânâ’ya tabi olur. (Eflâki, 1995: I/680-681)

3.2.7. Arkadaşlık ve dostluk anlayışı

Mevlânâ dostluk ve arkadaşlık konusunu *Mesnevi*’de şöyle anlatır:

“Eğer sen yalnızlıktan bir ümitsiz olursan, güneşe mensup olan yârin sâyesi (gölgesi) altında olasin.

Git, çabuk sen Hüdâ’ya mensup olan yâri ara; böyle yaptığın vakit Hüdâ’da senin yârin olur.” (Konuk, 2005: II/19-20/22-23)

Mevlânâ insanın yalnız kalması yerine kâmil bir mürşide tabi olmasını tavsiye eder. İnsan bunun için gayret ederse Allah ona kendi dostlarından dostlar nasip eder. (Konuk, 2005: II/19-20/22-23)

“Halvet yârdan değil ağyârdan gerek; kürk bahar için değil, kış içindir.

Akıl diğer akıl ile iki kat olur; nur ziyade olur ve yol zâhir olur.

Nefis diğer bir nefis ile handan olursa zulmet ziyade olur ve yol da gizli olur.

Ey av adamı yâr senin gözündür; onu çerçöpten temiz tut!

Sakin dil süpürgesi ile toz kaldırma; göze çöp cinsinden (hediye) yapma!

Çünkü mü'min mü'minin aynasıdır; onun yüzü bulanıklıktan emindir.” (Konuk, 2005: II/20-30/25-30)

Mevlânâ kâmil bir dost edinmeyip yalnızlığı tercih edenlerin aldanacağını ve hatalar yapacağını söylemiştir. Kişi iyi bir dostun aklı ile kendi aklını birleştirirse aklı çoğalır ve fikri de artar. Her müşkülü kolaylıkla çözer. Ancak dost olarak yanlış kişi seçilirse zorluklar daha da zorlaşır ve içinden çıkmak güçleşir. Sen hakiki dostun gözü ile bakarsan hakikatleri görürsün. Bunun için onun gözü ile bakacağın şeyler temiz ve isabetli olsun. Hakiki dostu karşı bilmişlik taslama, onun sözlerine riâyet et. Sen dostuna gerçekten güvenir ve tabi olursan, sende bulunan her şeyi onda seyrederdin. Kendini onda görürsün.” (Konuk, 2005: II/20-30/25-30)

Mevlana'ya göre gerçek dost hakikat yolunda olmalıdır. Kişiyi fikriyle aydınlatmalıdır. Bir ayna misali iyi bir dost kişiye her şeyin doğrusunu gösterir. Hataları eksiksiz söyler ve kişiye rehberlik eder. Böyle bir dostu samimiyetle tabi olunursa kişi hakikate erişir. (Konuk, 2005: II/20-30/25-30)

“Yâr ol, ta ki sayısız yâr göresin! Zira ki dostlar olmadan yardımsız kalırsın!”

İnsan önce kendisi dost olmalı ki ona ziyade dostlar nasip olsun. Dostu olmayan kişiler maddi ve manevi sıkışırsa yardımsız kalırlar. (Konuk, 2005: VI/173/509)

“Dostuyla güzel geçinen dostsuz kalmaz, müşterisi ile iyi geçinen iflas etmez. Ay geceden ürkmediği için böyle parlak kaldı. Gül'de dikenle anlaştığı için o kokuyu elde etti.”

İnsanlarla güzel geçinen kişiler arkadaşsız, dostsuz kalmaz. Tıpkı bir esnaf gibi müşterisinin çok olması için onları memnun edip onlarla iyi geçinmelidir. (Mevlânâ, 1974: 45/211)

İç i kararmış kişilerden uzak dur. Gönlü aydınlık, yüzü nurlu yarenlerin varsa, onları sakın bırakma. Kendine has dostlar seç. Dikene değil güle talip ol. (Mevlânâ, 1974: 247/1199)

Mevlânâ'nın menkıbelerinde mevki ve makam üzerinden kurulan çıkarıcı dostluklara da yer verdiğini görüyoruz. Sahip ve hizmetçi ilişkileri üzerinden misallere yer vermiştir. Bu misallerden biri şöyledir:

“Her bir taamı ki ona getirirlerdi, müteakiben bir kimseyi Lokman tarafına gönderir idi.

Ta ki Lokman onun tarafına el götüre; kasıt olarak da ki efendi onun artığını yiye.

Onun artığını yedi ve cezbelenirdi; onun yemediği her bir taamı dökerdi.

Ve eğer yiye idi, gönülsüz ve iştahsız yedi; nihâyetsiz ittisal budur.

Hediye olarak karpuz getirmişlerdi; “Git evladım Lokman’ı çağır!” dedi.

Vaktaki kesti ve bir dilimini ona verdi, onu şeker ve bal gibi yedi.

Hoşluktan ki yedi, ona ikinciye verdi; o dilimler on yedinciye kadar erişti.

Bir dilim kaldı, dedi ki: “Bunu ben yiyeyim; acaba ne tatlı karpuzdur bunu göreyim!

O böyle hoş yer ki, onun zevkinden tabiatlar iştah edici ve lokma isteyici oldu.

Vaktaki yedi, onun acılığından ateş parladı; hem dilini kabarttı, hem boğazını yaktı!

Bir dem onun acılığından kendinden geçti; ondan sonra ona dedi ki: Ey cihanın canı!

Sen bu kadar zehri nasıl tatlı yaptın; bu kahrı nasıl lütuf tasavvur ettin?

Bu ne sabırdır? Bu sabretmen ne yüzdendir? Yahut galiba senin indinde bu canın düşmanıdır.

Benim bir özrüm vardır, bir dem feragat et!” diye niçin illet ile hüccet getirmedi?

Dedi: Ben senin nimet bağışlayıcı elinden o kadar yemişim ki, utanmamdan iki katım!

Bana utanma geldi ki, senin elinden bir acıyı nagehan göreyim ve seni ondan vâkıf edeyim.

Mademki bütün eczam senin nimetlerinden bitmiştir ve senin danene ve tuzağına garklardır;

Eğer bir acıdan feryat ve şikâyet edersem, eczanın başı üzerine yüz kere toprak olsun... (Konuk, 2005: II/418-422/1499-1516)

Bu beyitten anlıyoruz ki kişinin kendisine hayrı dokunan kişiler arasında mevki ve makamın hiçbir önemi yoktur. Kişiler arasında kurulacak en güzel bağ manevi bağdır. Bu bağın kuvveti ve sonsuzluğu vefa ve muhabbet üzerine kuruludur. Bu vefa ve muhabbet yeri geldiğinde ağuyu bal gibi yemeyi gerektirir.

3.2.8. Helâl ve haram anlayışı

Dinimizin temel prensiplerinden olan helâl kavramının önemi âyet ve hadislerde açıkça anlatılmaktadır. Yüce Rabbimiz Mâide sûresinde şöyle buyurmaktadır:

“Allah’ın size verdiği temiz ve helâl rızıklardan yiyin. Kendisine iman ettiğiniz Allah’a karşı gelmekten sakının.” (Mâide, 5/88)

Bakara sûresinde ise;

“Ey insanlar! Yeryüzündeki helâl ve temiz nimetlerden yiyin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” (Bakara, 2/168) buyurmuştur.

Peygamberimizin hadislerinde de helâl ve haram konusu çok defa yer almaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

“Allah’ım! Bana helâl rızıklarından nasip ederek haramlarından koru! Lütfunla beni senden başkasına muhtaç etme.” (Tirmizî, Deavât,110)

“Kim helâl lokma yer ve Sünnet çerçevesinde amel eder, insanlar da onun kötülüklerinden emin olurlarsa o kişi cennete gider.” (Tirmizî Sıfatü’l-kıyâme, 60)

Mevlânâ da helâl konusunda insanın beslenmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Ancak kişi ekmeğini kazanma şekline çok dikkat etmelidir der. Eğer ekmeğini helâl yoldan kazanırsa onun yediği helâl rızık kendisine manevi olarak aydınlık kapılar açar. Haram yer ise manen karanlıktan kurtulamaz. Vücûda giren haramlar küçük de olsa insanın gönlündeki aydınlığı söndürmeye kâfidir. İnsanın meylini daima günaha yöneltir. Helâl rızıklar ise insanın gönlünde Hakk’ın muhabbetini artırır, ruha sevinç verir. Haram ile beslenenlerin ruhu karanlık ve sıkıntı içindedir. Haram lokma bütün uzuvların günahına kapı açan bir sebeptir demiştir. (Tahirü’l-Mevlevî, 1970: I/832-833/1639-1642)

3.2.9. Çalışmanın önemi ve haksız kazanç

Yüce dinimiz helâl ve haram noktasından başlayan rızkın kazanılma şeklinin de önemine oldukça geniş yer vermiştir. Âyet ve hadislerle baktığımızda bu konunun önemini de açıkça görmekteyiz.

“Allah’ın bir kısmınıza diğerlerinden daha fazla verdiği, dolayısıyla başkalarında bulunup sizde olmayan şeylere göz dikip imrenmeyin. Erkeklere çalışıp kazandıklarından bir pay olduğu gibi, kadınlara da çalışıp kazandıklarından bir pay vardır. O halde çalışın da, daha hayırlı şeyleri Allah’ın lutfundan isteyin. Şüphe yok ki Allah her şeyi bilir.” (Nisâ, 4/32)

“Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir...” (Buhârî, Büyû’, 15)

“Sizden birinizin urganını alıp sırtında bir bağ odun getirip satması ve böylece Allah’ın onun itibarını koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kimselerden dilenmesinden daha hayırlıdır.” (Buhârî, Zekât, 50)

İnsan bir şeye emek vererek kazanırsa onu hak etmiştir. Ancak emek vermeden sahip olmaya kalkarsa büyük bir zulüm yapmış olur. (Konuk, 2005: III/631/2384)

“Hiç buğday ekilip de arpa çıktığını gördün mü?...” (Tahirü’l-Mevlevî, 1970: I/834/1643)

“Eğer tevekkül edeceksen amel de et. Ekini ek ondan sonra Cebbâr olan Allah’a tevekkül et.” (Tahirü’l-Mevlevî, 1970: I/541/941)

Hiç beklemediği zamanda hazine bulup zengin olan kişiyi görenler, çalışmanın gereksiz olduğunu söyler ve o da hazine bulma hayaline kapılır. Oysa hazine bulacağım hayaliyle çalışıp çabalamaktan vazgeçen kişi boş bir umuda kapılmıştır. Aslında hayal içinde hazine bulmayı bekleyeceğine çalışmayı seçse en güzel hazine budur. Çalışarak kazananın hazineye de ihtiyacı olmaz. Zira çalışmadan bir hazineye kavuşma ihtimali neredeyse hiç yoktur. (Konuk, 2005: II/207/729-730)

Âyet-i Kerime’de buyurulduğu üzere *“Ve gerçek şu ki, insan için çalışmasından başka bir şey yoktur.”* (Necm, 53/39)

Mevlânâ dilencilik hakkında da şöyle buyurmuştur:

“Biz ise, kendi dostlarımıza dilencilik kapılarını kapamışız. Dostlarımızın ticaret, kitabet veya herhangi bir el emeği ve alın teri ile geçinmelerini temin etmeleri için kimseden bir şey istememelerini arzu ettik. Bizim müridlerimizden kim bu yolu tutmazsa, onun bir pul kadar kıymeti yoktur. O kıyamet gününde de bizim yüzümüzü göremeyecektir. O nasıl birine elini açıp uzattı ise, ben de ondan yüzümü kapatacağım” demiştir. (Eflâki, 1995: I/273)

Burada açıkça görüyoruz ki Mevlânâ haksız kazanca asla müsamaha göstermemiştir. En güzel kazancın helal yoldan çalışarak olduğunu söylemiştir. Eğer onun koyduğu kaidelere uyulmazsa onun gözünde kıymetinin olmayacağını, hatta kıyamet günü bile onlardan yüz çevireceğini belirtmiştir.

3.2.10. Ekonomi ve yardımlaşmaya bakışı

Acara göre bir toplumun ekonomisinin gücü ve sürekliliği, canlılığın devamı üretim ile sağlanır demiştir. Mevlânâ’nın nazarında da bir toplumun canlılığı için üretimin şart olduğunu görüyoruz. Mevlânâ üretim için kişinin istidadına göre doğru iş paylaşımının yapılması gerektiğini söyler. (Acar, 2021: 131-159)

“Herkes, yaradılışına göre bir iş kolay gelir.” (Mevlânâ, 1963: 62)

Bu beytten anlıyoruz ki kişi yeteneğine göre yapacağı işi seçmelidir. Eğer böyle yaparsa o iş onun için en kolay iş olur. Bu işte de başarıya ulaşır.

Her insanın kendine has bir becerisi vardır. Bu beceri ile de hayatını kazanır.

“Pabuç dikmeyi sanat edinen kişi, hangi şehre giderse gitsin, pabuç dikicidir.” (Mevlânâ, 1963: 74)

Mevlânâ’nın buradaki tespiti çok isabetlidir. İnsanların yetenekleri doğrultusunda nerede olurlarsa olsunlar üretime katılmalıdır demiştir. Onun bu tespiti asırlar sonra ünlü ekonomistler tarafından merkeze alınarak sistemleştirilmiştir. (Acar, 2021: 131-159)

Kendisine bir gün birisi şöyle bir soru sordu: *“Bu suret âleminde, şu fare ne işe yarar?”* Mevlânâ’da cevaben: *“Dünyada hiçbir şey hikmetsiz var olmamıştır. Çünkü eğer fare olmasaydı, yılan dünyayı ve insanları harap ederdi. Yılanın yumurtasını fare yiyip yok ediyor. Yoksa dünya yılanlarla dolardı. Dünya ve insanın zerrelerinde olan hassalar anlatılmakla bitmez,”* dedi. (Eflâki, 1973: I/436)

Mevlânâ burada toplumdaki her ferdin bir görevi olduğunu ve bu görevin hakkıyla yapılması halinde toplumdaki düzen ve huzurun sağlanacağı tespitini yapmıştır. Gerek evrende ve dünyada gerekse insanın kendisinde olan yaratılış özelliklerinin Allah tarafından sistemli ve mükemmel şekilde yaratıldığını söyler. Her şeyin mükemmel bir sistem içinde yaratılmasının bir amacı olduğunu anlatmak istemiştir.

Mevlânâ toplumdaki ekonomik eşitliğin ve refahın sağlanmasında zekât, sadaka ve infak konularına sıkça değinmiştir. Allah yolunda harcamayı da teşvik etmiştir. (Acar, 2021: 131-159)

“Ey gül bahçesinin usul boylu selviye benzer gülü, eli boşları gör gözet; bir somun ver, yüz tane al, hadi bir şeyler ver yoksullara.

Peygamberin sözünü duy! “Sadakayla altın, gümüş (mal) azalmaz buyurdu. (Müslim, Birr 69. Tirmizi, Birr 82.) buyurdu, hadi bir şeyler ver yoksullara.”

Bir tohum ekersen yüz başak biçersin; peki, ne diye kulağını kaşıyorsun? Hadi, bir şeyler ver yoksullara.

Az ver, çok karşılığı seyret. Gönül yap, övülmeyi gör, müşkülli aç, müşküllerin açılışına bak; hadi, bir şeyler ver yoksullara.

Sadakan Allah’a gitmiş, ulaşmış da o darmadağın gecede sen rahatça uykuya dalmışsın, o seni bekleyip duruyor olsa gerek; hadi, bir şeyler ver dervişlere.

Lutfederse onun gölgesine sığınırsın, orda hayli rahat edersin, huzura kavuşursun; hadi, bir şeyler ver yoksullara.

Hürmet et, hürmet gör. Nimet ver, nimet bul. Acı, acısınlar; hadi, bir şeyler ver yoksullara.” (Mevlânâ, 1992: II/147/1180-1186)

Mevlânâ bu beytte insanın yaptığı her şeye aynısıyla karşılık bulacağını söylemektedir. İnsan saygı gösterirse saygı bulur, vermeyi bilirse kendisine de verilir, merhamet ederse merhamet edilir demıştır.

“Mal topladım diyen kimsenin bu sözü şu kadar süprüntü taşıdım demektir.

Eğer sen geceye kadar altı sepet süprüntü taşıdınsa ben zahmetsizce yirmi sepet taşıdım.” (Tâhir’ül Mevlevî, 1970: IV/65-66/12713-12715)

Mevlânâ’nın burada dünya malının değersizliğini vurguladığını görüyoruz.

“Mal der ki: Geçici gidiciydim, beni bâki ettin sen; bitmiş gitmiştim, yer yurt ıssı ettin beni.” (Mevlânâ, 1963: 188)

Bu beytte de dünya malının kıymetsiz ve geçici olduğunu, ona değer ve ölümsüzlük katmaya çalışanın insan olduğunu vurgulamaktadır diyebiliriz.

“Bu dünyadan maksat, sadece seyir değildir. Size, sizi kurtaracak bir alışverişi bildireyim, göstereyim mi? Maksat alışveriştir, hem de mal ve can bağışlamak şartıyla; böylece de gerçekten Allah satın alır. Müşterisinden, sonsuz olarak karşılığı elde edilir; bu duacıda pek çok teşekkürler eder; geçmiş ihsanlara bu da katılır. Hayrın tamamlanması, başlangıcından hayırlıdır. Yeni ay güzeldir ama doldu, olgunlaştı, dolunay oldu mu, daha da güzel bir hale gelir...” (Mevlânâ, 1963: 215)

Buradan anlıyoruz ki insan dünyaya gezip eğlenmeye gelmemiştir. Yaratılmış olan bütün mahlûkata karşı sorumludur. Bu dünyada kârlı bir ticaret istiyorsa samimi şekilde canından ve malından sorgulamadan vermelidir. Verilen şeylerin ise aslında Allah tarafından kabul edildiğini bilmesi gerektiğini görüyoruz.

Her şey kendi aksi ile kıymet bulur ve açığa çıkar. Karanlık aydınlığı, kötülük iyiliği, hastalık sağlığı, çirkinlik güzelliği ortaya çıkarır. Ayrıca cömert olmaya çalışanlarda fakirlere teşekkür bâbında güzel muamele etmelidir. Cömertlik insanın gönlüne manevi kapılar açar. Allah yolunda harcanan her mal fazlasıyla geri döner. (Acar, 2021: 131-159)

“Ey tâlib gel. Fakirler sehavete (cömertlik) muhtaç oldukları gibi, cömertlik de fukaraya muhtaçtır.”

Güzeller saf ve parlak ayna aradıkları gibi cömertlik de fakir ve zayıf kimseler ister.

Güzellerin yüzü aynada güzel görünür. İn’am ve ihsân cemâli de fakir ile peyda olur (açığa çıkar).

Mademki fakir, cad ü keremin (cömertliğin) aynasıdır, haberin olsun ki aynanın üzerine hohlamak olmaz.” (Tâhir’ül Mevlevî, 1970: I/1301-1303/2745-2749)

Görüyoruz ki o fakirlik ve zenginliğin sebepler âlemindeki yerine değinerek fakirliğin zenginlik için bir sebep olduğunu söylemiştir. Her şey zıttı ile kaimdir, kendi aksi ile kıymet bulur ve açığa çıkar. Karanlık aydınlığı, kötülük iyiliği, hastalık sağlığı,

çirkinlik güzelliği ortaya çıkarır. Ayrıca cömert olmaya çalışanlar da fakirlere teşekkür bâbında güzel muamele etmelidir. Cömertlik insanın gönlüne manevi kapılar açar. Allah yolunda harcanan her mal fazlasıyla geri döner.

“Cömertlik ve ihsanın kalpte yüz nişânı (izi) olur. Hayr işleyen kimsenin yüz türlü alâmeti bulunur.” (Tâhir’ül Mevlevî, 1970: V/460/14182)

Mevlânâ’nın bu beytinden anlıyoruz ki Allah için sahip olduğu mallardan cömertçe verebilen kişilerin kalplerinde kalıcı tesirler oluşmaktadır. Hayır için yarışan kimselerin mânen birçok özelliğe sahip olacağını belirtmektedir. Cömert ve ihsan sahibi kişilerin kalplerinde çeşitli alametler oluştuğunu ifade etmiştir.

“Maldan sormaya, nereden ele geçirdin demeye hâcet yok; nereye harcıyor ona bakmak gerek.” (Mevlânâ, 1963: 37)

Mevlânâ bu beytinde elde edilen kazancın helâl yoldan mı, yoksa haram yoldan mı kazanıldığıının anlaşılması için nereye harcılandığına bakılması gerektiği vurgulamıştır.

Acar, Mevlânâ için insanın vaktini ve yaşamını boşa harcamasının en büyük ziyan olduğunu söylemektedir. Bu paralelde ekonomide bir prensip sayılan az bulunan kaynağın en değerlisinin tekrar meydana gelmesi imkânsız olan şeyin vakit olduğu teorisini destekleyen tespiti (Acar, 2021: 131-159) şu şekildedir:

“Asıl büyük israf, aziz ömrünü harcamandır; çünkü bir anlık ömür yüzbinlerce kuruşa alınamaz. Mücevherler vakitle alınabilir ama vakitler mücevherlerle alınamaz.” (Mevlânâ, 1965: 23)

Mevlânâ haksız kazancın öncüsü olan rüşvet için de şu beytleri söylemiştir:

“Halkın malı onların kanı gibidir. Bunu yakinen bil! Çünkü mal, beden kuvvetiyle elde edilir...”

Ey rüşvet yiyen, sen fil yavrusu yiyorsun. Filin hasmı (düşmanı), senin ağzındaki koku dolayısıyla senden intikam alır.

Ağzındaki haram lokma kokusu bir hilekârı mânen rezil eder. Çünkü fil, kendi yavrusunun kokusunu bilir.” (Tâhir’ül Mevlevî, 1970: III/44/7886-7889)

Buradan anladığımız rüşvet gibi tamamen haram olan bir kazanç Allah katında cezası verilecek önemli bir günahdır.

3.2.11. Gayrimüslimler ile münasebeti

Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Anadolu Selçuklu devletinin bünyesinde Ermeni, Yahudi, Rum milletinden gayrimüslimler de bulunuyordu. Gayrimüslimler dinlerini özgürce yaşıyor ve devlet tarafından hakları korunuyordu. Onlar Mevlânâ'yı tanıyor ve hürmet ediyorlardı. (Yeniterzi, 2003: 161-167)

Mevlânâ dini tebliğ metodunda en etkili yöntem olan yaşayarak anlatma felsefesini ön planda tutmuştur. Tasavvufî yaşantısı ile her kesime hitap etmiş ve örnek olmuştur. Onun bu hassasiyeti farklı din ve kültürlerden insanların Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Eflâki Mevlânâ'nın vefatına kadar on sekiz bin kâfirin Müslüman olarak Mevlânâ'ya intisap ettiğini rivayet etmiştir. (Eflâki, 1973: II/73-74)

Şimdi onun bu müstesna tavırlarına karşılık gelen bazı hadiselerden örnekler verelim.

Eflâki'nin kayıtlarına göre rivâyet olunur ki, İstanbul'da yaşayan bir rahip vardır. Mevlânâ'nın sahip olduğu üstün ahlâkını, sevgi ve şefkatini, bilgisini duymuş ona hayranlıkla bağlanmıştır. Rahip Mevlânâ'yı görmek için Konya iline varmıştır. Konya'da bulunan diğer rahipler onu karşılamışlar. İstanbullu rahip Mevlânâ'yı görmek istediğini söylemiştir. Bu istek üzerine yola çıkmışlar ve yolda tevafuk karşılaşmışlardır. Rahip Mevlânâ'yı görünce hürmeten önünde üç defa secdede bulunmuştur. Secdesi biten rahip başını kaldırınca Mevlânâ'nın da secdede olduğunu görmüştür. Bazılarının nakline göre Mevlânâ rahibin önünde otuz üç defa secdede bulunmuştur. Bunu gören rahip haykırarak kıyafetlerini parçaladı ve şöyle dedi: *“Ey dinin sultanı! Benim gibi zavallı ve kirli birine karşı gösterdiğin bu ne alçak gönüllülük ve kendini hor görmektir?”* dedi. Mevlânâ da şöyle karşılık verdi:

“Ne mutlu o kimseye ki Allah onu malla, güzellikle, şerefle ve saltanatla rızıklandırdı. O da bu malı ile cömertlik yaptı, güzelliği ile iffet sahibi, şerefi ile alçak gönüllü ve saltanatı ile de adalet sahibi oldu” hadisini buyuran sultanımız Muhammed Mustafa'dır (s.a.v.). Allah kullarına nasıl alçak gönüllülük göstermeyeyim ve niçin kendi küçüklüğümü belirtmeyeyim. Eğer bunu yapmazsam, neye ve kime yararım” dedi.” (Tâhir'ül Mevlevi, 1970: IV/805/15719)

“O adil padişahın kulu olmak sultanlıktan hayırlıdır. Çünkü: “Ben Âdem’den hayırlıyım” sözü şeytanın sözüdür.” (Tâhir’ül Mevlevî, 1970: IV/805/15717)

Rahip ve yanında bulunan kişiler yaşanan bu olay üzerine hemen Mevlânâ’ya tâbi olarak hemen Müslüman olmuşlardır.

Mevlânâ yaşadığı olayı medresesine döndüğünde oğlu Sultan Veled ve arkadaşlarına: *“Bahâeddin, bugün zavallı bir rahip bizim alçak gönüllülüğümüzü elimizden kapmaya niyet etti, fakat Allah’ın uygulaması ve Peygamber efendimizin yardımı ile biz bu alçak gönüllülükle ona galip geldik. Çünkü o tevazu, küçüklük ve miskinlik, Müslümanlara Peygamber efendimizden miras kalmıştır. Öyle bir devletin nisabı yalnız onun ümmetinin miskinlerinin nasibidir”* buyurdu. (Eflâki, 1995: I/573-575)

Mevlânâ’nın yaşarken göstermiş olduğu tevazu ve hoş görü bütün insanları celbetmiştir. (Hidâyetoğlu, 2005: 53-54)

Hoşgörü ve sevgisini her an her yerde görmek mümkündür. Semâ’da bulunduğu ve aşk ile kendinden geçtiği bir günde aniden sarhoş birisi semâyâ dâhil oldu. Sarhoş olduğu için kendini kontrol edemiyor ve Mevlânâ ile çarpışıyordu. Mevlânâ’nın müridleri sinirlenip ona kızdılar. Mevlânâ bunun üzerine şöyle buyurdu:

“Şarabı o içmiştir, sarhoşluğu siz ediyorsunuz” dedi. Müridler *“bu kişi Hristiyan Tersâ (Hristiyan ve korkan) ’dır”* dediler. Mevlânâ cevaben:

“O korkan ise, siz niçin değilsiniz?” dedi. Müridler pişmanlık içinde af ve özür dilediler. (Eflâki, 1995: I/568)

Sultan Veled’den nakledildiğine göre: Mevlânâ Yahudi bir haham ile karşılaşmıştır. Haham Mevlânâ’ya: *“Bizim dinimiz mi, yoksa sizin dininiz mi daha iyidir”* diye sorar. Mevlânâ’da cevaben: *“Sizin dininiz”* der. Haham bu cevap üzerine hemen Müslüman olur. (Eflâki, 1995: I/716)

Yine Eflâki’de geçen başka bir rivâyette şöyle nakledilir: Mevlânâ medresesinde iken haham ve papazlar Mevlânâ’yı ziyarete gelir. Önünde eğilip hürmet ettikten sonra Allah’ın zayıf ümmeti için Kur’ân’da olduğu düşünülen şer’i hükümlerin kastettiği hikmeti öğrenmek için soru sordular. Mevlânâ da onlara şöyle cevapta bulundu:

“Allah imanı şirkten, namazı kibirden temizlemek; zekâtı, rızka sebep olmak, orucu halkın ihlâsını denemek; haccı dini kuvvetlendirmek, cihadı İslâm dinini

yükseltmek; emr-i mârufu, âlemin emir olunan şeylerinin elde edilmesine sebep olması; kötü şeylerden nehyi, sefihlere mâni olmak; akrabalığı gözetmeyi, onların adedini çoğaltmak; kısası, kan dökülmesini önlemek; cezaları, haram olan şeyleri halkın gözünde büyütme; şarap yasağını, akli korumak, hırsızlıktan çekinmeyi, iffeti nimetlendirmek; zina terkini, nesebi temiz tutmak ve livâta terkini, nesli üretmek; şehadeti inkâr edenlere karşı koymak; lezzetlerin terkini, doğruluğu şereflendirmek; selâmı, korkulardan emin kılmak; eminliği, ümmetin işlerini düzene koymak; taati, imamlığa saygı göstermek için kullarına farz kılmaştır.”

Söylediği kavramların anlamını çok güzel izah ettiği için haham ve papazlar üzerlerindeki zünnarları çıkarıp attılar. Mevlânâ'ya tâbi olarak Müslüman oldular. (Eflâki, 1973: II/73-74)

Mevlânâ'nın vefatında da küçükten büyüğe bütün halk feryat figan içinde ağlıyor ve kendilerini parçalıyorlardı. Arap, Yahudi, Hristiyan, Türk bütün milletlerden insanlar, devlet büyükleri cenazede hazır bulunmuştu. Kıyamet günü gibi her millet kendi kitabından bölümler okuyup ağlıyorlardı. Mevlânâ'yı sevenler kızgınlıkla gayrimüslimleri kovmaya çalışıyor ama mani olamıyorlardı. Çıkan kargaşayı Sâhib ve Pervâne'ye iletiler. Onlar da bu dinlerin önderlerini çağırıp: *“Bu olayın sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahı bizim başbuğumuz, imamımız ve rehberimizdir”* dediler.

Onlar da: *“Biz, Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin gerçekliklerini onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin tabiat ve hareketlerini onda gördük. Siz Müslümanlar, Mevlânâ'yı nasıl devrinin Muhammed (s.a.v.)'i olarak tanıyorsanız, biz de onun zamanın Musâ'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin misli daha çok onun kulu ve müridiyiz. Nitekim kendisi buyurmuştur:*

“Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler. Biz, bir perdeden yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.” (Eflâki, 1973: II/60)

Mevlânâ İslâm'ın cihanşümül mesajını o kadar mükemmel bir şekilde yaşadığı topluma nakşetmiştir ki, günümüzde de etkileri kuvvetli şekilde devam etmektedir. Bugün de sayısız kişinin hidayetine vesile olmaktadır. Hatta kendisine gösterilen teveccühün *“Gel, gel! Ne olursan ol, yine gel! Sözü ile bağdaştırılması da bu nedenledir.*

Oysaki bu söz Ebu Said-i Ebu'l-Hayr isimli bir şaire aittir. Mevlânâ'nın hoşgörü felsefesine uygunluğundan dolayı ona isnat edildiğini görmekteyiz.

3.2.12. Mevlânâ ve yöneticiler

Alâeddin Keykubâd'ın âlim, bilgin ve sanat icra edenlere karşı duyduğu hürmet Bahâeddin Veled'in de Konya'ya gitmesinin en önemli sebeplerinden biridir. (Küçük, 2007: 38) Alâeddin Keykubâd Bahâeddin Veled'in Anadolu'ya doğru geldiğini öğrenince Bahâeddin Veled'e davet gönderdi. Bahâeddin Veled bu daveti kabul etti. Konya'ya giriş yapmak üzere olduğunu öğrenen Alâeddin Keykubâd ve hükümet yetkilileri ile birlikte coşku ve heyecanla karşıladılar. (Sipehsâlâr, 2011: 28) Bugünden sonra Sultan ve Mevlânâ ailesi arasında kuvvetli bir bağ kurulmuştur. Mevlevî kaynaklarındaki Alâeddin Keykubâd'a övgüler de bunun kanıtı denilebilir. (Küçük, 2007: 38)

Eflâki'nin rivâyetine göre Bahâeddin Veled Alâeddin Keykubâd'ın şehre yaptırdığı kaleyi bitirdiğini haber vermiştir. Bahâeddin Veled'e kale ile ilgili fikrini sormuştur. Bahâeddin Veled: *“Sellere ve düşmân süvarilerine karşı çok güzel ve kuvvetli bir kale yaptın. Fakat mazlumların dua oklarına karşı ne yapabilirsin? Çünkü bunlar, yüz binlerce kale burçlarını, bedenlerini delip geçerler ve dünyayı harap ederler. Allah! Allah! Sen adalet ve ihsan kalesi yapmaya, hayırlı dualardan askerler vücûda getirmeye çalışıp gayret et. Zira bu, böyle binlerce kuvvetli surlardan senin için daha iyidir. Halkın ve dünyanın emniyeti ve âmânı ondadır”* demiştir. Sultan Alâeddin Bahâeddin Veled'e hürmetle söz vermiş ve hayatı boyunca bu nasihate sadık kalmaya çalışmıştır. (Eflâki, 1995: I/218)

Mevlâna'nın yöneticiler ile ilişkisine bakıldığında onun devrindeki diğer âlim ve ululara oranla Selçuklu hükümdar ve devlet erkânı ile sık görüşmediği Eflâki'nin kayıtları ile sabittir. (Küçük, 2007: 41)

Eflâki şöyle nakleder; Mevlânâ'nın müridleri Mevlânâ'ya:

“Zamanın büyükleri ve emirleri, şehrin şeyhlerine sık sık gidiyorlar da sizin ziyaretinize az geliyorlar. Acaba bunun sebebi nedir? Yoksa bunlar (sendeki) bu büyüklüğü görmüyorlar mı? Bu surlara karşı gözleri kapalı mıdır?” dediler. Mevlânâ cevaben şöyle buyurdu:

“Siz onların (yalnız) gelmemesini görüyor, bu taraftan sürülmelerini görmüyorsunuz. Çünkü eğer onlara da bizim tarafımıza yol vermiş olsak sohbetimize susamış olan dostlarımıza yer kalmaz,” demiştir.

Ertesi günün sabahında Sâhib Fahreddin, Muineddin Pervâne, Celâleddin Müstevfî, Emineddin Mikâil, Taceddin Mu'tez, Hatir oğulları, Sevâhil Bahâeddin, Cicacın oğlu Nureddin, Mecededdin Atabek ve diğer saygın kişiler Mevlânâ'yı ziyarete gelmiştir. Medresenin içi dolup taşmıştır. Mevlânâ gelenlere çokça kıymetli ve sırlı bilgilerle sohbet etmiştir. Sohbeta gelenlerin ruhları ilâhi bilgilerle şenlenmiştir. O gün sadece misafirleri ile ilgilenen Mevlânâ'nın müridleri mahzun olup Mevlânâ'ya gelerek:

“Biz bugün bilgi ve hakikat rızkımızdan mahrum kaldık,” diyerek meramlarını söylemişlerdir. Mevlânâ müridlerini latif şekilde karşılayıp kalplerini ferahlatmıştır. Ardından şöyle buyurmuştur:

“Bizim ilâhi bilgi ve sırlarımız da gerçekte dostlarımızın nasibidir. Öyle ki bunlar başkalarının başına da dostlarımızın uğuru sayesinde taşar... Bu durumda yine dostlarımızın, emirlerin ziyaret etmemelerini hoş görmemelerinden oldu. Eğer emirler bizim ziyaretimize sık sık gelseler dostlarımız buna dayanamaz ve razı olmazlardı. Bize lâzım olan onların halkın işleriyle meşgul olmaları ve dervişlere zahmet vermemeleri için dua etmektir. Ta ki, bu (manevi) helâl rızık ve Allah'ın yücelik ve ululuk nuru yalnız bizim dostlarımızın hakkı olarak kalsın,” buyurur. (Eflaki, 1973: I/194-195)

Mevlânâ kendisine mürid olan halkın aşağı tabakası sayılan kişilerden oluşmasından dolayı emirler ve itibarlı kişiler tarafından kınanıp, eleştiriliyordu. O ise müridlerine muhabbet ve özenle sahip çıkıyordu. (Küçük, 2007: 47) Emirlerden Pervâne sarayında bir semâ töreni düzenler. Mevlânâ saraya müridleri ile gelmiştir. Bütün müridleri saraya girinceye kadar kendisi içeri girmemiştir. Müridlerinin arkasından saraya girmiş ve hep beraber semâ yapmışlardır. Mevlânâ herkes gittikten sonra geceyi sarayda geçirmiş ve Pervâne'nin hürmetlerine nail olmuştur. Çelebi Hüsâmeddin Mevlânâ'ya saraya neden en son girdiğini sormuştur. Mevlânâ cevaben:

“Eğer biz evvel saraya girmiş olsaydık, bizden sonra gelen arkadaşlarımızın bazılarının içeri girmelerine kapıcılar mani olurlardı ve onlar bizim sohbetimizden mahrum kalırlardı. Eğer biz bu dünyada onları bir emirin sarayına veya bir vezirin evine

sokamazsak, kıyamette Ukbâ sarayına ve Cennet-i Alâya ve Allah'ın huzuruna nasıl sokabiliriz?" buyurmuştur. (Eflâki, 1973: I/209)

Devrin emir ve sultanları Mevlânâ'ya karşı saygı duymuş ve beraber semâda bulunmuştur. Bunlardan biri de Muineddin Pervâne'nin eşi Gürci Hanım'ın vekili olan Alâmeddin Kayser'dir. Mevlânâ'nın bir kişinin diyeti isteğine karşılık Kayser, üzerindeki kıyafetlerinden değerli eşyalarına kadar satıp ödemiştir. Bunu neden hanende yapmadın diye soranlara:

"Mevlânâ'nın inâyetinin gecikmesinden ve o rahmetin kaybolmasından korktum. Çünkü Mevlânâ hiç kimseden bir şey istememiştir ve öyle bir lütufla kimseyi şereflendirmemiştir. Beni hesaba aldığı için ve bana iltifat ettiğinin şükrânesi olarak bunları yaptım," dedi. (Eflâki, 1973: I/424)

Yine Eflâki'nin kayıtlarında yer alan Sultan Veled'in aktarımına göre devrin emirlerinden olan Arslandoğmuş Atabek de Mevlânâ'ya çokça hürmet ederdi. Medresede yapılan bir törende Atabek de hizmette bulunmaktadır. Mevlânâ'nın oturduğu yerin çok aşağıda olması üzerine Atabek ve diğer önemli emirler Mevlânâ'nın yanına gelip daha yukarıda bir yere oturmasını dilerler. Mevlânâ'da onların bu arzusunu kabul eder. (Eflâki, 1973: I/316)

Mevlânâ'nın muhabbet ve hürmete dayalı ilişkileri sadece devrin emirleri ve sultanları ile değil, onların eşleri ile de oldukça iyiydi. Bunlardan bazıları IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın zevcesi Gumaç Hatun (Eflâki, 1973: 17-227), Emir Pervâne'nin zevcesi Gürci Hatun (Eflâki, 1973: 42-167-286), Eminateddin Mikâil'in zevcesidir. (Küçük, 2007: 86)

3.2.13. Mevlânâ ve Moğollar

Mevlânâ Moğolların yaşadığı dönemde yaşamıştır. Mevlana'nın çocuk yaştan itibaren yaşadığı topraklarda meydana gelen Moğol zulmü onu çok derinden etkilemiştir. Cengiz Han tarafından yağmalanan Belh'in, içindeki insanların acımasızca katledilmesi kaynaklarda yer almaktadır. (Küçük, 2007: 88-89)

Rivâyetlere göre Cengiz Han Belh'e saldırmış, Belh'liler de misliyle karşılık vermiştir. Cengiz oğlunu bu savaşta kaybetmiştir. Buna çok üzülen Cengiz, çoluk çocuk, genç yaşlı, kadın erkek kim varsa katledilmesini emretmiştir. Hayvanları ve gebe

kadınları bile hunharca katletmişlerdir. Ayrıca on iki bin mescidi ve içinde bulunan on dört bin Kur’ân’ı yakmışlardır. Binlerce öğrenci ve hafızı şehit edip, iki yüz bin masumu da katletmişlerdir. Taş üstünde taş bırakmayan Moğollar Belh’in altını üstüne getirmişlerdir. (Eflâki, 1973: I/118)

Mevlânâ “*Fîhi Mâ Fîh*” adlı eserinde kendisine Moğollar ile ilgili sorulan: “*Moğol Tatarları bizim mallarımızı alırlar ve onlar dahi ara sıra bize birtakım emvâl (mallar) bağışlarlar. Acaba onun hükmü nasıldır?*” Mevlânâ şöyle cevap vermiştir:

“*Moğolların aldıkları şey, Hakk’ın kabzasına ve hazinesine dâhil olmuş bir şeydir. Nitekim deryadan bir testi veya bir küp doldurup çıkarırsın; su, testi veya küp içinde bulundukça, o senin mülkün olur ve onda kimse tasarruf edemez ve her kim senin iznin olmaksızın, o küpten su alırsa gâsıb (gasbeden) olur. Fakat o suyu yine deryaya döktüğün vakit, herkese helâl olur ve senin mülkünden çıkar. Binâenaleyh bizim malımız onlara haram ve onların malı bize helâldir*” buyurmuştur. (Mevlânâ, 2020: 60-61)

Mevlânâ burada malları elinden zorla alınan kişilerin bu mallara Moğollar vesilesi tekrar sahip olmalarına dinen rahatlatıcı bir izah getirmiş, ayrıca onların ahirette de ödüllendirileceğini söyleyerek onları manen de ferahlatmıştır. . (Küçük, 2007: 92)

Mevlânâ’ya bulunduğu bir mecliste şöyle suâl edilir: “*Moğollar bu şehre gelmeden evvel çıplaktılar; binekleri öküzdü ve odundan başka silahları yoktu. Şimdiyse yükselişe geçip güçlendiler; birbirinden muhteşem Arap atları ve üstün silahları bulunuyor.*” (Mevlânâ, 2020: 61)

Mevlânâ’nın bu soruya cevabı şu şekildedir:

“*Moğollar o zamanlar gönülleri kırgın ve güçleri de çok yetersizdi. Allah onların dualarına icâbet etti ve onlara merhamet etti. Bugünse onlar çok güçlü ve üstün oldular. Allah halkın zayıf kesimi ile insanlara helâk verir; dahi onların kazandıkları saltanat kendilerinden değil, tamamen Allah’ın takdiri ile dir. Moğollar önceden halk içinden uzakta, muhtaç ve üryan çöllerde yaşırdı. Aralarından bazı kimseler Harzemşâh’ın yurduna ticaret maksadıyla gelirlerdi. Harzemşâh ticaret için gelenleri şehre almıyor, üstüne vergi talep ediyor ve katledilmeleri için emir veriyordu. Tatarlar kendi sultanlarına giderek “bittik, mahvolduk” dediler. Sultanları bu durum karşısında tatarlardan on günlük bir zaman isteyerek, hiç ışık almayan bir mağarada, oruçla, zikirle gece gündüz Allah’a ibadet ve yakarıшта bulundu. Allah tarafından “Yakarışını kabul*

ettim, mağaradan dışarı çık, gittiğin her yerde nusretli ve kalıcı olasın” diye ses geldi. Bu emirle menzile çıktıkları için, gittikleri her yeri ele geçirip, hüküm sürdüler.” (Mevlânâ, 2020: 61-62)

Mevlânâ burada Moğollar için sorulan soruya onların manevi olarak Allah’a samimiyetle yönelip O’ndan yardım istediklerine değinmiştir. Allah’ın da onların bu isteğini kendi hikmeti ile kabul ettiğini belirtmiştir. Ancak şunu da belirtelim ki; onun bu yorumu hiçbir zaman Moğolların haksızlıklarını ve zulümlerini aklamak anlamına gelmemektedir. Herkesin yaptıklarının hesabını vereceği gerçeği tabiki Mevlânâ gibi bir zâtın bilgisi dışında değildir. Nitekim bu durum aşağıdaki beyanlarında kendini göstermektedir.

Başka bir kişinin suâli şöyledir: *“Tatarlar da haşrolmaya ve bir gün mutlaka hesap vereceğiz diye inanmaktalar”* demesiyle, Mevlânâ şöyle cevap vermiştir:

“Onlar yalan söylüyorlar, Müslümanlar ile düşüncelerinin aynı olduğunu söylemeye çalışıyorlar. Yani biz de inanıyoruz ve biliyoruz, demek istiyorlar. Deveye “Nereden geliyorsun?” diye suâl ettiler. “Hamamdan geliyorum” diye cevap verdi. Ayağının ökçelerinden bellidir, derler. Şimdi, onlar gerçekten hesaba inanmışlarsa, buna delilleri ve işaretleri nerededir? Onların yapmış olduğu onca zulüm ve kötülükler, toplanmış kat kat olmuş karlara ve buzlara benzer. Güneş doğduğunda nasıl ki buzlar ve karlar erir, Allah korkusu, ahiret hesabı, pişmanlık ve tövbede günah ve kötülük karlarını öylece eritir. Eğer ki kar veya buz “Ben güneşi gördüm ve Temmuz’un güneşi üzerime ışıklarını saldı” diye söyleyip hâlâ önceki gibi kar ve buz olarak kalsa; akli olanlar buna inanmaz. Zira Temmuz güneşi ışıklarını saçsın da buz ve kar erimeden kalsın! Bu imkânsızdır...” (Mevlânâ, 2020: 62)

Mevlânâ’nın burada Moğolların ahiret inancı ve pişmanlığı ile ilgili etkili bir misalle açıklama yaptığını görüyoruz. O bu misali ile Moğolların yaptıkları zulümlerden asla pişman olmadıklarını ve gerçekten hesap gününe inansalardı bu zulümlere devam edemeyeceklerini anlatmıştır. Allah’ın da onların yaptıkları şeylerin hesabını kesinlikle soracağını belirtmiştir.

Küçük de Mevlânâ’nın Moğolların güçlenmesini kendi perspektifinden değerlendirdikten sonra, en objektif şekilde onların zulüm ve kötülüklerinin de Allah

katında karşılıksız kalmayacağını, yaptıklarının Müslümanlık anlayışı ile ilişkilendirilemeyeceğini aktarmıştır. (Küçük, 2007: 91-92)

Mevlânâ'ya suâlde bulunan Emir Pervâne şöyle der: *“Daha önceleri kâfirler putlara tapar, secdede bulunurlardı. Şimdi biz de onlar gibi Moğol Tatarlarına secde ediyoruz ve kendimizi hâlâ Müslüman sanıyoruz. Bâtın yönümüzde de nice hırs, heves, kıskançlık gibi birçok putlar vardır. Dahası biz bütün bu putlara da itaat etmekteyiz. Böylece putlara tapan kâfirlere benziyor ve hâlâ kendimize Müslüman diyoruz.”* Mevlânâ bunun üzerine şöyle cevap verdi:

“Ancak burada başka bir şey vardır. Mademki bunun kötü ve beğenilmeyen bir şey olduğunu düşünüyorsun, kesinlikle sizin kalp gözüünüz eşi benzeri olmayan, niteliksiz çok büyük bir şey olmalı ki, kalbin bu durumu çirkin görüyor. Öyle ki acı ve tatlı suyu içmiş olan farklarını bilir. Şöyle ki her şey zıddı ile ortaya çıkıp aşikâr olur. Allah sizin kalbinize iman nurunu koymuştur. Bunun için bu işlerin önü ve arkası size çirkin görünür. Velez ki böyle olmasanız başkaları sizin gibi neden dertlenmez? Onlar içinde bulundukları bu durumdan memnundurlar ve olması gereken böyledir derler...” (Mevlânâ, 2020: 73)

Mevlânâ verdiği cevap ile Selçuklu yöneticilerinin Moğollara karşı teslimiyetçi davranışlarının normal olduğunu söyleyenlere karşın, bu durumdan rahatsızlık duyanlar arasındaki iman farkından bahsetmektedir. Acı ve tatlı su örneği ile de konuyu en öğretici şekilde izah etmiştir. Moğollara karşı yapılan aşırı itaat ve hürmetin de yanlış olduğunu dile getirerek Moğollar ile ilgili fikrini de ortaya koyması yönünden oldukça önem arz etmektedir. (Küçük, 2007: 93-94)

Eflâki kayıtlarında Baycu Noyan'ın askerleri Konya'yı kuşatıp ele geçirmek için hazırlandıkları sırada Konya halkının gözyaşları ve korku içinde Mevlânâ'ya gelerek onlara yardım etmesini istediğini kaydeder. Mevlânâ bunun üzerine Konya kalesinin Halka Beguş kapısından dışarı çıkarak, bir tepe üstünde kuşluk namazı kılmaya başlar. Rivâyete göre Baycu'nun çadırı bu tepenin eteklerindedir. Baycu'nun askerleri Konya sokaklarında korkudan kimsenin kalmadığını ancak bir tepe üstünde yüzü kapalı, duman rengi sarığı olan bir zatın huşû içinde namaz kıldığını haber verir. Henüz İslâmiyet ile tanışmamış olan Moğol askerleri Mevlânâ'yı ok ile vurmaya karar verir. Ancak ellerinde güç bulamayan askerler, yayları çekmede aciz kalırlar. Atları ile gitmeye karar verdilerse

de atlar yerinden bile oynamadı. Konya halkı bu olanları görür, gözyaşları içinde tekbirler getirmeye başlar. Baycu olanları duyunca çadırından dışarı çıkmıştır. Askerlerinden ok isteyerek Mevlânâ'ya doğru fırlatır. Ancak attığı ok geri dönerek askerlerin içine düşer. Tam üç defa ok atmayı dener ama ok aynen geri gelir. Bu defa atına binerek Mevlânâ'nın yanına gitmeye karar verir. Bindığı at bir adım bile ilerlemez. Oldukça öfkelenen Baycu attan inip yürüyerek gitmek istese de Allah'ın kudreti ile ayaklarında derman kesilir ve ilerleyemez. Bunun üzerine şöyle der: *“Bu adam gerçekten Allah Velisidir. Onun gazabından sakınmak lâzımdır. Her şehir ve vilâyette böyle bir Veli olsa, buraların halkı asla bize mağlup olmazdı.”* Bu olaydan sonra Baycu şehri talan etmekten vazgeçmiştir. Kendisine sunulan ganimet ve paraları almış şehre dokunmamıştır. Sadece yemin ettiği için kalenin burçlarını yıktırmıştır. Ölüm ve zulümden kurtulan halk şükür ve hürmetler ile Mevlânâ'ya saygılarını bildirmiştir. (Eflâki, 1995: I/453-454)

Mevlânâ Konya'nın istilâ edilmesi olayını tarihi ile birlikte *“Divân- Kebir”* adlı eserinde şöyle anlatır:

“Uzaklaştır şu vahşi hayvanları da aklı fikri paralamasınlar... Şunun bunun boş laflarını duymamak için pamuk tıkayalım kulağımıza.

Gece geçti seher oldu; kalk, hiçbir şeyden habersiz, uyuyup durma. Zaten din güneşinin ışığı, habersiz bir hale getirir de uyutur mu seni?

Bölük-bölük gelen Tatarlar yörük bir ordu; Tan yeri kinden, fitneden gebe kalmış.. Hadi göğün bile karnını yarıver, olur ya, belki bu vakti tamam olmamış çocuk doğuruverir.

Yürü aydınlığa dal, niceye bir Tatar'dan, Ermeni'den söz edeceksin? Ne vakte dek yerinden-yakandan bahsedeceksin? Kefen giy, kılıç kuşan, yürü.

Zil'kade ayının beşinci cumartesi gecesi idi; yıllardan da altı yüz elli dördtü.” (Mevlânâ, 1992: VII/127/1589-1594)

Mevlânâ Baycu kuşatmasında yaşadıklarını ve Moğolların kendisine karşı gösterdiği tutumu gazellerinde şöyle anlatır:

“Erler gibi saflar yardım, çocukluktan kurtuldum, artık bilmiyorum, şu lalayı-dadayı, bilmiyorum.

Sen diyorsun ki, altı yana bakıp durma, mekânsızlık tarafına uç, bu yana gel; fakat bilmiyorum o yanı ben, bilmiyorum.

Sus, ne vakte kadar bir dedikodu arayacaksın? Ne dedikoduyu biliyorum ben, ne denilen sözü.

Elime o kağanlar kağanından bir yarlığı (ferman) geldi; artık ne Bacu'yu biliyorum, ne Batu'yu tanıyorum.

Gökyüzü burcundan bana, yüzlerce mancınıkla taşlar atılsa o kaleden, o burçtan başka bir kale, bir burç bilmiyorum.

Nice Rum yüzlülerim var, nice gizli Türklerim var; artık Hulagu'yu bilmezsem, onu tanımazsam ne ayıbı var ki.

Hulagu'yu insanı hayran eden Türk güzellerinden sor; öylesine bir şaşkınlığa düşmüşüm ki bu şaşkınlık yüzünden bilmiyorum, Hülâgû'yu bilmiyorum.

O eli bilmiyorum, o kolu bilmiyorum ama gönlüm ok gibi uçup duruyor; yaya benzeyen bedenim de gıcırdayıp yatmada.” (Mevlânâ, 1992: V/443-444/6030-6042)

Mevlânâ'nın bizzat kendi eserlerinden Moğollara karşı fikirlerini öğrenmek kabildir.

Küçüğe göre Mevlânâ'nın Moğollar ile Selçuklu yöneticilerine nazaran doğrudan ilişkide bulunduğu iddiaları gerçeklikten uzaktır. Çünkü o ne duyguları ile hareket eden milliyetçi bir tavrı, ne de Moğolların güçlerinden istifade etmek adına onlara yakın durma politikasını benimsemiştir. Kimi zaman Mevlânâ Selçuklu yöneticilerinden Pervâne'yi Moğollar ile hareket ettiği için kınarken, kimi zamanda Moğollara karşı aşırı hürmette bulunan yöneticilerin kalplerindeki huzursuzluklara iman bahsinden açıklamalar getirmiştir. Tam tersi istikamette olup Moğollardan menfaat elde etmek için onlara yakın duran kişileri de eleştirmiştir. (Küçük, 2016: 138-139)

Kayaoğluna göre ise Mevlânâ her ne kadar Moğollar ile yaşadığı mücadeleyi gazellerinde anlatmış ise de, hayatını ilâhi aşka adanmış bir mutasavvıf olarak onun Moğollara karşı kin ve öfke beslediğini söylemek de olası değildir. Bu tavrının yegâne sebebi Moğolları savunmak değil, aksine hayat felsefesi olarak benimsediği tasavvufi düşüncesidir. Çünkü onun hayat felsefesi merhamet ve affedicilik üzerine kurulmuş, evrensel bir yapıdaydı. (Kayaoğlu, 1986: 159-164)

Görüldüğü gibi Mevlânâ insan ve hoş görü üzerinden yürüttüğü bu vazifesini dünden bugüne bütün tazeliği ile taşımıştır. Bu nedenle kendisini Selçuklu veya Moğol taraftarı olarak tanımlamak doğru değildir. Mevlânâ'yı insana verdiği değer üzerinden anlamaya çalışmak isabetli olacaktır. (Küçük, 2016: 139)

Bütün bu aktarım ve rivayetlerden anlıyoruz ki Mevlânâ Moğolları her yönden en objektif şekilde değerlendirmiştir. Yaptıkları kötülüklerin Allah katında mutlaka cezalandırılacağını söylemiştir. Onların yaptığı hiçbir zulmü desteklememiştir. O sahip olduğu tasavvuf terbiyesini bütün varlığa karşı kullanmaya çalışmıştır. Affedici ve hoş görülmesi onun zalimlerin yaptıklarını hoş göreceği anlamına gelmez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

13. yüzyılın öne çıkan meşhur sûfîlerinden Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî yaşamış olduğu topluma tasavvufî öğretisi üzerinden teolojik ve sosyolojik yönden derin etkiler bırakmıştır. Mevlânâ sadece yaşamış olduğu dönemi etkilememiştir. Günümüzde de tasavvufî anlayışını ve toplumsal değerlere olan yansımalarını açıkça görmek mümkündür. İslâmî düşünce ve yaşayış bağlamında kendine has üslûp ve yöntemleriyle öne çıkan Mevlânâ bu paralelde içinde bulunduğu topluma dini, fıkri ve sosyal ilişkilerde rehberlik etmiştir.

Çalışmamızda Mevlânâ'yı ailesi, çocukluğu, eğitimi, seçkin bir âlim olan babası Bahâeddin Veled'i ve Şems-i Tebrîz-î ile olan ilişkilerini, hocalarını, dini anlayışı, yaşamış olduğu toplumdaki sosyal, siyasi ve kültürel özelliklere olan etkilerini ele almaya çalıştık. Mevlânâ toplum içinde üstlendiği rollerin her birinde örnek şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlânâ dini ilimlere olan vukufiyeti ile bir vaiz ve önder olarak insanları dini ve dünyevi birçok konuda aydınlatmıştır. Kendine has zekâsı ve ilmi ile mevcut problemlere kesin ve pratik çözümler getirmiştir. Mevlânâ İslâmî ahlâk ve edep çerçevesinde toplumun her kesimine özveri ve hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bilhassa Şems ile tanışmasından sonra tasavvufî olarak aşk ekseninden insanı merkeze alan bir anlayış geliştirmiştir. Var olan her şeye ilâhî aşk nazarından bakan Mevlânâ edep ve tevazu örneği bir sûfî olarak toplumun her kesimden muhabbet ve saygı görmüştür. Yaşadığı toplumdaki hiçbir olaya duyarsız kalmamış, gerek bireysel gerekse toplumsal her olayda barışçıl yaklaşım göstermiştir. Olaylara bakışının merkezini ise sûfî anlayış oluşturmaktadır. Allah'a duyduğu aşk ve bağlılık ile ibadet ve zikirde kendine has yöntemler geliştirmiştir. Özellikle bir zikir Ritüeli olan semâ günümüzde de Mevlevî gelenekte devam etmektedir. Mevlânâ Vahdet-i vücûd felsefesini benimsemiş Varlığın özünün birlik ve tevhit olduğunu savunmuştur. Yaratılışın aşk merkezli olduğunu benimseyen Mevlânâ bu görüşü ile eşsiz hoşgörü ve sevgide önder bir mutasavvıf olmuştur. Allah'a duyduğu aşk ve bağlılık ile ubûdiyyet makamında üstün bir yer kazanmıştır. İnsanın kulluktan hedefinin insan-ı kâmil olması gerektiğini eserlerinde de sık sık dile getirmiştir. Mevlânâ ömrünü Allah'a aşk ile adanmış son nefesine kadar bu aşk

ile yanmıştır. Öyle ki günümüzde de törenlerle kutlanmaya devam eden ölüm günü “Şeb-i Arûs” yani sevgiliye kavuşulan düğün gecesi olarak kabul görmüştür.

Mevlânâ örnek kulluğu ile mükemmel bir eş, baba, akraba, komşu, arkadaş ve dost olmuştur. Eğitimci yönü ile yüzlerce öğrenci yetiştirmiş, mürşid-i kâmil olarak birçok müride rehberlik etmiştir. Toplum içinde saygın ve güvenilir kişiliği ile ilmi ve toplumsal birçok konuda danışma merkezi olmuştur. Mevlânâ dini ve dünyevi bütün konulara eserlerinde yer vermiştir. Çalışmamız ekseninde birincil kaynak olarak incelediğimiz eserlerinde bireysel ve toplumsal konulara yaklaşımını açıkça görmek mümkündür. Toplumun barış ve huzuru için temel taş olan hak, adalet, helâl, haram, çalışma, ekonomi, yardımlaşma vb. konularda eserlerinde açıklayıcı ve yönlendirici bilgiler vermiştir. Dönemindeki siyasi gelişmelere de duyarsız kalmayan Mevlânâ eserlerinde bu konulara da değinmiştir.

Hayat felsefesini sevgi ve hoşgörü üzerine kurmuştur. Merkeze insanı koyan Mevlânâ sadece Müslümanları değil gayrimüslim ve daha nice farklı kültüre sahip insanları da derinden etkilemiştir. Gayrimüslimler ile de sıkı bağlar kurmuş, sevgi ve saygılarını kazanmıştır. Öyle ki onun vefat haberiyle perişan olan gayrimüslimler gözyaşları içinde Mevlânâ’nın cenazesinde hazır bulunmuştur.

Mevlânâ, tasavvufî görüşleri başta olmak üzere bütün fikirleri ile dünyanın dört bir tarafına tesir etmiş bir mutasavvıftır. Farklı kültürden insanlar tarafından ilgiyle tanınmış ve okunmuştur. Bu ilgiyi günümüzde de görmek mümkündür. Öyle ki sadece eserlerini okuyup Müslümanlığı seçen, kendisine muhabbetle bağlanıp ülkemize kabrini ziyarete gelenlerin sayısı hiç azımsanamayacak kadar çoktur.

Çok iyi derecede ilim tahsili gören Mevlânâ Şems-i Tebrîzî (v.645/1247) ile tanıştıktan sonra tasavvuf yoluna intisab ederek gerek yaşadığı dönemde gerekse sonrasında asırlar boyunca kendisinden söz ettiren meşhur bir sûfî haline gelmiştir. Şöhreti müslim-gayr-i müslim bütün insanlığı kuşatan Mevlânâ’nın sevgisi ülke sınırlarını aşarak bütün dünyaya yayılmıştır. Öyle ki UNESCO 2007 yılını Dünya Mevlânâ yılı olarak ilan etmiştir.

Çalışmamızda Mevlânâ’nın dini ve toplumsal anlamda görüşlerini ve bu görüşlerin yaşadığı dönem üzerindeki önemini anlatmaya çalıştık. Özellikle hayatı, tasavvufî görüşleri ve yaşantısı üzerinden onun daha iyi anlaşılmasını hedefledik. Ayrıca

bu görüşlerin günümüzde de ne kadar önemli olabileceğini vurgulamaya çalıştık. Akademik kurallar çerçevesinde araştırmacı ve okuyuculara bir kaynak olması yönünde çalışmamızı tamamladık.

KAYNAKÇA

- Acar, M., (2021, Aralık 30). "Mevlânâ ve İktisat: Bir Mistik Şairden İktisadi Hayata Dair Telkinler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 131-159.
- Akpınar, A., (2007). "Mevlânâ'nın İbadet anlayışı/Mevlânâ'nın İbadet Mana ve Şekil Bütünlüğü İçerisinde Ele Alması". *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri-II* (s. 10-19). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Arpaguş, S., (2007, Ekim). "Mevlânâ Celâleddin Rûmî". (Marmara Üniversitesi Fakültesi, Dü.) *İstem*(10), 91-111.
- Aşkar, M., (2015). *Mevlânâ'nın Tasavvuf Anlayışı*. (s.189-192) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, M., (2000). "İnsân-ı Kâmil". M. Aydın, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXII, s. 330-331). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Battûta Tancî, E., (2000). *Seyahatnâme-i İbn Battûta, İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Cilt I, s. 413) trc., A. Sait, Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayraklı, B., (1989/1991). "Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı". *4. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)* (s. 123-128). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Can, Ş., (1997). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Cebecioğlu, E., (2014). "Tasavvuf". E. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (s. 475). İstanbul: Otto Yayınları.
- Cebecioğlu, E., (2014). "Vahdet-i Vücûd". E. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (s. 512-513). İstanbul: Otto Yayınları.
- Cevherî, eş-Şihâh, İ., (1376-77/1956-57.). "İnsan". İ. Cevherî, eş-Şihâh, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye* (Cilt III, s. 904-906). Kahire.
- Ceyhan, S., (2009). "Semâ". S. Ceyhan, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVI, s. 455-457). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Ceyhan, S., (2010). "Şems-i Tebrîzî". S. Ceyhan, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVIII, s. 511-516). İstanbul: DİA TDV Yayınları.
- Coşkun, İ., (2007). "Akli Gönül İle Buluşturan Kelâmcı: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". A., Elmalı, A., Bakkal, (Dü.), *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu Bildiriler I* (s. 405-415). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

- Çelik, İ., (2002). "Mevlânâ'nın Mesnevisinin Yedinci Cildi Üzerine". *A.Ü. Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Dergisi*(20), 85-98.
- Çelik, İ., (2007). Hz. Mevlânâ'nın Düşüncesinde Aşk Kavramı. A., Elmalı, A., Bakkal. (Dü.), *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri - II* (s. 181-190). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Çetin, O., (1998). "Horasan". O. Çetin, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XVIII, s. 234-241). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Çiçekler, M., (2004). "Mesnevi". M. Çiçekler, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXIX, s. 324-325). Ankara: DİA, TDV Yayınları.
- Değirmençay, V., (2009). "İbtidânâme". S. Veled, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVII, s. 521-522). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Demirci, M., (1996). "Fîhi Mâ Fîh". M. Demirci, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XIII, s. 58-59). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Demirli, E., (2012). "Vahdet-i vücûd". E. Demirli, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XLII, s. 431-435). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Dumlu, M., (2001). "Tasavvufî Düşüncede Muhabbet". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum.
- Eflâki, A., (1973). *Âriflerin Menkıbeleri*, trc., Tahsin Yazıcı, (Cilt I). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Eflâki, A., (1995/1989). *Âriflerin Menkıbeleri*, trc., Yazıcı, Tahsin. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- el-Gazzâlî et-Tûsî, H.-İ. (2016). "Tasavvuf". H.-İ. el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, trc., Ahmed, Serdaroğlu (Cilt I, s. 154). İstanbul: Kampanya Kitapları.
- el-Gazzâlî et-Tûsî, H.-İ., & Gazzâlî, H.-İ.E., (2016). "Semâ". H.-İ., E.,-T., el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, trc., Ahmed, Serdaroğlu (Cilt IV, s. 281-387). İstanbul: Kampanya kitapları.
- Eraydın, S., (2017). "Zikir". S. Eraydın (s.126-127) İstanbul: İFAV Yayınları.
- Erginli,, Z., & Karşlı, İ., (2006). Z. Erginli, İ. Karşlı "Tasavvuf"., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (s. 1011). İstanbul: Kalem Yayınevi.

- Fürûzanfer, B., (2005). *Mevlânâ Celâleddîn*, trc., Feridun Nazif Uzluk. Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Gölpınarlı, A., (1959). A. Gölpınarlı, *Şarkiyat Mecmuası* (Cilt III s.156-161). Ankara-İstanbul.
- Gölpınarlı, A., (2014). A. Gölpınarlı, *Mevlânâ*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Hidâyetoğlu, A., (2005). *H. Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: T.C. Konya İl Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hücvîrî, E.,-H., (1982). "Semâ", trc., Süleyman Uludağ. E.-H. Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (s. 543-545). İstanbul.
- İbnü'l- Arabî, M., (2007). "Vahdet-i vücûd". M. İbnü'l- Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem, Demirli (Cilt I, s. 99,320,347). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İbnü'l-Arabî, M., (1198). "İlâhi Aşk", trc. Mahmut, Kanık. M. İbnü'l-Arabî, *"İlâhi Aşk"* (s. 30-31). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbnü'l-Esîr. (1851-1876 / 1399/1979.). "Horasan". Ç.A.-Ş. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi 't-târîh* (Cilt 12, s. 390-393). Leiden/Beyrut.
- Karaismailoğlu, A., (2007). *Mevlânâ'nın Gözüyle İnsan ve Toplum*. (s.65) Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.
- Karaismailoğlu, A., (2010). *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*. Amasya: Kültür Yayınları.
- Kaval, M., (2016, Şubat). "Mevlânâ'nın Düşüncesinde Aydınlatan ve Tekâmül Ettiren Namaz". (U., S., Dergisi, Dü.) *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1844-1856.
- Kayaoğlu, İ., (1986). "Mevlânâ'nın Moğol Yöneticilerle Münasebetleri". S. Üniversitesi (Dü.), 2. *Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)* (s. 159-164). Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Konur, H., (2005). "Mesnevi'de Mürid-Mürşid İlişkisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*(14), 149-157.
- Kuşeyrî, A.,-K., (1978). "Tasavvuf", trc., Süleyman Uludağ. A.-K. Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyrîyye* (s. 392-393). İstanbul.
- Kutluer, İ., (2000). "İnsan". İ. Kutluer, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXII, s. 320-323). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Küçük, O., (2007). *Mevlânâ ve İktidar*. Konya: Rûmî Yayınları.
- Küçük, O., (2016). *Mevlânâ ve Hünkâr*. İstanbul: Nefes Yayıncılık.
- Küçük, O., (2018). *Mevlânâ'ya Göre Manevi Gelişim*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Mevlânâ. (1965). *Macâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)*, trc., Abdülbâki Gölpınarlı. Konya: Konya Turizm Derneği Yayını.
- Mevlânâ. (1974). *Mevlânâ'nın Rubaileri*, trc., M. Nuri Gençosman. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mevlânâ. (2005). *Mesnevi*, trc., Ahmed Avni konuk. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Mevlâna. (2007). *Mecâlis-i Seb'a*, trc., Dilaver Gürer. Konya: Rumi Yayıncılık.
- Mevlânâ. (2020). *Fîhi Mâ Fîh*, trc., Ahmed Avni Konuk. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mevlânâ. (2021). *Mevlânâ'nın Rubaileri*, trc., Ahmet Metin Şahin,. İstanbul: Kapra Yayıncılık.
- Mevlânâ Celâleddin. (1963). *Mektuplar*, trc., Abdülbaki Gölpınarlı,. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Mevlânâ, C.,-İ., (1957/1992). *Dîvân-ı Kebîr*, trc., Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul/Ankara: Remzi Kitabevi/Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Meyerovitch, E., (2012). *Hız. Mevlânâ Ve İslâm Tasavvufu*, trc., Mehmet Aydın. İstanbul: NKM Yayınları.
- Nicholson, R., (1978). *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, trc., Ayten Lermioğlu. İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Okuyucu, C., (2010, Haziran 15). "Hz. Mevlânâ'ya Göre İbadet Nasıl Olmalı?". *Âsitâne Mevlevî Kültür Dergisi*, 28-30.
- Öngören, R., (2004). R. Öngören, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* (Cilt XXIX). Ankara: DİA, TDV Yayınları.
- Öngören, R., (2011). "Tasavvuf". R. Öngören, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XL, s. 119-126). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Öngören, R., (2013). "Zikr". R. Öngören, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XLIV, s. 412-413). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Özdemir, Ş., (2011, Haziran). "Mevlânâ'nın Eğitimci Kişiliği". *Fırat Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-13.
- Safer Baba. (1998). "Tasavvuf". Safer Baba, *İstılâhât-ı Sofîyye Fî Vatan-ı Asliyye- Tasavvuf Terimleri* (s. 276). İstanbul: Ketten Yayınları.
- Sağlık, H., (2022, Haziran). "Baba Tâhir-i Uryân'da Vahdet-i Vücûd Düşüncesi". *(AGİİD) Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*(10), 1-24.

- Semerkindi, D.,-I., (1977). *Tezkire-i Devletşah*, trc., Necati Lugal. İstanbul: Kervan Yayınevi.
- Sinanoğlu, M., (1999). "İbadet". M. Sinanoğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XIX, s. 233-235). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Sipehsâlâr, F.,-İ., (2011). *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, trc., Yazıcı, Tahsin. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Suad El-Hakîm. (2005). "Vahdet-i Vücut". S., El-Hakîm, & Ç., E., Demirli, *İbnü'l Arabî Sözlüğü* (s. 642). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sucu, E., (2017). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma Sürecine Etkisi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi* (s. 41-64). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri AnaBilim Dalı.
- Sultan Veled. (2017). *İbtidânâme*, trc., Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Şafak, Y., (2004). *Hazret-i Mevlânâ'nın Eserleri*. Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Şimşekler, N., (2009). "Sipehsâlâr". F., Sipehsâlâr, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVII, s. 260). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Tahirü'l-Mevlevi. (1970). *Şerh-i Mesnevi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Tekin, M., (2012). *Mevlânâ Pergelinde Toplum*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Topçu, N., (2008). *İslâm ve İnsan Mevlânâ ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turan, O., (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul. Turan Neşriyat Yurdu.
- Uludağ, S., (1991). "Tasavvuf". S. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (s. 470). İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S., (2006). "Mürîd". S. Uludağ , *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 47-49). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Uludağ, S., (2006). "Nefs-Nefis". S. Uludağ, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 526-529). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Usta, M., (1989). *"Mesnevi'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı" (Yayınlanmış Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşaroğlu, M., (2006). "Namaz". M. Yaşaroğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 350-357). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.

- Yazıcı, T., (2004). "Menâkıbü'l-Ârifîn". T. Yazıcı, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXIX, s. 114-115). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Yeniterzi, E., (2003). "Mevlânâ'nın Gayrimüslimlerle Diyaloğu". *III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi Bildiriler* (s. 161-167). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yeniterzi, E., (2007). "Mesnevi'de Kulluk Anlayışı. M. Şeker (Dü.), *Mevlânâ ve İnsan Sempozyum Bildirileri-I* (s. 131-150). Konya: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yeşiltaş, K., & Dinç, N., (2011). *Bâtınî Mevlânâ*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yıldırım, B., (2018). "Medrese-Tekke Bütünlüğünde Yetişmiş Bir Âlim Tipi: İmam Gazzâlî Örneği". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 67-106.
- Yılmaz, H., K., (2019). *"Tasavvuf"*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, H., K., (2019). *"Zikir"*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yitik, A. İ., (2007). "Oruç". A. İ. Yitik, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXIII, s. 414-416). İstanbul: DİA, TDV Yayınları.
- Yüce, A., (2007). "Mevlânâ'ya Göre Aile". A. Elmalı, A. Bakkal (Dü.), *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu Bildiriler II* (s. 93-99). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.